

‘VROUWEN VOOR VREDE’ IN VEGHEL: SLECHTS EEN LOKALE GESCHIEDENIS?

BACHELORSRIPTIE GESCHIEDENIS

AUTEUR: MARIJN MORNOUT

Aantal woorden: 10.000

Studentnummer: s4495446

Begeleider: dr. A. van Veen

Inleverdatum: 15 augustus 2018

Radboud Universiteit Nijmegen, Faculteit der Letteren

Inhoudsopgave

<u>Inleiding</u>	<u>5</u>
‘Nieuwe sociale bewegingen’: een moeilijk begrip	5
Een eigen definitie van ‘nieuwe sociale bewegingen’ & drie trends in het onderzoek	7
Naar mijn eigen onderzoek: Vrouwen voor Vrede Veghel	9
<u>Hoofdstuk 1. Een analysekader voor onderzoek naar sociale bewegingen</u>	<u>13</u>
Inleiding bij het hoofdstuk	13
Een analysekader voor onderzoek naar sociale bewegingen	13
De toepassing van het analysekader in mijn eigen onderzoek	14
<u>Hoofdstuk 2. Vrouwen voor Vrede</u>	<u>17</u>
Inleiding bij het hoofdstuk	17
De bredere context bij Vrouwen voor Vrede	17
<i>Politieke context, 1977-1985: nucleaire wapens en het Nederlandse voorbehoud</i>	17
<i>Vredesprotest en vredesbewegingen in Nederland, 1977-1985</i>	19
<i>Na 1985</i>	22
Vrouwen voor Vrede: een nieuwe sociale beweging	23
<i>Netwerk</i>	23
<i>Activiteiten</i>	25
<i>Opvattingen</i>	27
<i>Doelen</i>	28
<u>Hoofdstuk 3. Vrouwen voor Vrede Veghel</u>	<u>29</u>
Inleiding en verantwoording bij het hoofdstuk	29
Vrouwen voor Vrede Veghel: een basisgroep	31
Vrouwen voor Vrede Veghel en haar doelen	33
Vrouwen voor Vrede Veghel en haar lokale context	36
<u>Conclusie</u>	<u>39</u>
<u>Bibliografie</u>	<u>43</u>
Bronnen	43
Niet-wetenschappelijke literatuur	45
Wetenschappelijke literatuur	46
Websites	49

Bijlage: Groepsinterview Vrouwen voor Vrede Veghel: toelichting en transcript

Inleiding

‘Nieuwe sociale bewegingen’: een moeilijk begrip

New social movements, oftewel ‘nieuwe sociale bewegingen’ in het Nederlands, is het bredere thema van dit onderzoek. Dit onderwerp kan bij historici, sociologen en politicologen op belangstelling rekenen. Maar wat houdt dit begrip nu eigenlijk in? We kunnen stellen dat het om een enigszins problematisch concept gaat. In de wetenschappelijke publicaties vinden we verschillende definiëringen. In de kern wordt bij al die verschillende definities wel zo ongeveer op hetzelfde gedoeld, maar er zijn ook kleinere en grotere verschillen zichtbaar. Om dit helder te krijgen en om uiteindelijk tot een onderbouwde eigen definitie te kunnen komen, is het noodzakelijk om wat uitgebreider op de verschillende mogelijke invullingen in te gaan.

De wetenschappelijke literatuur is het erover eens dat met het begrip ‘nieuwe sociale bewegingen’ gedoeld wordt op een aantal verschillende sociale bewegingen, zoals de krakersbewegingen, de milieubewegingen, de feministische bewegingen, de anarchistische bewegingen en de vredesbewegingen - om maar een aantal voorbeelden te noemen. Dit soort bewegingen komen vanaf de jaren 1960 overal in de Westerse wereld op, en spelen sindsdien een betekenisvolle rol in de geschiedenis. Maar welke bewegingen vallen nu wél onder de noemer ‘nieuwe sociale bewegingen’, en welke niet? Waar moeten we op letten om dit te kunnen bepalen? Hier gaat de wetenschappelijke literatuur wat uiteen lopen.¹

Eén van de opties is vooral te kijken naar de *waarden en doelen* die een beweging nastreeft. Er zijn wetenschappers die stellen dat het bij nieuwe sociale bewegingen gaat om bewegingen waarbij de focus in eerste instantie niet op ‘oude’ zaken als arbeidsverhoudingen, loon of religieuze tegenstellingen ligt – zaken die bij sociale bewegingen van de negentiende en het eerste deel van de twintigste eeuw vaak wél centraal stonden – maar op zogenoemde ‘nieuwe’ onderwerpen als wonen, man-vrouwverhoudingen, mensenrechten, vrede en het milieu. Dit zijn allemaal precies het soort zaken die vaak een prominente rol innemen bij de bewegingen zoals die van de vorige alinea. In dit verband wordt wel gesteld dat het bij nieuwe sociale bewegingen gaat om zaken die met de zogenoemde reproductiesfeer, ofwel de woon-

Op het titelblad: deze afbeelding gebruikte ‘Vrouwen voor Vrede’ jarenlang vaak als logo. Zie bijvoorbeeld: Henry Smoes en Marieke Verheul (red.), *Twintig jaar Vrouwen voor Vrede* (Amersfoort 1999) voorblad, 1.

¹ Zie bijvoorbeeld: Hanspeter Kriesi en Marco Giugni, ‘Introduction’ in: Hanspeter Kriesi e.a. (red.), *New social movements in Western Europe. A comparative analysis* (Londen 1995) ix-xxvi, aldaar xvii-xviii; Marc Hooghe, ‘Een bewegend doelwit. De sociologische en historische studie van (nieuwe) sociale bewegingen in Vlaanderen’, *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 34:3 (2004) 331-357, aldaar in het bijzonder 331-332.

leefomgeving, van doen hebben. Bij eerdere sociale bewegingen ging het vaak vooral om de productiesfeer, ofwel de werkomgeving.²

Er kan ook worden gekeken naar de “*mode of doing politics*”.³ In dit verband wordt vaak gesteld dat de structuur van nieuwe sociale bewegingen democratisch en horizontaal is, en dat de manier van handelen “issue-specific” is en zich richt op beïnvloeding van de publieke opinie. Tevens worden nieuwe sociale bewegingen hierbij gekoppeld aan allerlei ‘nieuwe’ actievormen, zoals de blokkade, de bezetting of het actiekamp. Er zijn twee redenen aan te dragen waarom het niet de voorkeur geniet om nieuwe sociale bewegingen op deze manier te definiëren. Ten eerste worden met een dergelijke definiëring veel bewegingen die in de regel wél als nieuwe sociale bewegingen gezien worden, uitgesloten. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan bepaalde milieubewegingen die juist overleggen met de overheid. Ten tweede zijn er ook veel bewegingen – zoals de arbeidersbewegingen – die wél aan de criteria voldoen, maar die we toch niet als nieuwe sociale bewegingen willen beschouwen.⁴

Verder zijn er wetenschappers die stellen dat het bij nieuwe sociale bewegingen uiteindelijk gaat om sociale bewegingen die door de *maatschappelijke middenklasse* gedragen worden. Zij zien binnen de nieuwe sociale bewegingen een dominante rol van (delen van de) middenklasse. Ook tegen afbakening van de nieuwe sociale bewegingen op deze grond zijn twee bezwaren aan te dragen. Allereerst is het bij nadere beschouwing moeilijk om de grote rol van de middenklasse staande te houden, daar de (beoogde) aanhang van de bewegingen vaak veel breder was. Daarnaast zijn er ook in dit geval veel bewegingen op te noemen die wél aan het criterium voldoen, maar die toch door niemand ‘nieuwe sociale bewegingen’ genoemd zullen worden.⁵

² Kriesi e.a., ‘Introduction’, xx-xxi; Ruud Koopmans en Jan Willem Duyvendak, ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’ in: Jan Willem Duyvendak e.a. (red.), *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992) 11-38, aldaar 16-18; Hooghe, ‘Een bewegend doelwit’, 331-332; Bart van der Steen, ‘De papieren van de revolutie. De kraakbeweging en haar geschiedschrijving’, *Stadsgeschiedenis* 9:2 (2014) 166-181, aldaar 171; Peter Birke, ‘Van ‘Fünffingerplan’ tot ‘bambule’. Stedelijke politiek, kraken en de strijd om leefruimte in Duitse steden van ‘1986’ tot nu’ in: Leendert van Hoogenhuijze e.a. (red.), *Kritiek. Jaarboek voor socialistische discussie en analyse 2009* (Amsterdam 2009) 110-136, aldaar 110-112.

³ Kriesi e.a., ‘Introduction’, xx.

⁴ Kriesi e.a., ‘Introduction’, xx-xxi; Koopmans e.a., ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’, 17; Hooghe, ‘Een bewegend doelwit’, 332, 344-350.

⁵ Kriesi e.a., ‘Introduction’, xviii-xx; Koopmans e.a., ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’, 17-18; Hooghe, ‘Een bewegend doelwit’, 331; Stefan Berger en Holger Nehring, ‘Series editors’ preface’ in: Knud Andresen en Bart van der Steen (red.), *A European youth revolt. European perspectives on youth protest and social movements in the 1980s* (Basingstoke 2016) viii-xii, aldaar ix-x.

Tot slot nog twee belangrijke opmerkingen. Ten eerste: op zijn minst een deel van de wetenschappers die over nieuwe sociale bewegingen schrijven, lift tegelijkertijd in een grotere of kleinere mate op meerdere van de bovenstaande definiëringen mee. Het verschil tussen de verschillende wetenschappers is dus ook weer niet zó groot als misschien uit het bovenstaande blijkt.⁶ Ten tweede: dat er veel verschillende mogelijke definities in omloop zijn, mag niet verbazingwekkend genoemd worden. Het object van onderzoek is immers een haast oneindig scala aan sociale bewegingen in allerlei vormen en maten; zie dan maar eens een deel daarvan op een voor iedereen bevredigende wijze af te bakenen! In de volgende paragraaf kom ik niettemin tot een eigen definiëring.

Een eigen definitie van ‘nieuwe sociale bewegingen’ & drie trends in het onderzoek

Op basis van de vorige paragraaf versta ik het volgende onder een ‘nieuwe sociale beweging’:

Een sociale beweging uit de jaren 1960 of later, waarin de focus primair op ‘nieuwe’ zaken ligt en niet op ‘oude’ zaken als arbeidsverhoudingen, loon of religieuze tegenstellingen.

Het gaat daarbij dus om een groot aantal sociale bewegingen met overeenkomsten maar zeker ook verschillen op het gebied van waarden, doelen, structuren, acties en deelnemers. Een vraag die nog wel beantwoord moet worden, is wat hier dan precies bedoeld wordt met een ‘sociale beweging’. Ik hanteer de duidelijke en complete definitie die Virginie Mamadouh in haar in 1992 gepubliceerde proefschrift naar een viertal sociale bewegingen formuleert:

“Een netwerk van organisaties, groeperingen en individuen die bewust (buitenparlementaire) actie voeren en gedurende langere tijd gericht zijn op de totstandkoming van wenselijk geachte maatschappelijke veranderingen op grond van gemeenschappelijke waarden en normen, in het bijzonder van alternatieve opvattingen over een bepaald thema.”⁷

Verderop zal het werk van Mamadouh opnieuw ter sprake komen.

In het wetenschappelijk onderzoek naar nieuwe sociale bewegingen van de laatste jaren zijn drie belangrijke trends te onderscheiden, die logisch bij elkaar aansluiten. De eerste trend is die van de *brede focus*. In recente publicaties wordt aandacht besteed aan een breed scala van facetten van en rondom de nieuwe sociale bewegingen, alsook aan de vele mogelijke perspectieven om naar sociale bewegingen te kijken. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan

⁶ Zie bijvoorbeeld: Koopmans e.a., ‘Sociale bewegingen en het primaat van de politiek’, 18-19.

⁷ Virginie Mamadouh, *De stad in eigen hand. Provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992) 19-21.

onderzoek naar de rol van muziek bij een nieuwe sociale bewegingen, of de invloed van culturele identiteiten.⁸

Een tweede trend in het onderzoek naar nieuwe sociale bewegingen is het bestuderen van allerlei *dwarsverbanden en verbindingen* tussen de verschillende bewegingen in de ruimte en in de tijd. Op wat voor manier beïnvloedden de Amsterdamse krakers die in Nijmegen, of die in Athene? Welke lijntjes kunnen we trekken tussen Provo en de Kabouterbeweging? En zien we niet soms dezelfde personen bij verschillende bewegingen opduiken? Aandacht voor dit soort vragen is de laatste jaren gegroeid.⁹

De derde recente ontwikkeling in het onderzoek is de trend om, naast aan grote plaatsen, ook aandacht te besteden aan nieuwe sociale bewegingen in *kleine steden en plaatsen*. Hierbij ligt de focus vaak “op het eigen karakter van deze bewegingen, de wisselwerking tussen sociale bewegingen in grote steden en kleinere plaatsen en de invloed van deze bewegingen op de lokale politieke, culturele en sociale verhoudingen.”¹⁰ Er zijn inmiddels al veel redenen aangegeven waarom het de moeite waard is om ook naar kleinere plaatsen te kijken. Dergelijk onderzoek kan bijvoorbeeld meer inzicht geven in de vele verschillen die zich binnen een bepaalde beweging voordoen. Ook kan het meer licht werpen op de verhouding tussen stad en platteland in het algemeen.¹¹

⁸ Knud Andresen en Bart van der Steen (red.), *A European youth revolt. European perspectives on youth protest and social movements in the 1980s* (Basingstoke 2016); Bart van der Steen, Ask Katzeff en Leendert van Hoogenhuijze (red.), *The city is ours. Squatting and autonomous movements in Europe from the 1970s to the present* (Oakland, CA 2014); Cristina Flesher Fominaya en Laurence Cox (red.), *Understanding European movements. New social movements, global justice struggles, anti-austerity protest* (Londen en New York 2013).

⁹ Andresen e.a. (red.), *A European youth revolt*; Steen e.a. (red.), *The city is ours*; Flesher Fominaya e.a. (red.), *Understanding European movements*.

¹⁰ Bart van der Steen, ‘Great causes and small places. Onderzoek naar sociale bewegingen in kleine steden en plaatsen’, *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 50-55, aldaar 50.

¹¹ Steen, ‘Great causes and small places’; David Templin, ‘Vrije eilanden in een zee van kleinstedelijke bedomptheid. De West-Duitse beweging voor jongerencentra tussen metropool en provincie’, *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 56-63; Peter van Dam, ‘Van Breukelen naar Brussel. Fair trade en de transnationale vervlechting van lokaal engagement in de jaren 1960 en 1970’, *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 64-74; Bart van der Steen, ‘De metropool voorbij. Een korte geschiedenis van kraken in Leiden in de jaren zeventig’, *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 75-85; Sebastian Haumann, ‘Hausbestzungen 1980-1982 in Hilden. Möglichkeiten der Mikroforschung für die Protestgeschichte’, *Forschungen. Mitteilungsblatt des Instituts für soziale Bewegungen* 34 (2005) 155-171; Andresen e.a. (red.), *A European youth revolt*; Flesher Fominaya e.a. (red.), *Understanding European movements*.

Naar mijn eigen onderzoek: Vrouwen voor Vrede Veghel

In mijn eigen onderzoek poog ik bij alle drie de trends aan te sluiten. Toch is het de derde trend geweest die mij in eerste instantie het meest heeft geïnspireerd, daar mijn onderzoek in belangrijke mate betrekking heeft op de kleine, lokale groep ‘Vrouwen voor Vrede Veghel’ (door mij afgekort als V-Veghel). Deze groep, waarop ik verderop nader zal ingaan, was onderdeel van de landelijke beweging ‘Vrouwen voor Vrede’ (door mij afgekort als VvV). Deze sociale beweging ontstond aan het einde van de jaren 1970, en stopte pas kort geleden op zichzelf te bestaan. Voor de helderheid merk ik direct op dat, hoewel er wel ruimte was voor feminisme en feministen, het hier onder de streep niet direct om een feministische beweging gaat. Wel gaat het duidelijk, vanwege de focus op vrede, alsook op bijvoorbeeld respect voor anderen en het milieu, om een nieuwe sociale beweging. In het tweede hoofdstuk ga ik op al deze zaken dieper in.¹²

Er is tot nu toe nog heel erg weinig geschreven over Vrouwen voor Vrede. Na uitgebreide literatuurstudie zijn mij slechts enkele wetenschappelijke publicaties bekend waarin aandacht is voor deze vredesbeweging, en zelfs in die werken, waarvan de laatste uit 2006 en de voorlaatste uit 1992 dateert, is de aandacht voor VvV vaak bijzonder gering.¹³ Er is door de jaren heen wel wat meer niet-wetenschappelijke literatuur verschenen, in vrijwel alle gevallen van de hand van vrouwen die zelf bij de beweging betrokken waren. Deze werkjes zijn meer dan bronnen – maar om wetenschappelijke literatuur met bijvoorbeeld een onderzoeksvraag, een duidelijke focus, voetnoten en een literatuurlijst gaat het hier zeer zeker niet.¹⁴ De eerste

¹² In het tweede hoofdstuk ga ik uitgebreid in op Vrouwen voor Vrede. Naast aan andere zaken, wordt hierbij aandacht besteed aan de opkomst, het einde, de opvattingen en het al dan niet feministische karakter van deze beweging.

¹³ Hierna volgen, in chronologische volgorde, de mij bekende wetenschappelijke werken waarin (enige) aandacht aan Vrouwen voor Vrede wordt besteed: Gerard van den Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging in Nederland* (Amstelveen 1983), in het bijzonder 229-244; Dik Verkuil, *De grote illusie. De Nederlandse vredesbeweging na 1945* (Utrecht 1985); Ingrid van den Berg, *Van punk tot permanent. De Nederlandse vrouwen vredesbeweging in de jaren tachtig* (Amsterdam 1991); Philip van Praag jr., ‘De smalle marges van een brede beweging. Vredesprotest in Nederland’ in: Jan Willem Duyvendak e.a. (red.), *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992) 99-119, aldaar in het bijzonder 107-108; Remco van Diepen, ‘Burgerlijke ongehoorzaamheid of “politiek gekonkel”. Tweespalt in de Nederlandse vredesbeweging, 1977-1985’ in: Marian van der Klein en Saskia Wieringa (red.), *Alles kon anders. Protestrepertoires in Nederland, 1965-2005* (Amsterdam 2006) 108-126. Werken waarin VvV slechts voorbijkomt zonder nadere toelichting, categoriseer ik uiteraard *niet* als werken met aandacht voor VvV.

¹⁴ De niet-wetenschappelijke literatuur over Vrouwen voor Vrede waarvan ik in deze scriptie gebruik heb gemaakt is allemaal samengebracht onder het kopje ‘niet-wetenschappelijke literatuur’ in de bibliografie. Hiernaast zijn er ook nog wel enkele andere niet-wetenschappelijke werken over VvV te vinden. Zie bijvoorbeeld: Lynne Jones (red.), *Om de lieve vrede. Vrouwen vredeshandboek*, vert. Frouke Smid, Roelke Posthumus en Mirjam Wiese (Amstelveen 1983) 257-260. Het is echter niet

bijdrage die ik met deze scriptie lever ligt dan ook simpelweg hierin, dat ik wél aandacht besteed aan Vrouwen voor Vrede vanuit wetenschappelijk perspectief. Wat dit in mijn geval precies behelst, zal in het eerste, theoretische hoofdstuk helemaal helder worden.

Vrouwen voor Vrede kende veel lokale groepen. In tegenstelling tot in de wetenschappelijke literatuur, is er in de niet-wetenschappelijke literatuur over de beweging zeker aandacht voor de vele zogenoemde ‘basisgroepen’. De beschrijvingen van deze groepen blijven echter nogal oppervlakkig. Meer bepaald wordt er nauwelijks de diepte ingegaan als het gaat om de relatie tussen een bepaalde basisgroep en haar lokale context.¹⁵ In deze scriptie wil ik dit wél doen voor één van de basisgroepen: Vrouwen voor Vrede Veghel. Deze groep ontstond in 1983 in de plaats Veghel (noordoosten van Noord-Brabant) en werd in 2000 opgeheven.¹⁶ Hier ligt de tweede bijdrage die ik met mijn onderzoek aan de historiografie lever. Hierbij heb ik ervoor gekozen om me met name op de doelen van de Veghelse groep te focussen. Wat nu juist V-Veghel interessanter en relevanter maakt om te bestuderen dan veel andere basisgroepen, is dat over deze groep nog helemaal niets is geschreven.¹⁷ Het derde hoofdstuk is geheel gewijd aan de Veghelse groep.

Mijn onderzoeksvraag luidt als volgt: *Op welke wijze gaf de basisgroep Vrouwen voor Vrede Veghel in haar lokale context invulling aan de doelen van de landelijke beweging Vrouwen voor Vrede?* De drie hiermee gepaard gaande deelvragen zijn de volgende:

1. *Wat voor nieuwe sociale beweging was Vrouwen voor Vrede?*
2. *Wat waren de doelen van Vrouwen voor Vrede Veghel?*
3. *Hoe verhiel Vrouwen voor Vrede Veghel zich tot haar lokale context?*

Voor de beantwoording van deelvraag 1 zal ik uit de besproken literatuur over Vrouwen voor Vrede putten. Voor de deelvragen 2 en 3 ligt dit uiteraard anders, daar over deze basisgroep

aannemelijk dat in deze andere werken informatie te vinden is die ontbreekt in de door mij geraadpleegde literatuur.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld: Smoes e.a. (red.), *Twintig jaar Vrouwen voor Vrede*, 52-59; Carolien Looman, Philia Stekelenburg en Thea Vermeiren (red.), *25 jaar Vrouwen voor Vrede*, bijlage bij: *Nieuwsbrief Vrouwen voor Vrede* 26:5 (2004); Til Naber-ten Berge (red.), *Interviews uit woelige jaren. Een tijdsdocument* (Nijmegen 2007); *Speciale uitgave Nieuwsbrief bij het stoppen van Vrouwen voor Vrede* (Arnhem, oktober 2016) 19-21, 23-25, 27-28, 30-31, 33-36.

¹⁶ Het derde hoofdstuk is geheel gewijd aan Vrouwen voor Vrede Veghel. Hier ga ik ook in op haar oprichting en opheffing.

¹⁷ Ik heb ruim de tijd genomen om na te gaan of er al onderzoek naar Vrouwen voor Vrede Veghel gedaan is. Naast de geraadpleegde literatuur over Vrouwen voor Vrede, heb ik ook de regionale tijdschriften *Brabants Heem. Tijdschrift voor archeologie, geschiedenis en volkskunde* (1949-2009) en *In Brabant. Tijdschrift voor Brabants Heem en erfgoed* (2009-heden), alsook de door de Historische Vereniging Brabant gepubliceerde jaarboeken (1984-heden) doorgenomen, evenals het tijdschrift *Van Vehchele tot Veghel: kroniek van heemkundekring Veghel* (1981-heden). Nergens ben ik een onderzoek met aandacht voor V-Veghel tegengekomen.

geen literatuur bestaat. Om deze deelvragen toch te beantwoorden, maak ik ten eerste gebruik van het archief dat Vrouwen voor Vrede Veghel heeft nagelaten. Dit archief is te vinden bij het Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC) in 's-Hertogenbosch.¹⁸ Als aanvulling hierop heb ik een groepsinterview afgenomen met zes vrouwen die nauw bij deze groep betrokken waren. Het transcript van dit interview is de tweede belangrijke poot onder de beantwoording van de deelvragen over de lokale groep. (Zie ook de bijlage: Groepsinterview Vrouwen voor Vrede Veghel: toelichting en transcript.)

Met name voor de beantwoording van deelvraag 1, maar ook voor de deelvragen 2 en 3, heb ik gebruikgemaakt van een analysekader voor onderzoek naar (nieuwe) sociale bewegingen. In het teken hiervan staat het volgende, korte hoofdstuk.

¹⁸ BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811) [hierna afgekort als: Archief V-Veghel], inv.nr. 1 t/m 31 (dit is de gehele inventaris).

Hoofdstuk 1. Een analysekader voor onderzoek naar sociale bewegingen

Inleiding bij het hoofdstuk

In de inleiding van de scriptie stond ik al stil bij het proefschrift van Mamadouh, meer bepaald bij haar definitie van het begrip ‘sociale beweging’. Uitgaande van die definitie geeft Mamadouh in haar werk op heldere wijze aan welke onderdelen bij onderzoek naar sociale bewegingen zeker in ogenschouw genomen moeten worden. Aldus kan uit het proefschrift een analysekader gedestilleerd worden voor onderzoek naar eender welke sociale beweging – dus ook naar een nieuwe sociale beweging.¹⁹ Dit analysekader is op overzichtelijke wijze weergegeven in figuur 1. In de volgende paragraaf ga ik nader in op dit kader. Daarna bespreek ik de wijze waarop ik er in deze scriptie gebruik van zal maken.

Een analysekader voor onderzoek naar sociale bewegingen

In het analysekader wordt in eerste instantie een onderscheid gemaakt tussen vier aspecten: *netwerk*, *activiteiten*, *opvattingen* en *doelen*. Onder veel van deze ‘kernonderdelen’ van een sociale beweging wordt nader beschreven waar de onderzoeker allemaal oog voor moet hebben bij het bestuderen van een bepaalde sociale beweging. Al met al moet bijvoorbeeld aandacht besteed worden aan de verschillende organisatorische knooppunten (zoals een actiegroep of een bestuur), aan de contacten van een beweging met de buitenwereld, aan de manieren waarop actie werd gevoerd, en aan wat een beweging vond en wilde bereiken.

Wat bij het analysekader wellicht opvalt, is dat de nadere toelichting onder de onderdelen ‘opvattingen’ en ‘doelen’ erg beperkt is. Dit houdt ermee verband dat Mamadouh de sociale bewegingen in haar boek als *stedelijke* sociale bewegingen onderzoekt: sociale bewegingen die alternatieve opvattingen over de herinrichting van de stad uitdragen en gericht zijn op ruimtelijke en maatschappelijke veranderingen die hierop betrekking hebben. De nadere uitleg die zij geeft onder ‘opvattingen’ en ‘doelen’ is niet relevant voor onderzoek naar sociale bewegingen die geen stedelijke sociale beweging zijn, of niet op die manier onderzocht worden. Vandaar dat er bij die twee aspecten weinig toelichting terug is te vinden in het door mij opgezette analysekader.²⁰

¹⁹ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, in het bijzonder 19-31.

²⁰ Voor de hele paragraaf, alsook voor de verdere toelichting in deze voetnoot, zie: Ibidem, in het bijzonder 19-31.

Mamadouh maakt in haar eigen werk onder ‘opvattingen’ het onderscheid tussen ‘stedelijke opvattingen’ (wat vervolgens weer verder uitgesplitst wordt), en ‘ideologische achtergrond’, waarmee wordt bedoeld op alle andere mogelijke opvattingen. Onder ‘doelen’ spreekt ze van ‘stedelijke

De toepassing van het analysekader in mijn eigen onderzoek

In mijn eigen onderzoek heb ik handig gebruikgemaakt van het analysekader. Voor de beantwoording van deelvraag 1 (*Wat voor nieuwe sociale beweging was Vrouwen voor Vrede?*) heb ik zowel de wetenschappelijke als de niet-wetenschappelijke literatuur doorgenomen met aandacht voor alle onderdelen van het analysekader. Het resultaat is een wetenschappelijke analyse van de beweging waarin de aspecten uit het kader duidelijk terugkomen. Daar de lengte van deze scriptie beperkt is, heb ik niet op alle onderdelen van het kader even uitgebreid kunnen ingaan als ik op basis van de beschikbare literatuur had kunnen doen.

Het analysekader is in principe niet bedoeld voor onderzoek naar een *onderdeel* van een sociale beweging, zoals een regionale of lokale ‘afdeling’. Toch heb ik het kader ook kunnen gebruiken bij mijn onderzoek naar de basisgroep Vrouwen voor Vrede Veghel. Bijna alle in het kader aangestipte zaken zijn immers ook van toepassing op een onderdeel van een sociale beweging. Hieraan besteed ik meer aandacht in de inleiding van het derde hoofdstuk, het hoofdstuk dat zoals gezegd geheel gewijd is aan de Veghelse groep. Daar zal ik ook veel uitgebreider stilstaan bij de twee genoemde bronnen waarop ik in dat hoofdstuk steun: het archief uit het BHIC te 's-Hertogenbosch en het groepsinterview.

conflicten’ in plaats van ‘conflicten’, en verdeelt deze vervolgens weer onder in drie soorten stedelijke conflicten.

Een ander belangrijk punt is dat Mamadouh regelmatig verschillende termen en omschrijvingen voor een en hetzelfde gebruikt. Zo spreekt ze ook van ‘organisatorische structuur’ als synoniem voor ‘netwerk’, of van ‘contesteren’ in plaats van ‘confronteren’. In mijn analysekader heb ik de meest gebruikte en/of de duidelijkste termen opgenomen. Soms heb ik meerdere termen opgenomen, zoals bij het kopje ‘participanten / achterban’.

Een analysekader voor onderzoek naar sociale bewegingen

- Netwerk
 - o Organisatie
 - Organisatorische knooppunten zoals actiegroepen, organisaties en groeperingen, en verhoudingen daarbinnen
 - Verhoudingen tussen de verschillende organisatorische knooppunten, *binnen* de beweging
 - o Participanten / achterban
 - Gangmakers (initiatiefnemers, leiders, kopstukken)
 - Deelnemers (leden, actievoerders)
 - Sympathisanten
 - o Middelen / hulpbronnen
 - Financiële middelen
 - Voorzieningen (met name eigen informatiekanalen, bijv. een tijdschrift)
 - Ruimte (fysieke ruimte, bijv. een kantoor) / territorium
 - o Contacten (*buiten* de beweging)
 - Contacten met andere collectieve mobilisaties (actiegroepen, sociale bewegingen, pressiegroepen)
 - Contacten met politieke partijen
 - Contacten met media
 - Contacten met deskundigen
 - Contacten met overheden
 - Contacten met tegenmobilisaties
- Activiteiten
 - o Parlementaire activiteiten
 - Vele vormen: meedoen aan verkiezingen, in het parlement oppositie voeren, etc.
 - o Buitenparlementaire acties
 - Informeren
 - Argumenteren
 - Procederen
 - Demonstreren
 - Confronteren
 - Legaal
 - Illegaal
 - Gewelddadige acties
 - o Alternatieven
 - Vele vormen: een kraakpand, een stadsboerderij, een commune, een zeehondencreche, een geheel nieuw verkeers- en vervoersplan, etc.
- Opvattingen
- Doelen
 - o Mate van betrokkenheid bij verschillende soorten conflicten
 - o Mate van concretisering van de conflicten (m.a.w. of conflicten betrekking hebben op meer algemene of meer specifieke zaken)

Figuur 1: een analysekader voor onderzoek naar sociale bewegingen. Naar: Virginie Mamadouh, *De stad in eigen hand. Provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992), in het bijzonder 19-31.

Hoofdstuk 2. Vrouwen voor Vrede

Inleiding bij het hoofdstuk

In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk zal ik ingaan op de achtergrond waartegen het ontstaan (rond 1979) en bestaan van Vrouwen voor Vrede geplaatst kan worden. Daarna zal ik, in het tweede gedeelte, deelvraag 1 (*Wat voor nieuwe sociale beweging was Vrouwen voor Vrede?*) beantwoorden.

De bredere context bij Vrouwen voor Vrede

De jaren 1977-1985 zijn zonder enige twijfel als dé hoogtijdagen van het Nederlandse vredesprotest en de Nederlandse vredesbewegingen te typeren. Hieraan besteed ik uitgebreid aandacht in de tweede subparagraaf. Eerst ga ik in op de politieke context die in dit verband relevant is. Hierbij gaat het in concreto om de (geplande) introductie door de NAVO van nieuwe nucleaire wapens in West-Europa (eerst het neutronenwapen, later de Tomahawk-kruisvluchtwapens en Pershing-II-raketten), alsook om het zogenoemde ‘Nederlandse voorbehoud’.

Politieke context, 1977-1985: nucleaire wapens en het Nederlandse voorbehoud

In 1977 lanceerden de Verenigde Staten het plan om een neutronenwapen te produceren en bij West-Europese bondgenoten te stationeren. Dit wapen zou, in vergelijking met andere kernwapens, bij gebruik veel minder materiële schade veroorzaken, maar wél erin slagen om veel mensen te doden door het gebruik van neutronenstraling. In onder meer Nederland leidde deze geplande toevoeging aan het NAVO-wapenarsenaal tot beroering en protest. De plannen voor een zogenoemde ‘neutronenbom’ of ‘N-bom’, zoals het wapen in Nederland ook werd aangeduid, zouden al in 1978 weer voor onbepaalde tijd in de ijskast gezet worden. Het protest heeft hierbij zeker een rol gespeeld.²¹

Rond dezelfde tijd dat het plan voor de neutronenbom van de baan verdween, werd echter al nagedacht over de introductie van andere nucleaire wapens in Europa. De Sovjet-Unie was immers bezig haar kernwapenarsenaal te moderniseren met SS-20-raketten, een actie waarop een antwoord van de NAVO moest komen. In 1978 en 1979 kreeg dit antwoord steeds meer vorm, om uiteindelijk te resulteren in het NAVO-dubbelbesluit van december 1979. Dit

²¹ Remco van Diepen, *Hollanditis. Nederland en het kernwapendebat, 1977-1987* (Amsterdam 2004) 83-99. In deze gehele subparagraaf verwijs ik naar (gedeeltes uit) dit werk. Dit is verantwoord, daar het hier gaat om een recente publicatie en om een sleutelpublicatie. Het is nadrukkelijk *niet* zo dat de informatie in deze subparagraaf niet ook in andere werken te vinden is. Zie bijvoorbeeld: Praag jr., ‘De smalle marges’.

hield enerzijds in dat er 572 nieuwe kernwapens in West-Europa gestationeerd zouden worden, meer precies 464 Tomahawk-kruisvluchtwapens (waarvan 160 te stationeren in het Verenigd Koninkrijk, 112 in Italië, 96 in West-Duitsland, 48 in België en 48 in Nederland) en 108 Pershing-II-raketten (alle te stationeren in West-Duitsland). Anderzijds zouden er onderhandelingen met het Kremlin worden opgestart om uiteindelijk tot een afbouw van het aantal nucleaire wapens op het hele Europese continent te komen.²²

Al voordat het NAVO-deelbesluit viel, beseftte de Nederlandse regering-Van Agt I (CDA/VVD) dat de stationering van 48 ‘kruisraketten’ – de feitelijk foutieve naam waarmee de kruisvluchtwapens vaak werden en worden aangeduid²³ – op Nederlandse legerbases een heel heet hangijzer zou worden. Vandaar dat Nederland, overigens net als enkele andere landen, een ‘voorbehoud’ maakte. Ze ging met het hele besluit akkoord, maar stelde de beslissing om wel of niet in te stemmen met plaatsing van haar aandeel met twee jaar uit. In december 1981 zou dan de definitieve beslissing vallen, afhankelijk van de vruchten die eventuele onderhandelingen met Moskou al dan niet zouden hebben afgeworpen.²⁴

Een definitief besluit van de Nederlandse overheid liet echter veel langer op zich wachten, langer dan bij enig ander NAVO-lid dat voor plaatsing gevraagd was. Eind 1981 werd door Van Agt II (CDA/PvdA/D’66) besloten tot uitstel voor onbepaalde tijd, officieel omdat de genoemde onderhandelingen nog geen eerlijke kans van slagen hadden gehad.²⁵ In 1984 nam de regering-Lubbers I (CDA/VVD) onder de steeds groter wordende druk van de NAVO het 1-junibesluit: de regering zou op 1 november 1985 ten langen leste besluiten tot plaatsing van alle 48 kruisraketten over te gaan, behalve wanneer de Sovjet-Unie het aantal SS-20-raketten in tussentijd niet vergroot zou hebben óf wanneer de Russen en Amerikanen in tussentijd een akkoord zouden hebben gesloten dat voorzag in de plaatsing van minder dan 48 kruisraketten.²⁶ Ruim een jaar later, toen bleek dat van beide ‘tenzij’-opties niets terecht was gekomen, werd door diezelfde regering het 1-novemberbesluit tot plaatsing genomen. De Tweede Kamer verleende haar goedkeuring op 13 november 1985, waarmee Nederland definitief net als alle andere NAVO-landen met plaatsing akkoord was gegaan.²⁷

²² Diepen, *Hollanditis*, 109-118, 139-142.

²³ Ibidem, 115-116.

²⁴ Ibidem, 118-142.

²⁵ Ibidem, 151-157.

²⁶ Ibidem, 281-290.

²⁷ Ibidem, 326-333.

Vredesprotest en vredesbewegingen in Nederland, 1977-1985

Van 1977 tot eind 1985 leidde de zogenaamde ‘kernwapenkwestie’ in Nederland tot zeer grote maatschappelijke alsook politieke onrust, en veel vredesprotest.²⁸ In dit verband wordt gesproken over de kernwapendiscussie als “een van de grootste maatschappelijke en politieke conflicten die Nederland na de Tweede Wereldoorlog heeft gekend”²⁹ of als “politiek probleem van de eerste orde.”³⁰ Een sleutelrol werd hierbij ingenomen door de Nederlandse vredesbewegingen.³¹ Hierbij moet wel direct aangetekend worden dat Nederlanders zich in de jaren 1977-1985 nadrukkelijk ook, of misschien nog wel meer, met andere zaken bezighielden, zoals met de grote moeilijkheden op financieel-economisch gebied.³²

Zogenoemde vredesbewegingen bestonden in Nederland al langer. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de ‘Ban de Bom-beweging’ uit de jaren 1960.³³ De gouden jaren van de Nederlandse vredesbewegingen begonnen echter wat later. De besproken nucleaire plannen vormden de aanleiding of, wellicht juist, de katalysator voor een ongekeerde *boom* van de Nederlandse vredesbewegingen.³⁴ In de jaren 1977-1985 ontstonden veel actieve vredesbewegingen, waarvan sommige overigens ook al vóór 1977 hadden bestaan. Er was al snel sprake van een zeer pluriform, rijkgeschakeerd geheel.³⁵

Bij het protest dat in 1977 tegen het neutronenwapen opkwam, speelde het ‘Comité Stop de Neutronenbom’, dat in hetzelfde jaar door de Communistische Partij Nederland (CPN) werd opgericht, een belangrijke rol.³⁶ Een vredesbeweging die in de jaren erna een grote rol zou spelen, was het ‘Interkerkelijk Vredesgenootschap’ (IKV), een beweging waarin Christenen van zowel katholieke als protestantse denominatie vertegenwoordigd waren. Deze organisatie bestond al langere tijd, maar vormde zich pas in 1977 om tot een beweging tegen kernbewapening.³⁷

Een andere belangrijke vredesbeweging was het ‘Samenwerkingsverband Stop de N-bom / Stop de kernwapenwedloop’, dat voortkwam uit het Comité Stop de Neutronenbom.³⁸

²⁸ Zie onder meer: Praag jr., ‘De smalle marges’, 103. Zie ook de twee volgende noten.

²⁹ Diepen, *Hollanditis*, 19.

³⁰ Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*, 9.

³¹ Zie bijvoorbeeld: Praag jr., ‘De smalle marges’, 103-115; Diepen, *Hollanditis*.

³² Diepen, *Hollanditis*, 165, 336, 387-388.

³³ Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*; Praag jr., ‘De smalle marges’, 99-103.

³⁴ Praag jr., ‘De smalle marges’.

³⁵ Lou Brouwers en Jaap Rodenburg (red.), *Het doel en de middelen. De strategie van de Nederlandse vredesbeweging* (Amsterdam 1983) 6-7; Diepen, ‘Burgerlijke ongehoorzaamheid of “politiek gekonkel”’.

³⁶ Diepen, *Hollanditis*, 88-99.

³⁷ Diepen, *Hollanditis*, o.a. 99-109; Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 6-7.

³⁸ Diepen, *Hollanditis*, 129; Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 6-7.

Ook het 'Platform Radicale Vredesgroepen', 'Pax Christi' (voor Rooms-Katholieken) en Vrouwen voor Vrede waren belangrijke spelers.³⁹ Daarnaast bestonden ook nog 'Kerk & Vrede', de 'Vereniging Dienstweigeraars' en het 'Humanistisch Vredesberaad' – om maar een aantal voorbeelden te noemen.⁴⁰ Als vrouwenvredesbeweging naast VvV is de veel kleinere beweging 'Vrouwen tegen Kernwapens' te noemen.⁴¹ Ook was er het 'Internationaal Vrouwenverbond voor Vrede en Vrijheid' (IVVV). Laatstgenoemde was (en is) de Nederlandse afdeling van de 'Women's International League for Peace and Freedom' (WILPF).⁴²

In de verwikkelingen van 1977-1985 speelden niet alleen de vredesbewegingen, maar ook verschillende politieke partijen een belangrijke rol. Enerzijds ging het hierbij om kleine, linkse partijen zoals de CPN, de Pacifistisch-socialistische Partij (PSP), de Evangelische Volkspartij (EVP) en de Politieke Partij Radicalen (PPR). Anderzijds speelden ook een aantal grote(re) partijen een rol, namelijk de PvdA, D'66 en ook delen van het pasgevormde CDA. Met name de betrokkenheid van het CDA en de PvdA is cruciaal om te begrijpen waarom er überhaupt een Nederlands voorbehoud kwam, alsook waarom vervolgens de finale beslissing steeds maar werd uitgesteld.⁴³ Naast politieke partijen, speelden ook bijvoorbeeld kerken, vakbewegingen en intellectuelen een rol.⁴⁴

Tussen de vredesbewegingen bestond veel onderlinge samenwerking en afstemming, bijvoorbeeld in het 'Overlegorgaan tegen de Kernbewapening', het 'Landelijk Overleg Vredes Organisaties' (LOVO) of het 'Komitee Kruisraketten Nee' (KKN). Bij deze samenwerkingen werden ook de politieke en andere partijen betrokken.⁴⁵ Onder andere de massale demonstraties

³⁹ Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 6-7; Diepen, 'Burgerlijke ongehoorzaamheid of politiek "gekonkel"', 114-115; Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*, 232.

⁴⁰ Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 6-7, 50.

⁴¹ Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 6-7; Praag jr., 'De smalle marges', 107; Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*, 235-237. Naast Vrouwen voor Vrede en Vrouwen tegen Kernwapens bestonden er ook nog andere vrouwenvredesbewegingen, zoals 'Moeders willen vrede' of 'Kunstenaresen tegen Kernwapens'. Zie: Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*, 232.

⁴² Smoes e.a. (red.), *Twintig jaar Vrouwen voor Vrede*, 2. Tegenwoordig staat het IVVV, dat overigens pas in 1984 werd opgericht, bekend als 'WILPF NL'. Zie: Website WILPF NL, www.wilpf.nl (geraadpleegd op 13 augustus 2018); Nel Kingma (red.), 'Enkele notities over vrouwen en vrede en vrouwenvredesbewegingen' (bijgewerkt op 29 mei 2002), website Vredesmuseum, <https://vredesmuseum.nl/vrouwen/inhoud.html> (geraadpleegd op 13 augustus 2018); Thea Kokkeler, Marieke Verheul en Renée Rietveld (red.), *Vrouwen voor Vrede. Omdat we mede-verantwoordelijk zijn* (Amstelveen 1986) 14.

⁴³ Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 6-7; Diepen, *Hollanditis*.

⁴⁴ Diepen, *Hollanditis*.

⁴⁵ Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 6-7; Praag jr., 'De smalle marges', 110. Het is niet altijd gemakkelijk om een onderscheid te maken tussen zelfstandige vredesbewegingen enerzijds, en samenwerkingsverbanden van verschillende vredesbewegingen anderzijds. Zo is, bijvoorbeeld, het Platform Radicale Vredesgroepen niet alleen te zien als zelfstandige vredesbeweging, maar ook als een samenwerkingsverband van vele 'radicale' vredesbewegingen zoals 'Centrum voor Geweldloze

in november 1981 (Amsterdam, ca. 400.000 deelnemers) en in oktober 1983 (Den Haag, ca. 500.000 deelnemers) konden door die samenwerking geschieden. Dit gold ook voor het Volkspetitionnement, dat van eind augustus tot oktober 1985 liep en resulteerde in bijna 4 miljoen handtekeningen tegen de plaatsing van kruisvluchtwapens in Nederland.⁴⁶ In de literatuur wordt ook wel enkelvoudig gesproken van ‘de vredesbeweging’, waaronder overigens naast de vredesbewegingen zelf ook de andere besproken spelers vallen.⁴⁷ Deze term geniet niet mijn voorkeur, met name doordat op die manier de vele verschillen tussen de verscheidene vredesbewegingen, alsook de grote mate waarin ze zelfstandig opereerden, teveel onder het tapijt worden geveegd.⁴⁸

Trouwens: ook het woord ‘vrede’ in de begrippen ‘vredesprotest’, ‘vredesbewegingen’, en ‘de vredesbeweging’ niet onproblematisch. In sommige gevallen, zoals bij Vrouwen voor Vrede, ging het inderdaad om vrede. In andere gevallen ging het echter (veel) meer om andere zaken, zoals de mogelijke plaatsing van 48 kruisraketten in Nederland, de kernbewapening in het algemeen of het Oost-West-blokdenken. Sterker nog, de plaatsing (al dan niet) van de 48 kruisvluchtwapens in Nederland fungeerde jarenlang als ‘kern’ of ‘bindend element’.⁴⁹ Een tweede probleem met het voorvoegsel ‘vrede’ is dat dit de suggestie in de hand wekt dat andere bewegingen en partijen tégen vrede en vóór oorlog zouden zijn. Er zijn echter, helaas, geen betere termen voor de genoemde ‘vredesbegrippen’ voorhanden.

Tot slot kan niet onvermeld blijven dat Nederland op het internationale toneel zeker niet uniek was. In andere Westerse landen zorgden de plannen voor de N-bom, en later het dubbelbesluit, voor gelijkaardige taferelen. De precieze ontwikkelingen verschilden van land tot land. Voor wat betreft Nederland, kan gesteld worden dat het vredesprotest in vergelijking met andere Westerse landen vroeg op gang kwam. Ook hebben de Nederlandse vredesbewegingen en haar ‘bondgenoten’ (politieke partijen en dergelijke) relatief veel invloed weten uit te oefenen

Weerbaarheid’, ‘t kan anders’ en Vrouwen voor Vrede. Zie: Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 6-7, 50-58.

⁴⁶ Praag jr., ‘De smalle marges’, 110-114.

⁴⁷ Bijvoorbeeld: Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*; Diepen, ‘Burgerlijke ongehoorzaamheid of politiek “gekonkel”’; Diepen, *Hollanditis*; Praag jr., ‘De smalle marges’. In de lopende tekst gaat het puur en alleen om de periode 1977-1985. Echter, het enkelvoudig spreken over ‘de vredesbeweging’ waaronder niet alleen vredesbewegingen, maar ook andere betrokken partijen vallen, beperkt zich niet tot deze periode; integendeel! Zie bijvoorbeeld: Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*; Praag jr., ‘De smalle marges’.

⁴⁸ Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 6-7; Diepen, ‘Burgerlijke ongehoorzaamheid of politiek “gekonkel”’; Praag jr., ‘De smalle marges’.

⁴⁹ Diepen, *Hollanditis*, 333; Praag jr., ‘De smalle marges’, 119.

op het politieke besluitvormingsproces – waarvan het jarenlang uitstellen van een positief plaatsingsbesluit getuigt. Om de verschillen tussen Nederland en andere landen te verklaren, kan bijvoorbeeld gewezen worden de Nederlandse politieke constellatie op de “sterke moralistische oriëntatie van de Nederlandse politieke cultuur”.⁵⁰ Daar de focus in deze scriptie puur en alleen op Nederland ligt, ga ik hierop niet verder in.

Na 1985

Nadat in november 1985 definitief besloten was alle 48 kruisraketten te plaatsen, stopte het vredesprotest en de bloeiperiode van de Nederlandse vredesbewegingen abrupt. “De vredesbeweging [is] na 1985 volledig in elkaar gezakt” zegt de ene auteur,⁵¹ “het plaatsingsdebat ging na 1 november 1985 uit als de spreekwoordelijke nachtkaaars” zegt de ander.⁵² Tot op heden is er geen sprake van een nieuwe opleving van de vredesbewegingen of van het vredesprotest.⁵³ Dat de vredesbewegingen echter niet van de Nederlandse bodem verdwenen, toont de geschiedenis van Vrouwen voor Vrede duidelijk aan.

Overigens: er zijn nooit daadwerkelijk kruisvluchtwapens in Nederland geplaatst. De plaatsing stond gepland voor 1988, maar in december 1987 sloten de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie dan eindelijk een omvangrijk wapenbeheersingsverdrag. Daarin was onder meer opgenomen dat alle kruisraketten uit West-Europa zouden verdwijnen.⁵⁴

⁵⁰ Diepen, *Hollanditis*, in het bijzonder 362-368.

⁵¹ Praag jr., ‘De smalle marges’, 99.

⁵² Diepen, *Hollanditis*, 346.

⁵³ Zie ook bijvoorbeeld: Praag jr., ‘De smalle marges’, 118-119.

⁵⁴ Diepen, *Hollanditis*, 338-341, 346.

Vrouwen voor Vrede: een nieuwe sociale beweging

Nu de bredere context is geschetst, kan dan eindelijk nader ingegaan worden op die ene vredesbeweging die in deze scriptie centraal staat: Vrouwen voor Vrede. Het is moeilijk te zeggen waar en wanneer precies het startschot werd gegeven voor deze Nederlandse beweging. Wat wél gezegd kan worden, is dat de vredeswacht van 6 tot 9 augustus 1979 voor het Vredespaleis in Den Haag, waaraan toch zeker enige tientallen vrouwen uit het hele land actief meededen, een omslagpunt betekende. Vanaf deze gebeurtenis, die op de nodige media-aandacht kon rekenen, kwam de beweging definitief van de grond.⁵⁵ Eind 2016 hield ze op zelfstandig te bestaan, om op te gaan in het 'Platform Vrouwen en Duurzame Vrede' (Platform VDV).⁵⁶

Vrouwen voor Vrede was, zoals op grond van haar naam verwacht mag worden, een groot pleitbezorger van vrede. De beweging had echter, zoals al aangestipt, een veel bredere focus. Ook onderwerpen als gelijke behandeling van ieder mens, eerlijke welvaartsverdeling en het milieu stonden hoog op de agenda. Al haar opvattingen samengenomen, is VvV zonder twijfel een nieuwe sociale beweging te noemen. Verderop zal ik nader op die opvattingen ingaan. In mijn analyse van de beweging zal ik echter eerst, in lijn met het analysekader uit het vorige hoofdstuk, stilstaan bij het netwerk en de activiteiten van de beweging.

Netwerk

In de eerste jaren van haar bestaan verkreeg de beweging Vrouwen voor Vrede haar vorm.⁵⁷ De kern van de beweging vormden de lokale groepen, de zogenoemde 'basisgroepen' – waarvan Vrouwen voor Vrede Veghel er dus één was. In 1985 waren er zo'n 200 van deze basisgroepen, waarvan er in ieder geval in 1989 nog vele actief waren.⁵⁸ De lokale groepen hadden alle vrijheid; VvV kende dus duidelijk een bottom-up- en geen top-downstructuur. Een gevolg hiervan was wel dat de beweging niet vanzelfsprekend met 'één stem' naar buiten toetrad.⁵⁹ In dit verband wordt VvV ook wel als 'ongrijpbaar' betiteld.⁶⁰ Uiteraard was er wel sprake van onderling overleg. Dit kon bijvoorbeeld geschieden door het contact tussen de

⁵⁵ Kokkeler e.a. (red.), *Omdat we mede-verantwoordelijk zijn*, 6-8; Nel Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede? Vrouwen voor Vrede doet wat!* (Amersfoort 1994) 3, 10; Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 40.

⁵⁶ *Speciale uitgave* Nieuwsbrief, in het bijzonder 51-52, 62-63, bijgevoegde brief; Website Platform Vrouwen & Duurzame Vrede, www.vrouwenenduurzamevrede.nl (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

⁵⁷ Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 3-4; Kokkeler e.a. (red.), *Omdat we mede-verantwoordelijk zijn*, 6-12; *Speciale uitgave* Nieuwsbrief, 7-8.

⁵⁸ Praag jr., 'De smalle marges', 107.

⁵⁹ Ibidem, 107.

⁶⁰ Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 44.

‘regiovrouwen’, die vaak ieder voor zich weer met een aantal basisgroepen in contact stonden, in de ‘Landelijke Koördinatiegroep’ (LKG).⁶¹ In 1985 waren er elf regiovrouwen.⁶² Ook waren er landelijke ontmoetingsdagen, waarop alle betrokken vrouwen uit heel Nederland elkaar konden ontmoeten.⁶³

Wat niet onvermeld mag blijven, is dat er ook een aantal ‘werkgroepen’ op landelijk niveau bestonden; in 1985 waren er om precies te zijn acht.⁶⁴ Soms werden er werkgroepen opgedoekt, soms kwamen er weer nieuwe bij. Deze werkgroepen, die ook vertegenwoordigsters naar de bijeenkomsten van de LKG stuurden, hielden zich allemaal weer met andere dingen bezig. Zo was er bijvoorbeeld jarenlang een werkgroep ‘Vrouw, vrede, gezondheidszorg’, die zich richtte op de gezondheidsrisico’s van kernwapens, kernproeven en kernenergie. De werkgroep ‘Sociale verdediging’ (sinds 2001: werkgroep ‘Weldadig’) hield zich bezig met het geweldloos oplossen van conflicten en problemen. Twee andere belangrijke werkgroepen worden verderop nog genoemd.⁶⁵

Formele leden kende Vrouwen voor Vrede niet. Een indicatie voor het aantal zogenoemde ‘vredesvrouwen’ doorheen de tijd heen geeft het aantal abonnees van het verenigings-tijdschrift *Nieuwsbrief Vrouwen voor Vrede*:⁶⁶ daarvan waren er 900 aan het begin van 1981, 2.000 aan het einde van 1981, 5.000 medio 1982,⁶⁷ ca. 4.400 in 1985, en 3.500 in 1989.⁶⁸ Dit tijdschrift werd vijf, later zes keer per jaar vanuit het landelijk secretariaat in Amersfoort verstuurd.⁶⁹ Via dezelfde kanalen werden ook folders, flyers, oproepen voor handtekeningenacties,

⁶¹ Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 4-6, 31-39; Nel Kingma (red.), ‘Organisatie en werkgroepen’ (bijgewerkt op 18 september 2001), onderdeel van viertal artikelen onder ‘De vredesbeweging “Vrouwen voor Vrede”’, website Vredesmuseum, <https://vredesmuseum.nl/vrouwen/inhoud.html> (geraadpleegd op 13 augustus 2018); Kokkeler e.a. (red.), *Omdat we mede-verantwoordelijk zijn*, 12.

⁶² Praag jr., ‘De smalle marges’, 107.

⁶³ Kingma (red.), ‘Organisatie en werkgroepen’.

⁶⁴ Praag jr., ‘De smalle marges’, 107.

⁶⁵ Kingma (red.), ‘Organisatie en werkgroepen’; Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 3-6, 11-26; Kokkeler e.a. (red.), *Omdat we mede-verantwoordelijk zijn*, 10-16; Smoes e.a. (red.), *Twintig jaar Vrouwen voor Vrede*, 18-20, 30-32, 49-50, 60-61. Landelijke werkgroepen die niet in de hoofdttekst genoemd worden zijn bijvoorbeeld de werkgroep ‘Stop de kernproeven’ en de werkgroep ‘Vrouwenvredesproject 572’.

⁶⁶ Praag jr., ‘De smalle marges’, 107.

⁶⁷ Kokkeler e.a. (red.), *Omdat we mede-verantwoordelijk zijn*, 11-12

⁶⁸ Praag jr., ‘De smalle marges’, 107.

⁶⁹ Website Atria Kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, informatie over *Nieuwsbrief Vrouwen voor Vrede*, <https://www.atria.nl/search/collectie/per/bekijk/601079> (geraadpleegd op 13 augustus 2018); Kingma e.a., *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 27-30. Hoewel de benaming *Nieuwsbrief* misschien anders doet vermoeden, ging het hier wel degelijk om een echt tijdschrift en niet om een nieuwsbrief.

infobladen et cetera verspreid.⁷⁰ In de jaren 1990 nam het aantal actieven (verder) af.⁷¹ Subsidie kreeg de beweging overigens niet; de inkomsten kwamen van de vredesvrouwen en van donateurs. Daar stond tegenover dat vrijwel al het werk op vrijwillige basis gedaan werd.⁷²

Ondanks haar focus op vrouwen, stelde Vrouwen voor Vrede zich zeker niet exclusief op. Integendeel: de beweging had, zoals ook al in het eerste gedeelte van dit hoofdstuk gesuggereerd werd, veel contacten met allerhande andere Nederlandse vredesbewegingen, waarvan er in de periode 1977-1985 zoveel waren. Er bestonden in het bijzonder veel contacten met de Vrouwen tegen Kernwapens-beweging en met het IVVV (later WILPF NL geheten).⁷³ Ook op internationaal vlak had ze contacten met andere vredesbewegingen. De werkgroep 'Internationale contacten' (WIC) speelde hier een rol. Belangrijk waren hier de contacten met andere afdelingen van 'Women for Peace', de in 1976 in Zwitserland opgerichte beweging waarvan Vrouwen voor Vrede de Nederlandse tak vormde.⁷⁴ Het contact met de Haagse politiek en de overheid werd verzorgd door de Werkgroep 'Overheid en Politiek' (WOP, vanaf 1992 'Politieke werkgroep').⁷⁵ Ook met de media en met deskundigen was veelvuldig contact.⁷⁶

Activiteiten

Vrouwen voor Vrede ontplooiden veel verschillende activiteiten. Deze activiteiten waren allemaal buitenparlementair, geweldloos en meestal ook legaal van aard. De vredesvrouwen schreven brieven naar politici, gingen de straat op om met mensen in gesprek te gaan, organiseerden herdenkingen, demonstreerden, verrichtten zelfstudie, en hielden zich bezig met sit-ins, blokkades, vredeskampen en menselijke kettingen – om maar een aantal voorbeelden te noemen. Veel van haar activiteiten vonden op lokaal niveau plaats. Dat wil echter niet zeggen dat de beweging

⁷⁰ Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 4.

⁷¹ Nel Kingma (red.), 'Waarom Vrouwen voor Vrede?' (bijgewerkt op 18 september 2001), onderdeel van viertal artikelen onder 'De vredesbeweging "Vrouwen voor Vrede"', website Vredesmuseum, <https://vredesmuseum.nl/vrouwen/inhoud.html> (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

⁷² Kingma (red.), 'Organisatie en werkgroepen'; Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 30.

⁷³ Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*, 232-240; Nel Kingma (red.), 'Vrouwen voor Vrede, wat deden ze?' (bijgewerkt op 15 september 2001), onderdeel van viertal artikelen onder 'De vredesbeweging "Vrouwen voor Vrede"', website Vredesmuseum, <https://vredesmuseum.nl/vrouwen/inhoud.html> (geraadpleegd op 13 augustus 2018); Kokkeler e.a. (red.), *Omdat we mede-verantwoordelijk zijn*, 6-16.

⁷⁴ Kingma (red.), 'Organisatie en werkgroepen'; Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 19-22; Smoes e.a. (red.), *Twintig jaar Vrouwen voor Vrede*, 11-15; Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*, 232-235.

⁷⁵ Kingma (red.), 'Organisatie en werkgroepen'; Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 15-18; Smoes e.a. (red.), *Twintig jaar Vrouwen voor Vrede*, 22-26.

⁷⁶ Zie bijvoorbeeld: Kokkeler e.a. (red.), *Omdat we mede-verantwoordelijk zijn*, 6-16.

op landelijk niveau niet actief was! Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan haar deelname aan de twee grote demonstraties tegen de kernbewapening en de kruisraketten in 1981 en 1983.⁷⁷ Op 13 mei 1986, toen het gros van de Nederlandse vredesbewegingen het bijltje er al bij neergegoot had, organiseerde Vrouwen voor Vrede zelfstandig een grote vrouwenvredesmanifestatie in Den Haag. Hierbij maakten 2.200 vrouwen kenbaar wat zij vonden van de kernbewapening en hoe het in de toekomst anders zou kunnen.⁷⁸

Na verloop van tijd – na 1985 of, zoals ook in de literatuur gesteld wordt, vanaf de jaren 1990 – is een verlegging van de focus van de activiteiten te zien. De vredesvrouwen gingen zich nu meer dan voorheen bezighouden met onder andere mensenrechten, vluchtelingen, asielzoekers, ontwikkelingslanden en het milieu, vaak ook bij andere organisaties. Hoewel het hier zeker om een duidelijk zichtbare trend gaat, moet wel opgemerkt worden dat het geen breuk met het verleden betreft. De vredesvrouwen zeiden de ‘oude activiteiten’ zeker niet vaarwel.⁷⁹ Bovendien bleef het alternatief dat Vrouwen voor Vrede presenteerde, meer bepaald een alternatieve wereldorde waarin vrede zou kunnen ontstaan en blijven bestaan, onveranderd. Dit houdt nauw verband haar precieze opvattingen.

⁷⁷ Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*, 232-244; Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 1, 7-39; Kokkeler e.a. (red.), *Omdat we mede-verantwoordelijk zijn*, 10-16; Praag jr., ‘De smalle marges’, 107-108.

⁷⁸ Akke Botzen e.a. (red.), *Vrouwenvredesmanifestatie. Rouw, woede, kracht, verzet, visie* (Amersfoort 1987); Smoes e.a. (red.), *Twintig jaar Vrouwen voor Vrede*, 3.

⁷⁹ Smoes e.a. (red.), *Twintig jaar Vrouwen voor Vrede*, 2-9, in het bijzonder 2-3; Kingma (red.), ‘Waarom Vrouwen voor Vrede?’.

Opvattingen

Voor wat betreft die opvattingen, waar aan het begin van de paragraaf al even bij stil werd gestaan, zegt het volgende citaat uit 1994 alles:

“VROUWEN VOOR VREDE ZET ZICH IN:

voor een samenleving waar in Oost, West, Noord en Zuid

- *welvaart en welzijn rechtvaardig zijn verdeeld en het milieu wordt ontzien*
- *mensen, mannen én vrouwen, ongeacht ras, huidskleur, levensbeschouwelijke of maatschappelijke achtergrond gelijkwaardig worden behandeld*
- *konflikten niet met wapens worden beslecht, maar geweldloos aan de onderhandelingstafel worden opgelost.*

DUURZAME VREDE EN VEILIGHEID

Voor echte vrede is meer nodig dan het terugdringen van de bewapening. Duurzame vrede vraagt om politieke oplossingen voor economische, ekologische, sociale en humanitaire problemen en ideologische tegenstellingen. Het opheffen van de achterstand die velen, onder wie zeer veel vrouwen, ook in onze eigen samenleving hebben, behoort daartoe. Bewapening, onderontwikkeling en vernietiging van het milieu hebben duidelijk met elkaar te maken en bedreigen ieders veiligheid. In het belang van duurzame vrede moet naar samenhangende oplossingen gezocht worden.”⁸⁰

Dit citaat was jarenlang (bijna) letterlijk te vinden achterin de *Nieuwsbrief*.⁸¹ Het laat, evenals de inhoud van de vele exemplaren van de *Nieuwsbrief*, duidelijk zien dat Vrouwen voor Vrede veel verder reikte dan alleen maar ‘vrouwen’ en ‘vrede’.⁸² Wat haar opvattingen betreft nam de beweging een volstrekt unieke positie in ten opzichte van andere Nederlandse vredesbewegingen.⁸³ De “inbreng [van VvV] in de totale vredesbeweging, [is] dat wij zeggen: denk erom, er is veel meer”, aldus twee vredesvrouwen in een interview uit 1983, VvV wil “werken aan de grote verbanden, aan de structuren. Juist omdat je als vrouw die structuren aan den lijve ondervindt.”⁸⁴

⁸⁰ Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, achterkant. Het citaat in de hoofdtekst lijkt zoveel mogelijk op het citaat zoals dat op de achterkant van het boekje staat. Vandaar ook de hoofdletters, de opsommingstekens, de witregel tussen het eerste en tweede gedeelte van het citaat én de letter ‘k’ in ‘konflikten’, ‘economische’ en ‘ekologische’.

⁸¹ Kingma (red.), ‘Vrouwen voor vrede, wat deden ze?’. Zelf heb ik de volgende exemplaren van de *Nieuwsbrief* in handen gehad: *Nieuwsbrief Vrouwen voor Vrede* 16:1 t/m 6 (1994), 17: 1 t/m 6 (1995), 18:6 (1996), 19:1 (1997), 38: 1, 2, 4 (2016). De vaste tekst achterin de geraadpleegde exemplaren van de *Nieuwsbrief* in 2016 is wel wat anders dan het citaat, maar nog steeds zijn er grote delen van de tekst van het citaat in terug te zien.

⁸² Zie ook: Praag jr., ‘De smalle marges, 107-108.

⁸³ Ibidem, 108.

⁸⁴ Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 42.

Uitgaande van (delen van) haar opvattingen en van het feit dat de beweging werd gedragen door alleen maar vrouwen, is zeker een link tussen Vrouwen voor Vrede en het feminisme te leggen. Dit zagen betrokken vrouwen zelf ook in, en binnen de beweging was ook ruimte voor feministen en feministische opvattingen. Echter, er bestonden ook potentiële en reële spanningen tussen VvV en haar opvattingen enerzijds, en het feminisme en haar aanhangers anderzijds. Van belang hierbij is onder andere dat het begrip ‘feminisme’ op verschillende manieren werd en wordt uitgelegd en begrepen. Een concreet voorbeeld bij dit alles is dat feministen, in ieder geval aan het begin van de jaren 1980, grote problemen hadden met alles wat ook maar in de richting wees dat vrouwen vanuit hun verzoenende en moederlijke *natuur* bij uitstek aangewezen waren om zich in te zetten voor vrede, een opvatting die zeker in die tijd wél door een deel van de vrouwen binnen VvV werd aangehangen.⁸⁵

Doelen

We kunnen twee belangrijke doelen van Vrouwen voor Vrede onderscheiden. Enerzijds was de beweging vanaf haar oprichting betrokken bij de ‘nationale strijd’ tegen de kruisraketten op Nederlandse bodem of, in ruimere zin, de strijd tegen kernwapens, die tot eind 1985 zo hevig was.⁸⁶ Zoals in de vorige subparagraaf, waar het ging over de opvattingen, eigenlijk al duidelijk werd, streefde Vrouwen voor Vrede doorheen haar bestaan ook nog een ander, veel groter doel na: het ‘in de praktijk brengen’ van de alternatieve wereldorde die ze geformuleerd had, of op zijn minst het creëren van bewustwording hieromtrent.⁸⁷ Over de vraag wat er nu van deze doelen terecht is gekomen, kan gediscussieerd worden. Het zou echter een hele andere onderzoeksopzet en een veel groter aantal woorden dan beschikbaar is vereisen om iets zinnigs te kunnen zeggen over ‘het succes’, ‘de invloed’ of ‘de resultaten’ van de beweging.⁸⁸ In het volgende hoofdstuk zal de wijze waarop Vrouwen voor Vrede Veghel invulling gaf aan deze doelen centraal staan, alsook de lokale context waarin ze dat deed.

⁸⁵ Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*, 237-239; Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 44; Kingma (red.), ‘Waarom Vrouwen voor Vrede?’; Praag jr., ‘De smalle marges’, 108; Website Atria Kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, term ‘feminisme’ in de *Vrouwenthesaurus*, <https://www.atria.nl/search/collectie/thes/bekijk/459> (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

⁸⁶ Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 39.

⁸⁷ Zie ook: Boomen, *Honderd jaar vredesbeweging*, 239-240; Brouwers e.a. (red.), *Het doel en de middelen*, 39; Kingma e.a. (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede?*, 1, 3.

⁸⁸ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 13, 16-17.

Hoofdstuk 3. Vrouwen voor Vrede Veghel

Inleiding en verantwoording bij het hoofdstuk

Het is inmiddels zeker duidelijk dat Vrouwen voor Vrede uit een groot aantal lokale basisgroepen bestond. In dit hoofdstuk wordt ingezoomd op één van die groepen: Vrouwen voor Vrede Veghel. Deze groep ontstond in 1983 in het dorp Veghel (noordoosten van Noord-Brabant), dat toen zo'n 17.000 inwoners had.⁸⁹ In 2000 werd ze opgeheven. De focus ligt op de basisgroep, met name haar doelen, en haar relatie tot de lokale context waarin ze bestond. Eerder stelde ik al dat aan deze groep in de beschikbare literatuur nog helemaal geen aandacht is geschonken.

Voor het schrijven van dit hoofdstuk heb ik dan ook, zoals al vermeld, gebruikgemaakt van het archief van Vrouwen voor Vrede Veghel dat te vinden is in het Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC) te 's-Hertogenbosch. Voor de volledigheid is het belangrijk om op te merken dat dit niet al het archiefmateriaal van de groep is. Sommige betrokken vrouwen beschikken namelijk zelf ook nog over archiefstukken.⁹⁰ Voor mijn onderzoek is dit echter geen probleem gebleken: het archief in 's-Hertogenbosch is zo groot en divers dat er heel veel informatie uit te halen valt voor de hele periode waarin de groep actief was.⁹¹

De tweede belangrijke pijler onder dit hoofdstuk is het transcript van het groepsinterview dat ik heb afgenomen met zes nauw betrokken vrouwen: Diet Bruggink, Marie-Thérèse Clauwens, Nelleke van Empel, Roos Kras, Ria Schilte en Janny Vermeer. (Zie ook de bijlage: Groepsinterview Vrouwen voor Vrede Veghel: toelichting en transcript.) In de rest van het hoofdstuk zal ik deze vrouwen met hun voornaam aanduiden. Ik heb dit interview afgenomen om meerdere redenen. Allereerst zocht ik naar een manier om het vele beschikbare archiefmateriaal beter te kunnen beoordelen en ordenen. Daarnaast wilde ik graag het perspectief van de bij de groep aangesloten vrouwen zélf in het onderzoek integreren. Voorts, en dit hangt samen

⁸⁹ Bijlage: Groepsinterview Vrouwen voor Vrede Veghel: toelichting en transcript, 65-66.

⁹⁰ Tijdens het groepsinterview dat ik met een zestal nauw betrokken vrouwen afnam, liet Roos Kras mij een fotoalbum van de Internationale Vrouwendag in Veghel in 1993 zien, alsook een map met materiaal over de Vredeswake in Veghel in 1987. Ook hadden de vrouwen enkele andere archiefstukken meegenomen. Zie: Bijlage, 70-83. Verder is mij bekend dat Annie Hamelijncx, die niet bij het groepsinterview aanwezig kon zijn, ook archiefmateriaal in eigen bezit heeft.

⁹¹ Tijdens het onderzoek is het hele archief nauwkeurig doorgenomen, met uitzondering van inv.nr. 22. Het enige stuk dat onder dit inv.nr. te vinden is, is een volgeschreven notitieblok van Roos Kras uit de jaren 1983 tot 1985. Bij globale lezing van de notitieblok bleek dat het nauwkeurig doornemen van dit notitieblok waarschijnlijk geen nieuwe inzichten zou genereren, daar de meeste informatie ook al in de andere stukken in het archief te vinden was. Om deze reden, en omwille van de beschikbare tijd voor het onderzoek, is ervoor gekozen om dit notitieblok *niet* in detail door te nemen. Zie: Archief V-Veghel, inv.nr. 22 (alle stukken behorende bij dit inventarisnummer; bij dit specifieke inventarisnummer hoort slechts één stuk, namelijk een notitieblok van Roos Kras uit de jaren 1983-1985).

met de andere twee beweegredenen, hoopte ik aanvullende informatie te verkrijgen die niet in het archief te vinden is. Uiteindelijk ben ik met het interview op alle drie de fronten meer dan geslaagd.

Geschiedschrijving op basis van de mondelinge verhalen van mensen (in dit geval van vrouwen) die ‘erbij waren toen het gebeurde’, oftewel *oral history*, brengt naast veel mogelijkheden ook de nodige risico's met zich mee. Zo is het niet uitgesloten dat herinneringen vertekend zijn, of dat bepaalde zaken worden verzwegen of overdreven. Deze en andere gevaren heb ik onder meer getracht te ondervangen door bij het schrijven van dit hoofdstuk telkens weer de (in de scriptie te gebruiken) uitspraken uit het interview naast het archiefmateriaal te leggen. Bovendien maakte de vorm van het *groepsinterview* het ook mogelijk dat vrouwen elkaar konden aanvullen, verbeteren en tegenspreken, waarmee de betrouwbaarheid van het transcript sowieso al groter is dan het geval was geweest bij één of meerdere interviews met individuele deelnemers.⁹²

Om een gerichte focus te houden bij mijn onderzoek naar de Veghelse beweging, heb ik het eerder besproken analysekader voor onderzoek naar (nieuwe) sociale bewegingen in gedachten gehouden. Vrijwel alle in het kader aangestipte zaken zijn immers ook van toepassing bij niet alleen een sociale beweging zelf, maar ook bij een onderdeel daarvan, en bovendien lijken er geen aspecten te ontbreken die bij onderzoek naar een onderdeel van een beweging niet vergeten mogen worden. Echter, ik heb me bij het doornemen van het archiefmateriaal en het transcript, alsook bij het afnemen van het groepsinterview, vooral gericht op dat wat te maken heeft met de doelen van de groep en met haar lokale context. Het gewenste eindproduct was immers ook geen ‘alomvattende’ analyse van de lokale groep zoals ik die voor de landelijke Vrouwen voor Vrede-beweging gemaakt heb, maar de beantwoording van deelvraag 2 (*Wat waren de doelen van Vrouwen voor Vrede Veghel?*) en 3 (*Hoe verhiel Vrouwen voor Vrede Veghel zich tot haar lokale context?*).

In de derde en vierde paragraaf van dit hoofdstuk zal ik deelvraag 2 respectievelijk 3 beantwoorden. Eerst geef ik echter, in het nu volgende gedeelte, een meer algemene schets van Vrouwen voor Vrede Veghel.

⁹² De alinea in de lopende tekst is onder meer gebaseerd op de volgende sleutelpublicatie over *oral history*: Selma Leydesdorff, *De mensen en de woorden. Geschiedenis op basis van verhalen* (Amsterdam 2004).

Vrouwen voor Vrede Veghel: een basisgroep

Net zoals voor de nationale beweging waarvan ze onderdeel uitmaakte, is ook voor Vrouwen voor Vrede Veghel niet gemakkelijk te zeggen waar het beginpunt precies geplaatst moet worden. Op een gegeven moment, in 1983, werd de groep opgericht,⁹³ “en vanaf dat moment zijn we als Vrouwen voor Vrede dingen gaan doen. Maar hoe je in je hoofd zit, of wat jij politiek vindt, ja, voor ieder zat dat punt natuurlijk eerder”, aldus Marie-Thérèse in het groepsinterview.⁹⁴ Een sleutelrol in de begindagen van de basisgroep speelde in ieder geval de open avond op 20 september 1983 waarin informatie werd gegeven over Vrouwen voor Vrede, een bijeenkomst die door veel vrouwen bezocht werd – “ik dacht honderd”, stelt Roos.⁹⁵ Hierna, in oktober en november, vonden de eerste twee echte bijeenkomsten van V-Veghel plaats.⁹⁶

Bij het opzetten van de groep speelden drie Veghelse vrouwen een cruciale rol: Miep Vergoossen, Diet en Roos.⁹⁷ Diet en Miep kenden elkaar al van de Vrouwen voor Vrede-groep in het nabij Veghel gelegen Uden, waarbij ze allebei een tijd lang actief waren. Nadat Roos een advertentie in de krant had geplaatst om medestanders voor de oprichting van een basisgroep in Veghel te vinden, kwamen de drie vrouwen met elkaar in contact, om vervolgens andere vrouwen erbij te betrekken via hun persoonlijke netwerken en contacten.⁹⁸ Er is niet één reden aan te wijzen die de drie vrouwen deed besluiten tot opzetten over te gaan. Zo geeft Diet in het interview aan dat ze zich wilde keren tegen de kruisraketten, tegen de kernbewapening in het algemeen, en ook haar kinderen een veiligere wereld wilde geven.⁹⁹ Roos wilde haar kinderen vredesopvoeding geven, en wist dat de Vrouwen voor Vrede-groep in Nijmegen een werkgroep Vredesopvoeding had – en waarom zou dit niet ook in Veghel kunnen? Daarnaast geeft ze aan dat ze het heel leuk vond.¹⁰⁰

Door de andere vier vrouwen die geïnterviewd zijn, worden, naast dezelfde,¹⁰¹ ook nog weer andere beweegredenen aangedragen. Zo geeft Marie-Thérèse aan dat zij “met [haar] eigen kwaliteiten dingen [wil] doen die [zij] verantwoord vindt, en waar je ergens over mag nadenken,

⁹³ Zie bijvoorbeeld: Archief V-Veghel, inv.nr. 1, programma Vrouwen voor Vrede Veghel 1992-1993.

⁹⁴ Bijlage, 11.

⁹⁵ Bijlage, 9-11; Archief V-Veghel, inv.nr. 5, stukken over de thema-avond / open avond op 20 september 1983 (te vinden achter het rode tabblad).

⁹⁶ Bijlage, 10-11; Archief V-Veghel, inv.nr. 5, stukken over de open avond van Vrouwen voor Vrede Veghel op 26 oktober 1983, stukken over de open avond van Vrouwen voor Vrede Veghel op 23 november 1983 (alle stukken zijn te vinden achter het rode tabblad).

⁹⁷ Miep Vergoossen is in 2017 overleden.

⁹⁸ Bijlage, 7-11.

⁹⁹ Ibidem, 7-8.

¹⁰⁰ Ibidem, 8-9.

¹⁰¹ Ibidem, bijvoorbeeld 59-60, 67-68.

en mee mag discussiëren”.¹⁰² Hierbij kan onder meer het strijden tegen de onderdrukking van vrouwen genoemd worden.¹⁰³ Ook geven de vrouwen aan dat zij nuttige dingen willen doen, en tevens dat zij simpelweg ergens mee bezig willen zijn.¹⁰⁴

Vrouwen voor Vrede Veghel kon in haar eerste jaren beschikken over een grote achterban. Eind 1983 waren er, zo wordt in het interview gesteld, “in ieder geval [...] meer dan honderd mensen die de nieuwsbrief wilden hebben en ook een tientje betaalden voor die nieuwsbrief.”¹⁰⁵ Let wel: het gaat hier niet om de nationale *Nieuwsbrief* van Vrouwen voor Vrede, maar om nieuwsbrieven die V-Veghel zelf maakte. Hierin werden bijvoorbeeld (verslagen van) interessante activiteiten, relevante nieuwsberichten en inspirerende teksten opgenomen. Ook de notulen van de vergaderingen werden rondgestuurd.¹⁰⁶ In 1984 waren er ongeveer negentig zogenoemde ‘belangstellenden’.¹⁰⁷ Het aantal ‘actieve vrouwen’ oftewel leden dat de basisgroep telde, was echter substantieel minder: negentien medio 1984.¹⁰⁸ Toen de kernwapendiscussies “wegebden”, liep het aantal betrokken vrouwen sterk terug, en werd steeds duidelijker waar de kern van de groep lag.¹⁰⁹ Rond 1990 waren er elf leden en vijftien belangstellenden.¹¹⁰ In 1999 waren er nog tien leden.¹¹¹

In 2000 besloot de groep zichzelf op te heffen, om te voorkomen dat het “als een kaarsje uitgaat”.¹¹² Het is echter wat te kort door de bocht om te stellen dat de groep vandaag de dag niet meer bestaat. Zeven vrouwen die samen het grootste deel van de kern van Vrouwen voor Vrede Veghel vormden (en waarvan ik er zes heb geïnterviewd), komen anno 2018 nog steeds een aantal keer per jaar bij elkaar, waarbij zeker ook gesproken en gediscussieerd wordt over

¹⁰² Ibidem, 56.

¹⁰³ Ibidem, 82.

¹⁰⁴ Ibidem, 59-60.

¹⁰⁵ Ibidem, 10.

¹⁰⁶ Bijlage, 54-55; Archief V-Veghel, bijvoorbeeld inv.nr. 5, nieuwsbrieven / verslagen Vrouwen voor Vrede Veghel uit 1984-1985, hierbij in het bijzonder het verslag van de zesde bijeenkomst van Vrouwen voor Vrede Veghel op 10 april 1984 (alle stukken zijn te vinden achter het rode tabblad).

¹⁰⁷ Archief V-Veghel, inv.nr. 5, verslag van de zesde bijeenkomst van Vrouwen voor Vrede Veghel op 10 april 1984 (te vinden achter het rode tabblad); Bijlage, 12.

¹⁰⁸ Archief V-Veghel, inv.nr. 5, in het bijzonder telefooncirkel uit 1984, lijst met adressen van personen van de telefooncirkel uit 1984, verslag van de zevende bijeenkomst van Vrouwen voor Vrede Veghel op 29 mei 1984 (alle stukken zijn te vinden achter het rode tabblad); Bijlage, 12.

¹⁰⁹ Bijlage, 12.

¹¹⁰ Archief V-Veghel, inv.nr. 4, telefooncirkel Vrouwen voor Vrede Veghel van rond 1990.

¹¹¹ Archief V-Veghel, inv.nr. 2, telefooncirkel en postbezorging Vrouwen voor Vrede per 1 januari 1999, inv.nr. 9 (alle stukken behorende bij dit inventarisnummer).

¹¹² Bijlage, 12-13; Archief V-Veghel, inv.nr. 2, brief 5 december 2000 over de opheffing van de stichting.

‘Vrouwen voor Vrede’!¹¹³ Echter, zaken als het actief naar buiten treden en het werken met een eigen stichting zijn wél gestopt.¹¹⁴ Het hierna volgende gaat (dus) alleen maar over de periode tot aan de formele opheffing.

Vrouwen voor Vrede Veghel en haar doelen

Wat betreft haar opvattingen, sloot Vrouwen voor Vrede Veghel volledig aan bij het al eerder besproken brede pakket van Vrouwen voor Vrede als geheel.¹¹⁵ “We waren overal tegen of voor, dat ligt eraan hoe je het bekijkt”, verwoordt Diet treffend.¹¹⁶ Echter, wanneer gevraagd naar hun doelen blijkt dat Vrouwen voor Vrede Veghel zich niet zozeer richtte op het uitbannen van kruisraketten en andere kernwapens, of op het opbouwen van een nieuwe ‘wereldorde’. Ze richtte zich “op het kleine, en op wat wij konden hier, wat je kon bereiken.”¹¹⁷ De Veghelse vredesvrouwen stonden zeker wel achter de grote veranderingen die de nationale Vrouwen voor Vrede-beweging beoogde, maar zag zich min of meer gedwongen om voor zichzelf engere doelstellingen te hanteren. “Je kunt niet alles. Je moet je ervan bewust zijn dat jij de wereld niet kunt veranderen, dat je gewoon een klein stukje bent en een kleine uitstraling hebt”, zo geeft Marie-Thérèse aan.¹¹⁸

Wat betreft de doelen die Vrouwen voor Vrede Veghel uiteindelijk had, moeten we een onderscheid maken tussen twee niveaus: het *persoonlijk niveau* enerzijds, en het *maatschappelijk niveau* anderzijds. Om met het eerstgenoemde niveau te beginnen: het doel van V-Veghel lag in bepaalde opzichten bij de betrokken vrouwen zelf, en bij de mensen die heel dicht bij hen stonden.¹¹⁹ Zo waren de vrouwen bezig zich bewust worden van hun eigen oordelen en vooroordelen, en het leren om dit los te laten. “We hebben [...] aan onszelf echt gewerkt”, aldus Roos Kras. Ook wilden ze bijvoorbeeld zelf meer inzicht krijgen in hoe de wereld in elkaar zit, alsook in hun eigen ‘ecologische voetafdruk’.¹²⁰ De vrouwen wilden echter niet alleen maar binnen hun eigen kring blijven; ook in de Veghelse maatschappij wilde ze soortgelijke veranderingen teweegbrengen. Ook op dit niveau wilden ze een andere manier van naar de wereld kijken bewerkstelligen en mensen tot meer respect voor elkaar en het milieu bewegen.¹²¹

¹¹³ Bijlage, 12, 41-44, 50-51, 63, 80. Ook in mijn persoonlijke mailwisseling met een aantal van de vrouwen kwam dit naar voren.

¹¹⁴ Bijlage, 80; Archief V-Veghel, inv.nr. 2, brief 5 december 2000 over de opheffing van de stichting.

¹¹⁵ Bijlage, 14, 28-31, 43-44.

¹¹⁶ Ibidem, 14.

¹¹⁷ Ibidem, 62-63.

¹¹⁸ Ibidem, in het bijzonder 38-40, 62-63.

¹¹⁹ Ibidem, 35-36, 39-40.

¹²⁰ Ibidem, 33-36.

¹²¹ Ibidem, 27, 33-37, 39-40, 44, 73.

Logisch aansluitend bij deze doelstellingen, ontplooiden Vrouwen voor Vrede Veghel een brede waaier aan activiteiten. Enkele voorbeelden zijn het verrichten van zelfstudie, bezig zijn met biologische landbouw, een kraampje in het dorp bemannen, of het organiseren van verdiepende activiteiten over onderwerpen als macht, weerbaarheid en (voor)oordelen.¹²² Opvallend is dat de groep zich eigenlijk nauwelijks bezighield met demonstreren of op een andere manier “op de barricade” gaan.¹²³ De (openbare) vergaderingen zelf worden door de vrouwen ook als activiteit, zelfs als belangrijke activiteit, aangemerkt.¹²⁴ Echter, gevraagd naar wat nu in al die jaren de belangrijkste activiteiten waren, komen de vrouwen met twee andere antwoorden: de Vredeswake van 1987 en de Internationale Vrouwendag van 1993.¹²⁵

De Vredeswake vond plaats in de avond en nacht van zaterdag 26 op zondag 27 september 1987, ter afsluiting van de Vredesweek. Geïnspireerd door de Vrouwen voor Vrede-groep uit 's-Hertogenbosch, besloot Vrouwen voor Vrede Veghel om ook dichterbij huis een dergelijke activiteit te organiseren. Om het tot een succes te maken, werkten ze samen met veel verschillende (politieke) partijen. Pastoor Konings verleende toestemming om de Johanneskerk te gebruiken als de locatie waar het allemaal moest gebeuren: de vertoning van de milieu-gerelateerde film *Het is de Aarde, die huult*, de ‘sacred dance’, het vouwen van kraanvogels, de informatiemarkt met onder meer kraampjes van verschillende politieke partijen, het spelen van niet-competitieve spellen... De sfeer van de avond en nacht was goed, aldus Roos.¹²⁶

De Internationale Vrouwendag vindt al sinds het begin van de twintigste eeuw ieder jaar op acht maart plaats. In Veghel was men echter lang aan deze feestdag voorbijgegaan, totdat Vrouwen voor Vrede Veghel het initiatief nam om deze dag ook in Veghel te vieren. De groep werkte hierbij samen met de plaatselijke Vrouwenraad waarbij ze evenals veel andere lokale vrouwenorganisaties was aangesloten, maar het overgrote deel van het werk werd door V-Veghel geleverd. Na zeker een jaar aan voorbereidingen, was het op 24 april 1993 zover. Onder het motto ‘vrouwen uit verschillende culturen ontmoeten elkaar’ vond in theater de Blauwe Kei een middag- en avondvullend programma plaats. Er was een inhoudelijk programma, er waren workshops van onder meer haar invlechten, er werd door alle culturen samen gekookt, en er

¹²² Bijlage, in het bijzonder 12, 14-15, 19-20, 26-27, 31, 33-38, 63; Archief V-Veghel, inv.nr. 1 t/m 31 (dit is de gehele inventaris).

¹²³ Bijlage, 47-49.

¹²⁴ Ibidem, 26, 31.

¹²⁵ Ibidem, 17, 23, 26.

¹²⁶ Bijlage, 17, 23-25, 40, 75, 77; Archief V-Veghel, inv.nr. 3, stukken over de Vredesweek van 1987 en de Vredeswake in de avond en nacht van 26 op 27 september 1987.

was een modeshow van meisjes van allemaal verschillende achtergronden, en ook een bruidenshow. “Er waren wel driehonderd mensen, naar mijn idee”, beweert Roos. Het was, in ieder geval aldus de vrouwen zelf, een hele mooie, inclusieve dag.¹²⁷

Een interessante vraag is of de samenwerking tussen de Veghelse vredesvrouwen bij al die activiteiten soepel verliep. Er bestonden immers veel verschillen tussen de betrokken vrouwen onderling. Zo waren sommige vrouwen katholiek, sommige protestants en sommige niet-gelovig.¹²⁸ Daarnaast liep de leeftijd van de betrokken vrouwen uiteen, waardoor er meerdere ‘generaties’ bij Vrouwen voor Vrede Veghel actief waren. Daarmee deels samenhangend, bevonden de vrouwen zich in verschillende levensfasen en leefsituaties. Zo hadden sommige vrouwen opgroeiende kinderen in huis terwijl andere dat niet hadden, en ook verschilde het per vrouw of ze een baan hadden. Dit houdt op zijn beurt dan weer losjes verband met het feit dat sommige vrouwen actiever waren binnen de beweging dan andere. Hierbij is in het bijzonder op te merken dat sommige vrouwen er wel voor de porren waren om ergens te gaan demonstreren, bijvoorbeeld bij de vliegbasis in het nabijgelegen Volkel, terwijl andere dat niet wilden of konden.¹²⁹

Verrassend of niet, de Veghelse vredesvrouwen slaagden er telkens in om al die verschillen goed te kanaliseren. In Veghel waren de vredesvrouwen respectvol naar elkaar en elkaars levenswijzen. “Dat was ook wel de charme van onze groep”, aldus Ria. Hierdoor hebben ze, zoals ze zelf aangeven, altijd met veel overeenstemming onder elkaar kunnen werken, en gebruik kunnen maken van het brede palet aan kwaliteiten dat ze tezamen bezaten.¹³⁰

Maar kunnen we bepalen wat dit alles nu heeft opgeleverd? Wat was de invloed of, in net andere woorden, wat waren de resultaten? Op het persoonlijk niveau waren invloed en resultaten zonder meer groot. De vrouwen geven onder meer aan dat ze zichzelf beter hebben leren kennen, en anders met mensen hebben leren omgaan. Ook kijken ze nu op een andere manier naar de wereld: meer geïnteresseerd, bewust en kritisch, minder naïef.¹³¹ Het is een stuk lastiger om de ‘maatschappelijke invloed’, of de ‘maatschappelijke resultaten’, van Vrouwen voor Vrede Veghel te bepalen. De vrouwen zelf hebben wel het idee dat het invloed gehad heeft, iets waar zeker wat voor te zeggen is. Zo is het milieubewustzijn toegenomen, en zijn in

¹²⁷ Bijlage, 17-19, 22-23, 70-74, 77, 81-82; Fotoalbum van de Internationale Vrouwendag in Veghel in 1993, ingezien tijdens het groepsinterview; Archief V-Veghel, inv.nr. 7, stukken over de Vrouwenraad Veghel.

¹²⁸ Bijlage, 12-13, 25-26, 29, 31-32.

¹²⁹ Ibidem, 9, 15-17, 24, 27-29, 38-39, 47-49.

¹³⁰ Ibidem, 31-32, 40, 43-44, 47-49, 57.

¹³¹ Ibidem, 37-40, 45, 54-57, 60, 62-63, 80, 82.

Veghel de contacten tussen de verschillende bevolkingsgroepen altijd goed geweest. Maar, en dit geven de vrouwen zelf ook aan, het blijft natuurlijk lastig om zonder een veel bredere onderzoeksopzet te bepalen in hoeverre dit verdiensten van V-Veghel zijn – net zoals invloed of resultaten van de gehele Vrouwen voor Vrede-beweging op landelijk niveau moeilijk te peilen waren.¹³²

Vrouwen voor Vrede Veghel en haar lokale context

In het voorgaande werd natuurlijk al een en ander duidelijk over de lokale, Veghelse context van Vrouwen voor Vrede Veghel, en de relatie tussen beide. In deze paragraaf ga ik daarop veel dieper in. Het is onmogelijk om in het beperkt aantal woorden dat deze scriptie omvat op ‘alle’ aspecten ervan uitgebreid in te gaan. In het groepsinterview kwam wat betreft de verhouding van V-Veghel tot de lokale context een viertal belangrijke thema’s naar voren, die ieder voor zich met een pakkende term aan te duiden zijn: *steun*, *tegenwerking*, *‘persoonlijke netwerken’* en *culturen*. In de rest van de paragraaf zal ik deze vier thema’s achtereenvolgens behandelen.

Vrouwen voor Vrede Veghel ontving om te beginnen door de jaren heen (steeds meer) steun.¹³³ In de vorige paragraaf kwam al naar voren dat deze steun onder meer kwam van de andere lokale vrouwenverenigingen, waarmee contact was via de Veghelse Vrouwenraad. Deze raad werd opgericht in 1981, en V-Veghel sloot er al heel snel na haar eigen oprichting bij aan.¹³⁴ Tevens konden de Veghelse vredesvrouwen – en ook dit werd al genoemd – rekenen op steun van de Veghelse kerk(gemeenschapp)en, waarvan het dorp er drie telde.¹³⁵ Aparte vermelding verdienen de zusters van het Veghelse Grootmoederhuis. Zij steunden de groep met forse financiële bijdragen en stelden ruimte beschikbaar voor vergaderingen en activiteiten – en sommige werden zelfs lid.¹³⁶

Een andere belangrijke bron van steun waaraan in het voorgaande nog geen aandacht is geschonken, was de gemeente. De groep kreeg in het begin zoveel geld binnen door de vele abonnees op hun nieuwsbrief, dat ze in 1984 besloten tot het oprichten van een stichting om al het geld in op te bergen: Steunfonds Vrouwen voor Vrede, gevestigd in Veghel.¹³⁷ De oprichting van de stichting zorgde ervoor dat er nu ook bij het gemeentehuis kon worden aangeklopt

¹³² Ibidem, 36-37, 39-41, 63-65.

¹³³ Zie ook: Ibidem, 7, 20-21, 75-78.

¹³⁴ Zie onder meer: Archief V-Veghel, inv.nr. 7, stukken over de Vrouwenraad Veghel.

¹³⁵ Zie ook: Bijlage, 7, 21-22, 25.

¹³⁶ Ibidem, 14, 21, 25.

¹³⁷ Archief V-Veghel, inv.nr. 5, afschrift akte van oprichting Stichting Steunfonds Vrouwen voor Vrede; Bijlage, 10-11.

voor subsidie.¹³⁸ De gemeente Veghel bleek doorheen de jaren een gulle geldbron, en subsidieaanvragen werden eigenlijk altijd gehonoreerd – zelfs als ze verzonnen waren.¹³⁹ Financieel zat de beweging er mede hierdoor warmpjes bij.¹⁴⁰ De gemeente hielp ook op andere manieren; zo zorgde ze er onder meer voor dat affiches met aankondigingen van activiteiten van V-Veghel op allerlei plaatsen opgehangen werden.¹⁴¹

Er zijn meerdere verklaringen voor de toereikendheid van de gemeente te geven. Zo wijst Roos erop dat het “gunstig [was] voor de gemeente zelf, dat ze een progressieve groep in de gemeente hadden die ook naar de andere culturen keek en naar vluchtelingen, dat kwam allemaal in die tijd ook steeds meer in het nieuws”.¹⁴² Ook geven de vrouwen aan dat de gemeente V-Veghel soms ook echt nodig had, bijvoorbeeld bij de verplichte opvang van asielzoekers in de jaren 1990.¹⁴³

In de geschiedenis van de Veghelse groep is, naast steun, ook de lokale tegenwerking die ze te verduren had een belangrijke constante.¹⁴⁴ Deze kwam onder meer uit kerkelijke hoek. Zo ging pastoor Konings, bij het openstellen van de Kerk in het kader van de eerder genoemde vredeswake, lijnrecht in tegen de wensen van een groot deel van de Rooms-Katholieke Veghelse parochianen.¹⁴⁵ Ook was er tegenwerking van het ‘conservatievere gedeelte’ van Veghel. Een belangrijk voorbeeld hierbij is het vervolg dat na 1993 aan de Veghelse editie van de Internationale Vrouwendag werd gegeven. Deze bleef ieder jaar gevierd worden, maar met name door tegenwerking van de vele “vrij ouderwetse, rechtsdenkende vrouwen” in de Vrouwenraad werd het nooit meer een dag met veel verschillende activiteiten en inclusief voor vrouwen van alle culturen.¹⁴⁶ De vrouwen geven wel aan dat de tegenkrachten in de loop van de jaren (wat) verminderden.¹⁴⁷

Een derde aspect met betrekking tot de lokale context en de relatie ervan met Vrouwen voor Vrede Veghel, zijn de vele “persoonlijke netwerken” – in de woorden van Ria – waarover

¹³⁸ Bijlage, 11-12.

¹³⁹ Ibidem, 13, 22-23, 25.

¹⁴⁰ Ibidem, 14-15.

¹⁴¹ Ibidem, 40-41, 75.

¹⁴² Ibidem, 13. Zie ook: Ibidem, 22-23, 75.

¹⁴³ Ibidem, 13, 76.

¹⁴⁴ Ibidem, 7-8, 19-22, 25, 36-37, 41, 56, 62, 75-77, 82.

¹⁴⁵ Ibidem, 24-25.

¹⁴⁶ Ibidem, 17-19, 22-23, 81-82.

¹⁴⁷ Ibidem, 36-37, 41, 75-77.

de Veghelse vredesvrouwen konden beschikken.¹⁴⁸ Ria zelf gaf tien jaar lang naailes aan buitenlandse, analfabetische vrouwen.¹⁴⁹ Roos was onder meer betrokken bij verschillende missiecentra, het Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking, Vrouwen Derde Wereld, en een feministisch-theologisch netwerk.¹⁵⁰ Marie-Thérèse had zitting in een Oecumenische Werkgroep en was betrokken bij de organisatie van de jaarlijkse Wereldvrouwengebedsdag in Veghel.¹⁵¹ Annie Hamelijncx, die na een aantal jaar bij V-Veghel is vertrokken omdat ze “toch voor een andere richting [koos]”, had veel contacten met de Turkse gemeenschap,¹⁵² en Miep Vergoossen was aangesloten bij de PvdA.¹⁵³ Diet zette rond 1990 in Veghel een Wereldwinkel op, waar ze zich vervolgens jarenlang voor bleef inzetten. Ook Nelleke was actief bij deze Wereldwinkel.¹⁵⁴ Tot slot waren meerdere van de geïnterviewde vrouwen betrokken bij het ondersteunen van en geven van Nederlandse les aan vluchtelingen.¹⁵⁵ Al met al hadden de vrouwen veel “lijntjes” vanuit de groep naar buiten.¹⁵⁶

Het vierde en laatste thema heeft betrekking op het feit dat de Veghelse groep opereerde in een omgeving met bijzonder veel verschillende culturen en (daarmee gepaard gaand) standsverschil. Ter illustratie hiervan geeft Marie-Thérèse aan dat er op de basisschool van haar kinderen in Veghel destijds meer dan twintig nationaliteiten te vinden waren. De oorzaak hiervoor is volgens de vrouwen gelegen in het feit dat er in de omgeving van Veghel heel veel grote fabrieken waren (en in veel gevallen ook nog zijn), zoals de Mars, het zuivelbedrijf DMV en de CHV, een coöperatie die zich met mengvoer, kunstmest en granen bezighield. Deze bedrijvigheid trok een groot aantal allochtone fabrieksarbeiders en familieleden van hen aan.¹⁵⁷ Veel van wat in dit hoofdstuk over Vrouwen voor Vrede Veghel langsgekomen is, bijvoorbeeld haar doelen en in het kader daarvan ontplooiende activiteiten zoals de Internationale Vrouwendag, of de ‘persoonlijke netwerken’ van de betrokken vrouwen, kan in dit licht beter begrepen worden.

¹⁴⁸ Ibidem, 13-14.

¹⁴⁹ Ibidem, 13-14.

¹⁵⁰ Ibidem, 15-16, 80, 83.

¹⁵¹ Ibidem, 27-28, 31, 58-59.

¹⁵² Ibidem, 43-44.

¹⁵³ Ibidem, 29.

¹⁵⁴ Ibidem, 66-68.

¹⁵⁵ Ibidem, 13, 51-53, 67-69.

¹⁵⁶ Bijlage, 58-59. Zie, voor deze hele alinea, ook: Archief V-Veghel, bijvoorbeeld inv.nr. 13, stukken met informatie over Vrouwen voor Vrede Veghel ten behoeve van de (Veghelse) Vrouwenraadvergadering op 22 november 1989.

¹⁵⁷ Bijlage, 72-73.

Conclusie

De hoofdvraag luidde als volgt: *Op welke wijze gaf de basisgroep Vrouwen voor Vrede Veghel in haar lokale context invulling aan de doelen van de landelijke beweging Vrouwen voor Vrede?*

In het eerste hoofdstuk presenteerde ik, op basis van het proefschrift van Mamadouh, een analysekader voor onderzoek naar (nieuwe) sociale bewegingen. Dit kader gebruikte ik bij de wetenschappelijke analyse van de Vrouwen voor Vrede-beweging in het tweede hoofdstuk. Duidelijk werd dat de beweging, die rond 1979 ontstond en in 2016 als zelfstandige beweging stopte, zich via haar basisgroepen in eerste instantie op lokaal niveau manifesteerde. Op landelijk niveau speelden de werkgroepen een grote rol. De beweging ontplooiëde een uitgebreid scala aan buitenparlementaire, geweldloze en meestal legale activiteiten. Deze zijn allemaal duidelijk te linken aan het bijzonder brede pakket aan opvattingen waarin niet alleen vrede, maar ook bijvoorbeeld gelijke behandeling en zorg voor het milieu een prominente plaats innamen.

Ook schetste ik de bredere context bij Vrouwen voor Vrede. De beweging ontstond in de gouden jaren van de Nederlandse vredesbewegingen of, in bredere zin, het Nederlandse vredesprotest, die van 1977 tot eind 1985 duurden. De achterliggende oorzaak van deze glorieperiode is gelegen in de nucleaire ambities van de NAVO – eerst in de vorm van het neutronenwapen, later van de Tomahawk-kruisvluchtwapens en Pershing-II-raketten – alsook in het Nederlandse voorbehoud. Na het 1-novemberbesluit van 1985, waarmee Nederland instemde met de plaatsing van 48 ‘kruisraketten’ op Nederlandse bodem, bleef VvV als een van de weinige vredesbewegingen voortbestaan.

Het sluitstuk van de analyse van de landelijke beweging werd gevormd door haar doelen. Het brede doel van de beweging was het in de praktijk brengen van haar alternatieve, vredeminnende wereldorde, of op zijn minst het creëren van bewustwording hieromtrent. Daarnaast was, zeker in haar beginjaren, ook het uitbannen van de kernwapens een belangrijke doelstelling. Het derde hoofdstuk was geheel gewijd aan de basisgroep Vrouwen voor Vrede Veghel, de kleine lokale groep die in 1983 ontstond en in 2000 officieel werd opgeheven. Dit gedeelte van de scriptie werd niet geschreven op basis van al dan niet wetenschappelijke literatuur, maar uitgaande van archiefmateriaal en een groepsinterview met zes nauw betrokken vrouwen. Daaruit bleek dat, hoewel ze wel achter de opvattingen en doelen van de landelijke beweging stonden, de doelstellingen van de Veghelse vredesvrouwen zelf veel kleiner en dichter bij huis waren. Hierbij is een duidelijk onderscheid te maken tussen het persoonlijk (de vrouwen zelf, alsook hun naasten) en het maatschappelijk (de Veghelse gemeenschap) niveau. Aansluitend

bij deze doelstellingen ontplooi de groep veel verschillende activiteiten. Voor het eerstgenoemde niveau heeft dit alles duidelijk zijn vruchten afgeworpen, getuige de persoonlijke ontwikkeling en vorming die de vrouwen hebben doorgemaakt. Voor het bredere ‘dorpsniveau’ is het met mijn onderzoeksopzet lastig om ‘invloed’ of ‘resultaten’ aan te tonen.

Ook de wijze waarop Vrouwen voor Vrede Veghel zich tot haar lokale context verhield, is besproken. De groep kon rekenen op veel lokale steun: onder meer van andere vrouwenverenigingen, de kerken en de gemeente. Door de jaren heen kreeg ze echter ook de nodige tegenwerking te verduren, in belangrijke mate komende van diezelfde kerken alsook vanuit lokale conservatieve, ouderwetse ‘elementen’, waarbij bijvoorbeeld een deel van de vrouwen uit de Vrouwenraad als voorbeeld kunnen worden genoemd. Doorheen de tijd nam de tegenwerking wel af. Een andere manier waarop de Veghelse basisgroep zich tot haar lokale context verhield, was via de vele ‘persoonlijke netwerken’ van de betrokken vrouwen. Hiermee wortelde de groep stevig in de lokale gemeenschap. Tot slot is aangestipt dat de groep opereerde in een omgeving met veel verschillende culturen, iets wat op heel veel manieren zijn sporen bij de groep heeft nagelaten.

Mijn onderzoek levert, zoals besproken in de inleiding, op twee manieren een toevoeging aan de historiografie. Ten eerste wordt er, middels de analyse in het tweede hoofdstuk, ruim aandacht besteed aan de vredesbeweging Vrouwen voor Vrede op wetenschappelijke, gestructureerde wijze – iets wat nog bijna niet gedaan is, zeker recentelijk niet. Daarnaast ging ik in het derde hoofdstuk diep in op één bepaalde basisgroep, in het bijzonder op haar doelen, en haar relatie tot de lokale context. In de literatuur is dit nog niet eerder gebeurd. Toekomstig onderzoek naar VvV zou zich dan ook op andere basisgroepen en hun relatie tot hun lokale contexten kunnen richten, zodat Vrouwen voor Vrede Veghel met andere basisgroepen vergeleken kan worden.

In bredere zin sluit deze scriptie aan bij de drie besproken recente ontwikkelingen in het onderzoek naar nieuwe sociale bewegingen. De brede focus, de eerste trend, blijkt bijvoorbeeld uit de vele aandacht die in het derde hoofdstuk getoond is voor de rol van allerlei verschillende lokale actoren, zoals de kerken en de gemeente. Aan de dwarsverbanden en verbindingen tussen verschillende bewegingen, het tweede recente punt van aandacht, is ook regelmatig aandacht besteed. Ter illustratie hiervan kan de bespreking van de contacten van Vrouwen voor Vrede met andere vredesbewegingen in het tweede hoofdstuk dienen, alsook het gedeelte over de ‘persoonlijke netwerken’ van de Veghelse vredesvrouwen in het derde hoofdstuk.

Ook aan de derde en laatste onderzoekstrend, te weten het oog hebben voor kleine steden en plaatsen, is uiteraard navolging gegeven. Sterker nog, een groot gedeelte van deze scriptie

kan zonder meer onder de noemer 'lokale geschiedenis' geplaatst worden. Wat echter andermaal bevestigd wordt in dit onderzoek, is dat lokale geschiedenis een belangrijke toevoeging is op de 'algemene', 'landelijke' geschiedenis van in dit geval een nieuwe sociale beweging. De vraag van de titel van deze scriptie, of de geschiedenis van Vrouwen voor Vrede Veghel 'slechts' een lokale geschiedenis is, kan dan ook alleen maar met een duidelijke 'nee' beantwoord worden.

Bibliografie

Bronnen

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 1 t/m 31 (dit is de gehele inventaris)

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 1, programma Vrouwen voor Vrede Veghel 1992-1993.

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 2, brief 5 december 2000 over de opheffing van de stichting.

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 2, telefooncirkel en postbezorging Vrouwen voor Vrede per 1 januari 1999.

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 3, stukken over de Vredesweek van 1987 en de Vredeswake in de avond en nacht van 26 op 27 september 1987.

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 4, telefooncirkel Vrouwen voor Vrede Veghel van rond 1990.

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 5, afschrift akte van oprichting Stichting Steunfonds Vrouwen voor Vrede.

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 5, lijst met adressen van personen van de telefooncirkel uit 1984 (te vinden achter het rode tabblad).

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 5, nieuwsbrieven / verslagen Vrouwen voor Vrede Veghel uit 1984-1985 (te vinden achter het rode tabblad).

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811),
inv.nr. 5, stukken over de open avond van Vrouwen voor Vrede Veghel op 23 november 1983
(te vinden achter het rode tabblad).

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811),
inv.nr. 5, stukken over de open avond van Vrouwen voor Vrede Veghel op 26 oktober 1983
(te vinden achter het rode tabblad).

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811),
inv.nr. 5, stukken over de thema-avond / open avond op 20 september 1983 (te vinden achter
het rode tabblad).

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811),
inv.nr. 5, telefooncirkel uit 1984 (te vinden achter het rode tabblad).

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811),
inv.nr. 5, verslag van de zesde bijeenkomst van Vrouwen voor Vrede Veghel op 10 april 1984
(te vinden achter het rode tabblad).

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811),
inv.nr. 5, verslag van de zevende bijeenkomst van Vrouwen voor Vrede Veghel op 29 mei
1984 (te vinden achter het rode tabblad).

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811),
inv.nr. 7, stukken over de Vrouwenraad Veghel.

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811),
inv.nr. 9 (alle stukken behorende bij dit inventarisnummer).

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811),
inv.nr. 13, stukken met informatie over Vrouwen voor Vrede Veghel ten behoeve van de
(Veghelse) Vrouwenraadvergadering op 22 november 1989.

BHIC 's-Hertogenbosch, Archief Vrouwen voor Vrede Veghel (toegangsnummer 7811), inv.nr. 22 (alle stukken behorende bij dit inventarisnummer; bij dit specifieke inventarisnummer hoort slechts één stuk, namelijk een notitieblok van Roos Kras uit de jaren 1983-1985).

Fotoalbum van de Internationale Vrouwendag in Veghel in 1993, ingezien tijdens het groepsinterview.

Nieuwsbrief Vrouwen voor Vrede 16:1 t/m 6 (1994), 17: 1 t/m 6 (1995), 18:6 (1996), 19:1 (1997), 38: 1, 2, 4 (2016).

Niet-wetenschappelijke literatuur

Botzen, Akke, Sophie Hiddema, Helen Theunisz, Mildred Theunisz, Marieke Verheul en Lenie Visser (red.), *Vrouwenvredesmanifestatie. Rouw, woede, kracht, verzet, visie* (Amersfoort 1987).

Brouwers, Lou, en Jaap Rodenburg (red.), *Het doel en de middelen. De strategie van de Nederlandse vredesbeweging* (Amsterdam 1983).

Jones, Lynne (red.), *Om de lieve vrede. Vrouwenvredeshandboek*, vert. Frouke Smid, Roelke Posthumus en Mirjam Wiese (Amstelveen 1983).

Kingma, Nel (red.), 'Enkele notities over vrouwen en vrede en vrouwenvredesbewegingen' (bijgewerkt op 29 mei 2002), website Vredesmuseum, <https://vredesmuseum.nl/vrouwen/inhoud.html> (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

Kingma, Nel (red.), 'Organisatie en werkgroepen' (bijgewerkt op 18 september 2001), onderdeel van viertal artikelen onder 'De vredesbeweging "Vrouwen voor Vrede"', website Vredesmuseum, <https://vredesmuseum.nl/vrouwen/inhoud.html> (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

Kingma, Nel (red.), 'Vrouwen voor Vrede, wat deden ze?' (bijgewerkt op 15 september 2001), onderdeel van viertal artikelen onder 'De vredesbeweging "Vrouwen voor Vrede"',

website Vredesmuseum, <https://vredesmuseum.nl/vrouwen/inhoud.html> (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

Kingma, Nel (red.), ‘Waarom Vrouwen voor Vrede?’ (bijgewerkt op 18 september 2001), onderdeel van viertal artikelen onder ‘De vredesbeweging “Vrouwen voor Vrede”’, website Vredesmuseum, <https://vredesmuseum.nl/vrouwen/inhoud.html> (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

Kingma, Nel, Hennie Smoes, Wil Zuiderbaan en Thea Vermeiren (red.), *Wat doet Vrouwen voor Vrede? Vrouwen voor Vrede doet wat!* (Amersfoort 1994).

Kokkeler, Thea, Marieke Verheul en Renée Rietveld (red.), *Vrouwen voor vrede. Omdat we mede-verantwoordelijk zijn* (Amstelveen 1986).

Looman, Carolien, Philia Stekelenburg en Thea Vermeiren (red.), *25 jaar Vrouwen voor Vrede*, bijlage bij: *Nieuwsbrief Vrouwen voor Vrede* 26:5 (2004).

Naber-ten Berge, Til (red.), *Interviews uit woelige jaren. Een tijdsdocument* (Nijmegen 2007).

Smoes, Henry, en Marieke Verheul (red.), *Twintig jaar Vrouwen voor Vrede* (Amersfoort 1999).

Speciale uitgave Nieuwsbrief bij het stoppen van Vrouwen voor Vrede (Arnhem, oktober 2016).

Wetenschappelijke literatuur

Andresen, Knud, en Bart van der Steen (red.), *A European youth revolt. European perspectives on youth protest and social movements in the 1980s* (Basingstoke 2016).

Berg, Ingrid van den, *Van punk tot permanent. De Nederlandse vrouwenvredesbeweging in de jaren tachtig* (Amsterdam 1991).

Berger, Stefan en Holger Nehring, 'Series editors' preface' in: Knud Andresen en Bart van der Steen (red.), *A European youth revolt. European perspectives on youth protest and social movements in the 1980s* (Basingstoke 2016) viii-xii.

Birke, Peter, 'Van 'Fünffingerplan' tot 'bambule'. Stedelijke politiek, kraken en de strijd om leefruimte in Duitse steden van '1968' tot nu' in: Leendert van Hoogenhuijze, Jasper Lukkezen, Anne Petterson en Bart van der Steen (red.), *Kritiek. Jaarboek voor socialistische discussie en analyse 2009* (Amsterdam 2009) 110-136.

Boomen, Gerard van den, *Honderd jaar vredesbeweging in Nederland* (Amstelveen 1983).

Dam, Peter van, 'Van Breukelen naar Brussel. Fair trade en de transnationale vervlechting van lokaal engagement in de jaren 1960 en 1970', *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 64-74.

Diepen, Remco van, 'Burgerlijke ongehoorzaamheid of "politiek gekonkel". Tweespalt in de Nederlandse vredesbeweging, 1977-1985' in: Marian van der Klein en Saskia Wieringa (red.), *Alles kon anders. Protestrepertoires in Nederland, 1965-2005* (Amsterdam 2006) 108-126.

Diepen, Remco van, *Hollanditis. Nederland en het kernwapendebat, 1977-1987* (Amsterdam 2004).

Flesher Fominaya, Cristina, en Laurence Cox (red.), *Understanding European movements. New social movements, global justice struggles, anti-austerity protest* (Londen en New York 2013).

Haumann, Sebastian, 'Hausbestzungen 1980-1982 in Hilden. Möglichkeiten der Mikroforschung für die Protestgeschichte', *Forschungen. Mitteilungsblatt des Instituts für soziale Bewegungen* 34 (2005) 155-171.

Hooghe, Marc, 'Een bewegend doelwit. De sociologische en historische studie van (nieuwe) sociale bewegingen in Vlaanderen', *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 34:3 (2004) 331-357.

Koopmans, Ruud en Jan Willem Duyvendak, 'Sociale bewegingen en het primaat van de politiek' in: Jan Willem Duyvendak, Hein-Anton van der Heijden, Ruud Koopmans en Luuk Wijmans (red.), *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992) 11-38.

Kriesi, Hanspeter en Marco Giugni, 'Introduction' in: Hanspeter Kriesi, Ruud Koopmans, Jan Willem Duyvendak en Marco Giugni (red.), *New social movements in Western Europe. A comparative analysis* (Londen 1995) ix-xxvi.

Leydesdorff, Selma, *De mensen en de woorden. Geschiedenis op basis van verhalen* (Amsterdam 2004).

Mamadouh, Virginie, *De stad in eigen hand. Provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992).

Praag jr., Philip van, 'De smalle marges van een brede beweging. Vredesprotest in Nederland' in: Jan Willem Duyvendak, Hein-Anton van der Heijden, Ruud Koopmans en Luuk Wijmans (red.), *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992) 99-119.

Steen, Bart van der, 'De metropool voorbij. Een korte geschiedenis van kraken in Leiden in de jaren zeventig', *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 75-85.

Steen, Bart van der, 'De papieren van de revolte. De kraakbeweging en haar geschiedschrijving', *Stadsgeschiedenis* 9:2 (2014) 166-181.

Steen, Bart van der, 'Great causes and small places. Onderzoek naar sociale bewegingen in kleine steden en plaatsen', *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 50-55.

Steen, Bart van der, Ask Katzeff en Leendert van Hoogenhuijze (red.), *The city is ours. Squatting and autonomous movements in Europe from the 1970s to the present* (Oakland, CA 2014).

Templin, David, 'Vrije eilanden in een zee van kleinstedelijke bedomptheid. De West-Duitse beweging voor jongerencentra tussen metropool en provincie', *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 56-63.

Verkuil, Dik, *De grote illusie. De Nederlandse vredesbeweging na 1945* (Utrecht 1985).

Websites

Website Atria Kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, informatie over *Nieuwsbrief Vrouwen voor Vrede*, <https://www.atria.nl/search/collectie/per/bekijk/601079> (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

Website Atria Kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, term 'feminisme' in de Vrouwenthesaurus, <https://www.atria.nl/search/collectie/thes/bekijk/459> (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

Website Platform Vrouwen & Duurzame Vrede, www.vrouwenenduurzamevrede.nl (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

Website WILPF NL, www.wilpf.nl (geraadpleegd op 13 augustus 2018).

BIJLAGE

GROEPSINTERVIEW VROUWEN VOOR VREDE VEGHEL: TOELICHTING EN TRANSCRIPT

Toelichting

Toelichting bij het groepsinterview

Het groepsinterview over Vrouwen voor Vrede Veghel heeft vrijdag 15 juni 2018 vanaf circa 14:10, tot circa 18:30 plaatsgevonden in de woonkamer van Marie-Thérèse Clauwens, in Veghel. Het groepsinterview is afgenomen door mij, Marijn Mornout. Geïnterviewd zijn zes nauw betrokken vrouwen: Diet Bruggink, Marie-Thérèse Clauwens, Nelleke van Empel, Roos Kras, Ria Schilte en Janny Vermeer. Op deze plek wil ik de vrouwen van harte bedanken voor hun medewerking.

Het interview was semigestructureerd van aard. Van tevoren was een questionnaire opgesteld, maar tijdens het interview was er uitdrukkelijk alle ruimte om daarvan af te wijken.

Uiteindelijk zijn alle vragen van de questionnaire in het interview behandeld.

De questionnaire was de volgende:

- Wat waren jullie drijfveren bij de oprichting van de basisgroep Vrouwen voor Vrede Veghel?
- Hoe zat het met het netwerk van Vrouwen voor Vrede Veghel? Organisatie, participanten / achterban ('actieve vrouwen' vs. 'belangstellenden'), middelen / hulpbronnen, contacten (*buiten* de beweging)? Historische ontwikkeling hierin?
- Hoe zat het met de activiteiten van Vrouwen voor Vrede Veghel? Buitenparlementaire acties: informeren, argumenteren, procederen, demonstreren, confronteren (legaal, illegaal); alternatieven? Historische ontwikkeling hierin?
- Hoe zat het met de opvattingen van Vrouwen voor Vrede Veghel? Historische ontwikkeling hierin?
- Hoe zat het met de doelen van Vrouwen voor Vrede Veghel? Historische ontwikkeling hierin?
- Bij bovenstaande vier elementen (of wellicht bij andere elementen): overeenkomsten en/of verschillen t.o.v. andere basisgroepen? Historische ontwikkeling hierin?

- Wat was nu jullie invloed op de ‘Veghelse gemeenschap’? Hebben jullie concrete veranderingen bewerkstelligd? Kunnen we van een succes / successen spreken, of deels, of niet? Welke oorzaken zijn hiervoor te geven? Historische ontwikkeling hierin? Overeenkomsten en/of verschillen t.o.v. andere basisgroepen?
- Hoe ging het verder na het ‘officiële’ einde van de beweging in 2000 (tot aan het heden)?

Toelichting bij het transcript

Het interview is woordelijk getranscribeerd. Dat wil zeggen dat er niet is gepoogd om dat wat de geïnterviewden zeggen telkens samen te vatten in één of in enkele zin(nen), zoals bij samenvattend transcriberen gebruikelijk is. Anderzijds zijn herhalingen, teruggetrokken formuleren, eh's en ah's, et cetera niet in het transcript opgenomen; dit gebeurt alleen bij letterlijk transcriberen. Het eindproduct bij woordelijk transcriberen is een goedlopend verhaal dat recht doet aan dat wat door de aanwezigen daadwerkelijk is gezegd.

Het groepsinterview duurde in zijn geheel ruim vier uur (ca. 14:10 – ca. 18:30). Echter, delen van het gesprek gingen over zaken die niet relevant zijn in het kader van dit interview. Deze delen zijn niet getranscribeerd. Een en ander wordt in het transcript, waar nodig, verder toegelicht.

De naam van de interviewer is als volgt afgekort:

MM: Marijn Mornout

De namen van de geïnterviewden zijn op dezelfde wijze afgekort:

DB: Diet Bruggink

MC: Marie-Thérèse Clauwens

NE: Nelleke van Empel

RK: Roos Kras

RS: Ria Schilte

JV: Janny Vermeer

Verder is het volgende bij het lezen van het transcript van belang:

[*]: één of enkele woorden waren niet te verstaan op de opname van het interview.

[abc]: een verduidelijking, een toevoeging of een aanvulling om een kloppende Nederlandse zin te maken.

[?]: ik twijfel over wat er precies gezegd is.

[abc?]: ik twijfel erover of de verduidelijking, toevoeging of aanvulling juist is.

Tot slot moet vermeld worden dat het transcript, zoals afgesproken tijdens het groepsinterview, aan alle vrouwen is voorgelegd ter goedkeuring, verbetering en aanvulling. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in enkele zeer kleine wijzigingen.

Transcript

	0:00:00 (begin opname)
MM	Om te beginnen: wat heeft jullie er toentertijd toe aangezet om Vrouwen voor Vrede Veghel op te richten?
RK	Dan moet je eerst bij Diet zijn, zij weet dat goed.
DB	Roos, Miep – Miep is al gestorven – en ik zijn met z’n drieën bezig gegaan, hier in Veghel. We zitten hier in Veghel vlakbij Volkel en zijn luchtmachtbasis, en daar zouden kruisraketten komen. Nou, dat zagen wij helemaal niet zitten. Dus toen hebben wij ons verenigd. Je gaat gewoon, je vraagt kennissen. Je kreeg ook een hele hoop tegenwerking, want een hele hoop mensen waren daar fel op tegen [tegen acties tegen kruisraketten], bijvoorbeeld bij gezinnen van wie de mannen op het vliegveld werkten. De dominee van de protestantse kerk mocht zelfs niet meelopen met een fakkeloptocht die we een keer georganiseerd hadden. De dominee was wel welwillend, maar de kerk was er echt op tegen. Dus het kostte toch wel een beetje moeite om wel door te zetten. Met kennissen heb ik eigenlijk nooit ruzie, maar dan zou je ruzie kunnen krijgen. Want je wordt dan een beetje fel, en zij worden ook een beetje fel.
MM	Maar er waren dus ook mensen die het wel goed vonden dat de kruisraketten er kwamen?
DB	Ja, anders was de groep nooit tot stand gekomen. Er waren toch heel wat mensen ook wel die dat fijn vonden, dat er in ieder geval actie ondernomen werd.
RK	Maar jij [Marijn] vroeg of er mensen voorstander waren van de kruisraketten.
DB	Ja, zeker.
RK	Ja, dat was ook zo.

DB	Die zeiden: “Liever een kruisraket in de tuin dan een Rus in de keuken” of zoiets, dat was de leus toen. Wij zeiden: “Nou, liever een Rus in de keuken” – dat hoefde nou nog niet zo nodig, maar een kruisraket... Dat komt omdat ik nog de Tweede Wereldoorlog heb meegemaakt, en gezien wat voor een ellende dat bracht. Hoe meer wapens, hoe eerder oorlog. Ik vind dat het helemaal niet zo [*] is dat je alsmaar meer moet, en meer en meer. Dat is gewoon flauwekul. Hoe meer wapens, hoe meer zielen je ombrengt, dat is dus het motief een beetje. En ik had dus kinderen, en die wilde ik ook een veiligere wereld geven.
MM	En hoe kwam u dan bij elkaar? U zei dat u samen met Miep en Roos begon. Kende u elkaar al van tevoren?
DB	Ik kende Miep al. In Uden was al twee jaar een groep [van Vrouwen voor Vrede], daar hebben wij aan meegedaan. Zodoende krijg je ook meer informatie. Er was een hele grote wandeltocht [de vredesmars van Denemarken naar Brussel] geweest. Er kwamen ook jonge mensen uit Duitsland, die in Veghel, en ook bij ons, geslapen hebben. En de een kent die, en die kent die weer, en dan ga je vragen, en zo gaat het dan, en zo krijg je een groep.
JV	Maar hoe kwam jij [Diet] aan Roos?
DB	Roos kende ik al van de lagere school, waar de kinderen op zaten.
RK	Nee, nee. Ik heb er over nagedacht. Ik kende jullie allebei niet, en los van jullie wilde ik een Vrouwen voor Vrede-groep oprichten, en dat had te maken met dat er in september een Vredesweek aan zat te komen, en ik heb kinderen op de basisschool en die wilde ik vredesopvoeding geven. En Vrouwen voor Vrede in Nijmegen had een werkgroep Vredesopvoeding. En toen dacht ik, nou, dan ga ik hier starten. En toen plaatste ik een advertentie in de krant, en daar heb jij [Diet] op gereageerd in de trant van

	“Oh, dat is fijn, dan kunnen we hier in Veghel een groep starten”.
DB	Dat zou kunnen, dat weet ik niet meer.
RK	Miep kwam ook gelijk boven water en toen hebben we met z’n drieën de groep opgericht, zo is het gegaan.
DB	Ik kan het me echt niet meer herinneren.
RK	En toen hebben we die themabijeenkomsten in de Blauwe Kei [een gemeenschapshuis in Veghel] gedaan, dat ging over kruisraketten of kernenergie of zoiets, en daar kwamen héél veel vrouwen op af.
MM	Dat was in het najaar van 1983.
RK	Jij [Diet] was toen een jaar of vijftig, jouw kinderen waren volwassen, ik was eind dertig, dan zit je in een andere levensfase. Maar ik vond het wel heel leuk.
DB	Mijn kinderen waren nog niet allemaal volwassen. Ik heb twee ‘helften’ zal ik maar zeggen, de ene helft was wel volwassen en de andere helft niet. Zij hebben ook allemaal meegelopen in Den Haag op het Malieveld [met de grote demonstratie tegen kruisraketten in 1983].
JV	Daar heb ik ook gelopen.
RS	Ik ook, met de kinderen.
DB	Bij ons Gerrit met de kinderen.
RK	Was dat toen met die bus?
RS	Ja, dat was met die bus.
DB	Dat weet ik natuurlijk niet, omdat ik zelf niet mee ben geweest. Dus of ze per trein zijn geweest, op per bus... Die trein was stikvol, als je daarmee ging. En er heerste een hele fijne stemming, heb ik gehoord.
NE	Ik herinner me dat ook, in die trein. Dat was zo indrukwekkend, er zei niemand wat. Het was doodstil. Dat vond ik zó indrukwekkend.
JV	Ja ik heb daar niet ingezeten, want ik zat toen nog in Amsterdam. Ik ben in 1984 in Veghel gekomen.

MM	Maar u [Roos] zette die advertentie in de krant, en toen het te rollen. Wilde u al gelijk aansluiten bij Vrouwen voor Vrede?
RK	Het ging gelijk uit van Vrouwen voor Vrede. Dat had ik dus in Nijmegen gezien, daar was een hele actieve groep. Kijk, dit zit steeds in het verhaal, de ander inspireerde mij ook natuurlijk. Maar ik wist nog niet hoe het in Veghel zou vallen, want Nijmegen is een andere stad. Maar dat er zoveel vrouwen op afkwamen bij de eerste bijeenkomst, dat had ik niet verwacht.
MM	En over hoeveel vrouwen spreken we dan?
RK	Ik dacht honderd. Maar in ieder geval waren er meer dan honderd mensen die de nieuwsbrief wilden hebben en ook een tientje betaalden voor die nieuwsbrief. Dat was voor drukwerk, of wat dan ook.
RS	Dat waren inkomsten van Vrouwen voor Vrede.
DB	Ja, dat was ik ook vergeten. Hoe ging dat eigenlijk? Dat weet ik al niet meer.
RK	De tweede bijeenkomst was bij de bibliotheek naast de Hema, en daar was het ook hélemaal vol.
MC	Dat was niet de bibliotheek, het was boven bij Van Aalst. Maar toen waren er óók veel vrouwen!
JV	Maar hoe ben jij [Marie-Thérèse] er de eerste keer bij gekomen?
MC	Ik zat op weven, en Diet kende mij daarvan. En Diet is mij specifiek komen vragen of ik ook meedeed. Zo ben ik erbij gekomen. Maar dat was dus de tweede bijeenkomst.
DB	Ja, zo ging het vaak hè.
RK	Ik weet nog dat Baptist [de echtgenoot van Marie-Thérèse] mij thuis opbelde en vroeg of Ardi van Heck ook mocht komen. Ik dacht, iedereen mag komen! Ik wist helemaal niet wie Ardi was, maar die was nog voor jou [Marie-Thérèse] al in de groep.

MC	Nee, niet voor mij. Ik ben de tweede keer geweest, ik ben niet bij de Blauwe Kei geweest. Nee, later. Baptist, mijn man, die zat dus bij de vredesbeweging vanuit de kerken. En samen met Ardi ging die naar de vredesbijeenkomsten van het bisdom enzovoort. Ardi zat er vanuit de Missie Ontwikkeling en Vredesvraagstukken mee met Baptist, en op die manier waren ze daar ook mee bezig [met vrede], en met de duurzaamheid van de aarde enzovoort, dus eigenlijk gaat het over hetzelfde [als waar Vrouwen voor Vrede over gaat].
MM	Het ‘beginpunt’ was voor veel van jullie dus eigenlijk al veel eerder dan de oprichting van Vrouwen voor Vrede Veghel?
RS	Ja, ik denk het wel. Dat kun je zo zeggen.
MC	Nee, Vrouwen voor Vrede [Veghel] is opgericht, en vanaf dat moment zijn we als Vrouwen voor Vrede dingen gaan doen. Maar hoe je in je hoofd zit, of wat jij politiek vindt, ja, voor ieder zat dat punt natuurlijk eerder.
RS	De Stichting [de oprichting daarvan] dat was in 1984, maar daarvoor deden we natuurlijk ook al iets.
RK	Diet was penningmeester, en zij zei op gegeven moment: “We krijgen zoveel geld binnen...” Dat vond jij [Diet] een hele zorg, want er kwam veel geld binnen, en ik denk ook dat je dat samen met je man Gerrit bedacht, dat je over al dat geld geen baas wilde zijn, laten we het maar in een stichting doen, en dan hebben we een bankrekening... En toen is er een notaris geweest die het heeft opgesteld, en toen kregen we ook gelijk dat we bij de Kamer van Koophandel stonden geregistreerd, en dat was heel gunstig als inkomen bij de gemeente. Buiten een stichting om, zouden ze ons nog weggehouden hebben, maar omdat we een stichting waren, namen ze ons serieus.
MM	Dus toen kon u ook subsidie aanvragen?

RK	Ja
MM	Wat mij opviel in het archief, was dat er ‘actieve vrouwen’ en ‘belangstellenden’ waren. De ‘belangstellenden’ waren dus die mensen die de nieuwsbrief kregen?
DB	Je kreeg langzamerhand een kern, een deel zit hier nog.
JV	Wij waren de kern eigenlijk.
DB	Toen die discussies over de kernwapens een beetje wegebden, en toen ze niet kwamen, tenminste wij dachten dat ze niet kwamen, maar ze zitten er wel, maar goed, kregen we minder belangstelling [van mensen], gaat de belangstelling voor mensen veranderen. Op ten duur weet je niet meer waar je over [praat]. Dan krijg je een menging. Ik kan me ook herinneren dat wij toen met mensen bezig waren die met de landbouw bezig waren, dat we ergens bij een klooster zijn geweest waar ze allerlei dingen deden en dat...
RK	Biologische landbouw? Huize Padua was dat misschien?
DB	Ja, dat zal wel. Dat was ergens bij Boekel, kan dat?
RS/JV	De Kleine Aarde kan ook.
RK	In Huize Padua hebben we ook een training gedaan.
DB	Ja ik weet het niet, dan ga je wat andere dingen doen en op ten duur moet je oppassen dat het niet als een kaarsje uitgaat, dus toen hebben we besloten om op te heffen [in 2000].
RK	Ja maar nu ben je al helemaal aan het eind.
DB	Ja, dan ben ik aan het eind.
MC	Roos was de trekker in eerste instantie, en Ria zat in het bestuur en Diet.
??/??	En Miep was voorzitter.
RS	Ik weet niet of ik in het bestuur zat.

MC	Dan later. Maar toen is Roos vertrokken, die is naar Eindhoven gegaan. Toen ben ik een tijdje voorzitter geweest, en toen ben jij [Janny?] voorzitter geworden.
JV	Ria is voorzitter geweest.
MC	Nee, ik ben voorzitter geweest, en daarna...
JV	Ik was aan het eind, ik heb het opgeheven. Door omstandigheden ook, natuurlijk.
MC	Nee, maar dat ging niet. Want Miep en ik, dat ging niet. Die aanvaardde niet dat ik voorzitter was eigenlijk, dus dat ging niet. Dat is waarom Janny toen [voorzitter is geworden?], want ik denk, ik doe dat zo niet meer.
RS	Ik herinner me nog onze avonden dat we subsidie aan gingen vragen. Dat we dan allerlei dingen verzonnen voor de gemeente en goed onderbouwden, en we kregen het allemaal voor elkaar, hè? Eigenlijk werd alles gehonoreerd. Dat zegt ook wel iets over hoe de gemeente ons zag.
NE	Ja, ze waren niet onwelwillend nee.
RK	En het was ook gunstig voor de gemeente zelf, dat ze een progressieve groep in de gemeente hadden die ook naar de andere culturen keek en naar vluchtelingen, dat kwam allemaal in die tijd ook steeds meer in het nieuws.
RS	Veghel moest asielzoekers opnemen in 1989, en toen was er een bijeenkomst op het gemeentehuis. De gemeente had groepen zoals Vrouwen voor Vrede en de kerken aangeschreven, om mee te denken hoe de vluchtelingenopvang zou moeten. En wij [Diet en Ria] zijn vanuit Vrouwen voor Vrede daar ingestapt.
DB	Wij zijn daar eens gaan kijken, en toen bleven ze zitten met vier Somalische jongens. En toen voelden wij ons geroepen om het op te pakken. Zo rolde ik van Vrouwen voor Vrede, waar ik ook nog lid van was, naar de vluchtelingen.
RS	Ik denk dat wij allemaal wel persoonlijke netwerken hadden. Ik heb naailes gegeven tien jaar aan buitenlandse,

	analfabetische vrouwen, van 1980 tot 1990, en dan zit je eigenlijk ook al heel dicht bij andere culturen, en bij Vrouwen voor Vrede.
MM	Ik denk dat wat u allemaal opnoemt, en ook nog heel veel andere dingen, juist ook heel erg passen bij de opvattingen van Vrouwen voor Vrede.
Enkelen	Ja, precies.
JV	Milieu was ook altijd een item.
RK	Duurzaamheid hadden we het toen ook veel over.
DB	We waren overal tegen of voor, dat ligt eraan hoe je het bekijkt.
JV	Moeder Fourage hadden we ook.
RK	En de religieuzen. Er is hier [in Veghel] een Grootmoederhuis, en de zusters wilden ook heel graag contact hebben met de bewoners in Veghel, vrouwen. En bij de eerste bijeenkomst in het klooster moest ik even apart komen, en toen stak zuster Willibrorda, de algemene overste, mij een envelop in de hand, ik was er niet op bedacht, maar er zat vijfhonderd gulden in.
MM	Zo, dat is best wel veel voor die tijd, denk ik.
RK	En dat was echt een aanmoediging van “Ga door, want hier staan wij helemaal achter.”
DB	Ze deden zelf ook mee. En we konden vrij vergaderen daar, dat was ook wel heel fijn.
RK	En de zusters kwamen er ook bij, dat werd ook wel wat minder, want sommige die dachten van, nou ja laat ik voor mijn fatsoen ook eens kijken, maar die wilden er helemaal niks van weten.
DB	Er zaten mensen met allemaal verschillende gedachten, er waren mensen die wel en die niet meededen. Maar het was wel een hele leuke tijd, vond ik toch.
MM	Maar financieel had u het dus toch best wel goed?
Enkelen	Ja.

RK	En ik kon ook materiaal bij Greenpeace halen.
RS	En we waren ook wel zuinig, want we deden alles zelf.
JV	We hebben ook nog met zo'n kraam in het dorp gestaan, met allemaal spullen, met boeken enzovoort.
DB	Met allemaal fotootjes en boeken. En [*] ook, veel boeken lezen over dat soort [Vrouwen voor Vrede-gerelateerde onderwerpen] dingen. Van Dorothee Sölle, ...
JV	Ja, dat deden we echt voor onszelf, dat we ons wilden verdiepen.
DB	Ja, dat we ons goed op de hoogte hielden.
MM	En had u ook veel contact met de andere groepen van Vrouwen voor Vrede in de omgeving?
JV	Roos wel.
RK	Ja, dat is ook een factor. In Uden, dat is hier dichtbij, had je Ank van Burk, die was daar de contactpersoon [van Vrouwen voor Vrede Uden]. En die had ook de connecties weer met het vrouwenkamp bij de militaire basis [in Volkel]. Maar die vond dat ze al zoveel deed, en ze was blij toen ik hier [in Veghel] ook startte. Toen zei ik, "Kan je mij dan helpen hoe ik een aanvraag moet doen bij de gemeente", enzovoort. En na een tijdje vroeg ze mij, "Kan jij niet die regiofunctie van mij overnemen?" Want zij zat ook als regiovrouw bij de landelijke vergadering. En dat heb ik toen gedaan, en toen kwam ik dus bij Gennep, bij Nijmegen, bij Den Bosch, bij Eindhoven, bij Waalre...
DB	Ja, we hebben wel contacten gehad met andere groepen, ik kan me het nog wel herinneren dat we dan...
RK	Dan kwamen we bij elkaar, en dan één thema...
RS	Ik denk dat Roos toch het meest actieve was.
RK	Ja, ik kon ook het meeste halen, bij missiecentrums, KOS, het Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking, Vrouwen Derde Wereld... Vanuit de feministisch-theologische hoek had ik ook input. En Missiecentrummedewerkster Cil de

	Vries, die organiseerde dingen binnen het bisdom Den Bosch op provinciaal niveau. Daar kon ik gewoon afkijken: oh, dat regel jij dus zo, nou, dan probeer ik het in de plaats zelf ook. En het had ook met de media te maken, je moest ook contact leggen met de Veghelse Courant, of Omroep Brabant, of zoiets. Dus daar maakte ik ook allemaal mapjes voor: dat hoort daarbij, dat hoort daarbij...
RS	Groot archief hadden we, hè?
MM	Ja, zeker.
RS	Ik herinner me nog al die dozen, bij de Broeders. Op gegeven moment moest het bij jou [Roos] weg, uit jouw huis. Toen Roos verhuisde [in 1995, naar Eindhoven] moest het weg, en toen hebben we het zolang bij de Broeders gezet.
RK	Op de Hoogstraat, dat was ook leuk. De Broeders vonden het natuurlijk ook leuk, want toen kwamen wij daar binnen gelopen, de trappen op, en...
MC	[De korte discussie over wie er wel en wie niet mee was geweest naar de Broeders in 1995 is niet getranscribeerd.] Maar er zit leeftijdsverschil tussen [de vrouwen van Vrouwen voor Vrede Veghel]. Want haar [Diets] kinderen hebben op mijn kinderen gepast. Dus in die tijd had ik hier vier kleine kinderen rondlopen, en ik had geen auto en geen rijbewijs, dus ik ging niet zo makkelijk ergens heen. Dan moest ik echt met iemand mee, of zoiets, als het buiten Veghel was.
JV	Ja, ik had ook niet zo die...
RS	Ik ben wel heel veel mee geweest, Roos, met jou, eigenlijk altijd ben ik mee geweest, maar ik heb me niet daarin echt verantwoordelijk gevoeld, dus ik weet daar weinig meer van. Maar ik weet wel Nijmegen, parkeerplek zoeken, klooster in...
RK	Boxmeer, het vredesklooster.

JV	Ja, daar ben ik ook nog geweest. En we hebben die sacrale dans nog gedaan, die sacred dance, met al die [*] op de vloer, dat soort dingen vond ik dan weer mooi. Ja, dat vond ik toen heel bijzonder.
RK	Dat kwam weer van Vrouwen voor Vrede Son en Breugel, die waren heel artistiek. En die hebben ook een hele mooie demonstratie op het Binnenhof in Den Haag gedaan, dat vind je ook landelijk nog op de website, foto's met grote maskers, ... Die vrouwen waren heel anders bezig dan weer andere groepen.
MM	U noemde al een aantal dingen die u gedaan heeft. Maar wat waren in de zeventien jaar dat u bestaan heeft de voornaamste, belangrijkste activiteiten?
MC	Wat heel erg mooi en erg leuk geweest is, dat was de Internationale Vrouwendag die wij op gegeven moment [in 1993] [georganiseerd hebben]. Vrouwen voor Vrede, en dat was dus weer Roos, die zat in de Vrouwenraad. En toen waren ze zo ver dat ze met alle culturen een grote dag konden houden in de Blauwe Kei. Roos zorgde voor het inhoudelijke stuk, voor het voedingsstuk was ik verantwoordelijk.
JV	We deden allemaal wat. We hebben keihard gewerkt.
MC	Ja, dat klopt. Maar de verantwoordelijkheid voor de voeding, die had ik. Ik had een groepje onder me en wij zorgden dat er eten was, en Roos, met anderen, natuurlijk, we deden het met zijn allen samen, die had de verantwoordelijkheid voor een inhoudelijk programma waar mensen op af kwamen.
RS	Maar daar waren ook allemaal buitenlandse vrouwen bij betrokken.
MC	Ja, er waren buitenlandse vrouwen, die moesten mee koken. Er was bijvoorbeeld een Iraanse, een asielzoeker, die had helemaal geen geld, maar uit Iran liet zij de groentes

	enzovoort komen om daar soepen enzovoort van te maken. [Er waren] allemaal verschillende [groepen]: Marokkanen, Turken, enzovoort.
JV	Hindoestanen, [*], [*].
MC	Ja. En die vrouwen kwamen dus hier om af te spreken, of een keer bij hun, dat we op een andere locatie weer afspraken, en dan hebben we allemaal dingen gedaan, maar dan kom je dus de Nederlandse cultuur tegen. Er moest geld betaald worden, die mensen moesten dus geld krijgen, die kinderen moesten opvang hebben, en wij maakten ons druk over dat je je moet indenken in die ander. Maar een heleboel mensen die in de Vrouwenraad zaten, waren toch vrij ouderwetse, rechtsdenkende vrouwen. Die vonden dat allemaal niet nodig: waarom moeten wij een oppas regelen voor die kinderen, waarom...? Maar anders kunnen die vrouwen niet komen! Dat is, voor mij, in mijn geheugen, een hele belangrijke discussie geweest: hoe ga je in Veghel om met die verschillende culturen? En dan kom je er gewoon achter dat een heel deel er gewoon geen notie van heeft hoe een andere cultuur in elkaar zit. Hoe graag die andere culturen met voeding delen, enzovoort. Dus het is eigenlijk maar één keer geweest dat we het zo met die voeding gedaan hebben. Er was zoveel weerstand, omdat dat betaald moest worden, daar moest je eigenlijk geld voor afleggen, want dit zijn niet allemaal rijke mensen, ik dacht, zoek het maar uit, als het zoveel moeite is om mee te denken.
JV	Ja, maar Veghel is een hele conservatieve gemeenschap. Het is altijd vechten tegen de bierkaai hier.
NE	Ja, dat was al toen ik hier kwam wonen. Toen zeiden ze: Het is heel [*], er is heel veel standverschil ook.”
RK	En het CDA had een enorm dominante rol.

MM	Maar u heeft die activiteit dus maar één keer kunnen doen?
MC	Nee, de Internationale Vrouwendag is heel veel jaren gedaan door de Vrouwenraad, maar alleen van die eerste keer heb ik een heel positief beeld, dat het zo'n totale dag was, waarbij gewoon alle culturen er waren. Doordat ik bij de voeding was, heb ik de thema-dingen, Astrid Roemer [een schrijfster] is toen geweest, niet kunnen horen, want je kunt niet op twee plekken tegelijk zijn, je moet het een en het ander doen, we moesten zelf afwassen enzovoort. Maar het was prachtig, het was een saamhorigheid. Alleen, wat je dan dus tegenvalt, ook daarna... Bijvoorbeeld, na afloop moest ik voor die voeding geld gaan halen bij de penningmeester [van de Vrouwenraad]. Je wil niet weten, in een groot duur huis, we gingen met z'n tweeën, ik weet niet met wie maar iemand uit die Voedingsgroep ging met mij mee, en we moesten het allemaal verantwoorden, we kregen geen koffie, en niks. De man zat in het deftige lagere gedeelte, die kwam op gegeven moment zijn vrouw een wijntje brengen, en wij kregen niets, helemaal niets. En dat is de kak van Veghel, en dat zijn de mensen die het tegengehouden hebben dat we het op dezelfde manier nog eens konden doen.
JV	Ja, absoluut.
MC	Die snappen het niet.
MM	Maar dan is het misschien wel lastig geweest om hier als groep zolang te bestaan?
JV	Je voelde wel altijd die tegendruk hoor, vond ik. Ook als wij bijvoorbeeld in de Molenstraat stonden, met onze kraam, en dan die mensen die voorbij kwamen. Als die vrouwen hun hoofd naar onze kraam omdraiden, dan zag je die mannen die vrouwen meetrokken, dat heb ik daar echt een paar keer

	zien gebeuren. Die mannen waren een beetje bang, die dachten dat wij enge vrouwen waren of zoiets.
RS	Ja, [vrouwen met] haar op de borst.
MM	Maar dat is wel apart, dat is nog niet zo lang geleden.
JV	Nee, precies. En dan zag je dat daadwerkelijk gebeuren, dat vrouwen even naar onze kraam wilden kijken, en dat die mannen echt zeiden van “Kom”, want dan was er een markt of een activiteit of zoiets, en dan moesten ze verder, het mocht niet.
MC	Het heeft niet per se met Vrouwen voor Vrede te maken, maar het gaat wel over diezelfde kruisraketten. Daar moest je handtekeningen voor bij elkaar halen, en mijn man die ging langs de deuren om handtekeningen op te halen. Hier op het pleintje haalde hij handtekeningen op, hij kon het ook goed uitleggen, want hij was er echt heel erg tegen. Maar ik zal je vertellen dat de dag erna, één van de buurvrouwen hier bij mij op de bank zat, en zei: “Alsjeblieft, mag mijn handtekening doorgestreept worden? Want stel dat mijn man het te zien krijgt, dat kan niet, dan krijg ik ruzie.” En dat zijn de dingen die mij bijgebleven zijn, hoe weinig een vrouw te vertellen heeft. Als je haar tegenkomt denk je, ze heeft een grote mond en ze kan alles, maar in feite dus niks. En dan mensen van mijn leeftijd, ik ben nu 64, dat vind ik echt onbegrijpelijk, onbegrijpelijk vond ik dat. Maar dat was er dus wel, en daar kom je alleen op die manier achter, want jij kunt niet binnenkijken wat er gebeurt omdat manlief het zegt of niet.
RK	En wat je ook ziet, is dat wij qua opleiding, of hoe we in het leven staan, al zoveel verder zijn dan dat de mensen toen hier in Veghel waren. Dus je komt echt een boerendorp binnen, en daar was ik ook niet op bedacht. Dus ik organiseerde het dus ook bewust via de Vrouwenraad, dan krijg je meer bereik dan wanneer je alleen maar je eigen

	groepje zit te voorzien van informatie. Je moet het natuurlijk verbreden... maar dat heeft me héél veel tijd gekost. Want ik ging ook de boer op, en vragen of ze foldertjes wilden verspreiden enzovoort, en dan kwam je het boerenerf op, en dan wist ik: oh, de dochter gaat trouwen, daar staat haar hoofd natuurlijk naar... Je moest gewoon masseren om te kijken of ze toch interesse had. Maar ja, als je je dan rustig iets aanpaste, dan kwam er toch wel interesse. Als jij dat nou wil, weet je wel, heel beleefd... De zusters en de kerk waren ook voor, volgens mij de protestantse kerk ook, dominee Gijsbers was ook heel erg voor!
NE	Maar Jan [de echtgenoot van Nelleke] was de opvolger van Gijsbers.
MC	Maar Jan was er in die tijd van dat lopen [een fakkeltocht]. Ik zie hem daar nog met die fiets staan: “Ja jongens, ik kom jullie uitzwaaien, dat jullie met die fakkels mogen lopen, maar ik mag niet meelopen van de ouderlingen.”
RK	Oh, dat heb ik nooit meegekregen.
MC	Misschien was dat een tocht via de kerken, maar het verstrengelde zich allemaal...
DB	Nee, dat was niet via de kerken, dat was via de wijk.
NE	Hij dacht: alles goed en wel, maar ik ga mijn betrokkenheid wel tonen.
MC	Ik zie hem daar nog staan, waar Afrodite zat.
RK	Heb je het nou over de fakkeltocht bij de Vredeswake, 's nachts [in 1987]?
MC	Nee, eerder, want toen was hij misschien al lang niet meer... Ik weet niet meer of hij er toen nog bij was, bij die Vredeswake. Nee, dit is gewoon een keer geweest vanuit de vredesweek, en ik denk echt dat het vanuit de kerken is gegaan, en toen was die band mee, maar goed, natuurlijk ging Vrouwen voor Vrede ook meelopen. Het waren

	mannen en vrouwen, het waren niet alleen maar vrouwen die liepen.
DB	Ja, dat klopt.
MM	U was dus meteen betrokken bij de Vrouwenraad. Maar de Vrouwenraad bood dus niet altijd ondersteuning?
RK	Aan de kop staat een vrouw die voorzitter is. Dat was [op gegeven moment?] iemand van het Katholieke Vrouwengilde, Koosje van Mierlo was dat. Zij vond het razend interessant, maar ook zij moest haar eigen groep daar zo langzamerhand voor zien te interesseren, en toen hebben we ook diverse vrouwen mee actief gekregen, ook op die Vrouwendag [in 1993]. Dus het had gewoon tijd nodig.
DB	Maar is het niet zo dat bij de Vrouwenraad verschillende vrouwenbewegingen aangesloten zijn? Dat was ook de bedoeling. Want dan krijg je meer voor elkaar, als de Vrouwenraad erachter zit.
MM	Maar de subsidie regelde u dan wel zelf, en niet via de Vrouwenraad?
RK	Ja. Ik heb toevallig een brief gelezen, door een ambtenaar opgesteld, naar aanleiding van een gesprek met mij en Ria van Zutphen over de subsidie voor de Internationale Vrouwendag [in 1993], die was ongeveer drieduizend gulden toen.
MM	Zo, dat is wel veel.
RK	En dan staat in zijn tekst ook echt, hij wil dat natuurlijk verantwoorden naar zijn wethouder, dat het heel belangrijk is wat deze vrouwen willen organiseren, met name de allochtone vrouwen erbij betrekken. En daar stond ook in dat kinderopvang goed geregeld moest worden! Want dat de kinderen niet ondertussen door de mensen heen zouden lopen. Dat vond ik zo apart, dat jij [Marie-Thérèse] dat daarnet vertelde.

MC	Ja, maar dat was voor mij heel belangrijk. Want ik dacht: die buitenlandse vrouwen mógen niet weg van hun man als er geen opvang is, die [die mannen] gaan niet voor de kinderen zorgen. Daar moet je gewoon rekening mee houden, dus dan moet je er zelf voor zorgen. Maar ja, ja er zijn dan mensen die het...
RK	Maar goed, het was een standaardbrief, en daar staat keurig in dat direct als het achter de rug is, je de afrekening moet geven enzovoort, maar alles hebben ze gehonoreerd. Astrid Roemer was zeshonderd gulden toen, dat was best een hap. Maar ja, wie haalt Astrid Roemer binnen, dat is ook niet de eerste. En de Wethouder, Smits, die was een liefhebber van haar boeken, dus die vond het wel goed.
NE	Ja, die werkte echt goed mee.
JV	Ja, maar die is hier ook weggewerkt, hè.
NE	En Jan Poels, die was er ook voor. Dat was een raadslid van de PvdA.
JV	Hij was de progressief.
MM	Maar die Internationale Vrouwendag was toch ieder jaar? De Internationale Vrouwendag waar u het telkens over heeft, die was aan het begin...?
MC	Dit [de Internationale Vrouwendag in 1993] was de eerste die we echt gevierd hebben.
RK	Maar ik wil je [Marijn] er even op attent maken, deze activiteit [de Vredeswake] was ook heel groot, en die was al in 1987. Jij [Ria] hebt dat ontwerp gemaakt [van het logo van de wake, een vogeltje], en toen hebben we ook al héél veel in de breedte gewerkt met allerlei organisaties: met Amnesty International, de Derde Wereld, de Wereldwinkel, die [de Wereldwinkel] had jij [Diet] mee opgericht...
DB	Dat is pas later.
RK	Jij [Diet] hebt toen ook op de markt gestaan, en toen hadden we die film, die 's nachts gedraaid is, <i>De aarde huilt</i> , toen

	was het milieu al een item. Dus daar hadden we ook al goed...
MM	En dit heeft u wel zelf van de grond af opgebouwd?
RK	Ja, maar dit werd in Den Bosch ook al gedaan, ik verzon het zelf niet.
MM	Nee, ik bedoel in Veghel, dat u er in Veghel het voortouw in nam.
RK	Ja.
MC	De Vredeswake dat was samen met pastoor Konings van de Johanneskerk, want dat was een progressieve pastoor, die zag dat wel zitten, en daar hebben jullie [de andere vrouwen] het mee kunnen regelen, dat jullie de kerk konden gebruiken op dat moment enzovoort.
RS	En was dat ook met die kraanvogeltjes vouwen?
RK	Ja, en Trudy Fitzgerald was toen contactpersoon.
MC	En ik weet nog dat we eerst hier hebben zitten vergaderen, en dat ik zei: "Sorry, maar ik heb echt geen tijd, ik kan niet." Mijn kinderen zijn van 1985, 1984, 1982 en 1981, dus ik dacht, ik ga hier echt geen nacht weg. Ik kan overdag een keer gaan, maar... Dus daar ik gewoon minder betrokken bij geweest.
JV/NE	Ja, ik ook zo vaak.
RK	Maar het was toen ook zo, alle politieke partijen stonden met kraampjes in de kerk, en daar was ook grote weerstand van de parochianen tegen, dat wist ik niet. En 's nachts toen hadden we de sacred dance, en toen was de pastoor er niet, en later heb ik gehoord dat hij dus echt ziek was van de spanning dat dat allemaal in de kerk gebeurde. En hij was ook wel een beetje ongerust over mij, dat ik mensen niet teveel zou aanmoedigen in de vredesactiviteiten, want het moest daar in het Godshuis natuurlijk wel een beetje...
NE	Je was als een spring-in-het-veld.
RK	Ja, toen zeker ja.

MM	En dit was dus de katholieke kerk?
MC	Ja, we hebben hier [in Veghel] drie kerken. Maar dit [de Johanneskerk] is een modern gebouw, het is eigenlijk als sporthal gebouwd, dus die leende zich ook veel meer voor zoiets [een Vredeswake] dan een deftige, monumentale kerk. Maar ik denk ook dat die pastoor [van een van de andere kerken] niet meegewerkt zou hebben.
RK	Ik had van tevoren met pastoor Konings afspraken gemaakt over de huur. En de gemeente had ook een bedrag toegezegd. En het was niet voorbij, of wat vond ik in mijn brievenbus? De rekening, en die was veel hoger dan wat ik met Konings had afgesproken. Het was 350 gulden.
MM	De rekening van de kerk?
RK	De rekening van de kerk. Ondertekend: Benitia. Ik dacht: oh, Benitia, dat is weer een zuster uit het klooster, die is daar [in de Johanneskerk?] pastoraal werkster. Dus toen ben ik naar pastoor Konings gegaan, en die stond helemaal te shaken toen hij mij zag. Want hij dacht, nu komt ze natuurlijk verhaal halen. Dit zijn echt prachtige anekdotes. Dus toen zei ik: “Maar dat was helemaal niet afgesproken, en dat [350 gulden] hebben we ook niet!” Hij was helemaal verlegen, en hij zei dat het hem speet, maar Benitia had hem onder druk gezet om dat geld te vragen, want de kerk zit ook armlastig te doen of zoiets. En toen ben ik naar Willibrorda gegaan, de overste, en toen zei ik: “De kerk doet moeilijk.” En toen zei ze: “Roos, hier. Ik wil niet dat hij [de pastoor] daar nog verder zorgen om heeft.”
MM	Dus toen kreeg u het eigenlijk betaald van de zusters?
RK	Ja.
MM	En die zusters waren allemaal Rooms-Katholiek?
DB	De protestanten hebben geen zusters. [De discussie die hierop volgde over diaconessen en of zij al dan niet protestants zijn, is niet getranscribeerd.]

JV	Ik vond het altijd heel leuk, ik ben zelf helemaal van geen club, dat jullie [Nelleke en Diet] van de protestantse club waren. Dat vond ik heel boeiend.
DB	Dat gaat ook heel goed hoor.
MM	Want u [Nelleke en Diet] was dus protestants? En richtte u zich dan soms ook meer op protestantse mensen, of zoiets?
DB	Ik heb het altijd onzin gevonden om het te splitsen.
NE	Ik vond het geweldig om met de leuke mensen in zo'n situatie te leven.
MM	We hebben het nu over twee heel belangrijke activiteiten gehad [de Vredeswake van 1987 en de Internationale Vrouwendag van 1993]. Tussendoor deed u natuurlijk ook nog heel veel andere dingen. Wat is u daarvan het meest bijgebleven? Bijvoorbeeld – ik wil u niks in de mond liggen – informatieboekjes verspreiden, of...
JV	Roos die hield altijd de vergaderingen, die zat altijd de vergaderingen voor, en we vergaderden regelmatig, iedere maand.
RS	En die vergaderingen waren openbaar, die kwamen in de krant.
JV	Daarom ben ik er ook bijgekomen, omdat ik het in de krant gelezen had en toen dacht ik: nou, dat wil ik wel eens meemaken. Ik vond dat altijd hele fijne activiteiten. Het zijn nou niet van die opzienbarende activiteiten, maar daar werd je wel gevoed, daar kreeg je alles mee wat er speelde, ook wat er landelijk speelde, en je werd daar getriggerd, vond ik.
NE	Ja, zo heb ik dat ook ervaren.
MM	Dus die vergaderingen waren eigenlijk wel heel...
JV	Voor mij waren die vergaderingen heel bijzonder, ja.
MC	We hadden regelmatig verdieping, zoals die Vredesopvoeding. Dan lieten wij deskundigen komen, die

	soms een paar keer [terugkwamen], en daar haalde je ook weer andere mensen mee binnen die geïnteresseerd waren in één van de onderwerpen die wij dan hadden. Dus dat was wel gewoon belangrijk. Ik zie die zaal in het klooster best wel vol zitten soms, we hadden een grote zaal en die zat best vol met mensen die geïnteresseerd waren, en daar gaat het je eigenlijk om, dat je een bepaalde manier van naar de wereld kijken overbrengt eigenlijk.
MM	En dat waren vooral vrouwen dan, neem ik aan?
MC	Ja, dat waren vrouwen, wij hadden alleen vrouwen, voor Vrouwen voor Vrede.
DB	En wij waren geen mannenhaters, dat niet
JV	Nee, absoluut niet.
MM	Nee, dat wilde ik ook niet zeggen. Maar ik dacht, omdat het openbaar was, dat er misschien wel eens mannen meekwamen.
RS	Nee, nooit gebeurd, nee.
MC	Nee.
DB	Nou, misschien hebben ze het wel gewild, maar we wilden dit wel echt ‘vrouwen’ houden. We hebben toch andere gedachtes vaak, of andere meningen, en een man, ja jij [Marijn] bent er een maar nog een hele jonge, die heeft wel de neiging om het gauw over te nemen.
MM	Ja, vroeger...
JV	Ja, dat is van vroeger al hè.
DB	En dat is wel fijn, want vrouwen praten makkelijker onder elkaar dan wanneer er mannen bij zijn.
MC	Er was een bepaalde groep van een bepaalde leeftijd die dat belangrijk vonden, waardoor het ook echt vastgelegd werd dat het alleen vrouwen mochten zijn. Maar dezelfde onderwerpen kwamen natuurlijk [voorbij] in andere groepen. Ik zat in een Oecumenische Werkgroep, waar eigenlijk dezelfde onderwerpen aan de orde kwamen en

	waarbij dus gemengd mannen en vrouwen probeerden voor hetzelfde doel te strijden, maar dan [dus] gemixt, en vanuit de kerk.
MM	Dus de vrouwen die ook mannen erbij wilden die konden ook wel...
JV	Die konden naar andere [groepen], ja.
MM	Dus dat speelde misschien wel mee in de afweging om dit [Vrouwen voor Vrede Veghel] voor vrouwen te houden.
JV	Ja, ik weet niet waarom het zo was.
MC	Maar dit is een paar keer echt duidelijk aan de orde geweest, de generatie van Diet durfden anders hun mond niet goed open te doen. Dan gingen ze zwijgen, terwijl ze nu gewoon wel durfden te praten. Ja, dat is voor jou [Marijn] misschien heel moeilijk voor te stellen, ja, je zult erover gelezen hebben, denk ik.
MM	Ja.
MC	Maar dat [alleen vrouwen] was duidelijk het kenmerk.
RK	De emancipatie speelde toen heel erg, waarbij vrouwen onder elkaar moesten zijn om te kunnen emanciperen. Anders wordt het je gewoon voorgezegd.
	0:45:17
MM	Waar ik ook heel benieuwd naar was, en eigenlijk sluit dit wel mooi aan bij vrouwen en dan precies de rol van vrouwen, zijn de opvattingen van Vrouwen voor Vrede. Die zijn natuurlijk heel breed, en zeggen wel een en ander over vrouwen maar ook over heel veel andere dingen, zoals milieu enzovoort. Ik vroeg me af of u daar zich allemaal volledig bij aansloot, of dat daar misschien wel eens discussie over was, of dat u ook nog eigen opvattingen had naast de ‘algemene’, ‘nationale’ opvattingen?

MC	Miep, bijvoorbeeld, zat bij de PvdA en die was heel fel, [onder andere met?] het milieu, die zette zich ook af tegen de kerk, die had slechte ervaringen... Dus die wilde dat stuk zeker niet erbij [de kerk?], maar die had en het milieu, en de kruisraketten, [en] die was heel goed belezen en die wist altijd precies te vertellen wat er nu weer politiek niet goed was. Niet iedereen kan alles lezen en heeft alle tijd om zich in alle dingen te verdiepen, maar zij was één van de mensen die heel veel wist.
DB	Ze ging altijd naar alle gemeenteraadsvergaderingen, om op de hoogte te blijven.
RK/RS	Maar ik wil jouw vraag nog even goed horen.
MM	Vrouwen voor Vrede heeft best wel aparte en brede opvattingen, ik vroeg me af wat u daarvan vond, hoe u daarmee omging, of dat u er misschien zelf soms toch ander opvattingen op nahield of juist niet...
RK	Maar bedoel je buiten de interesses die je binnen de vrouwengroep had, binnen Vrouwen voor Vrede? Want jij [Marie-Thérèse] haalt dat van de politiek aan, dus toen dacht ik, gaat het nu over dingen <i>naast</i> de Vrouwen voor Vrede-groep of persoonlijk <i>in</i> de Vrouwen voor Vrede-groep?
MM	Ik bedoel dat de Vrouwen voor Vrede-groep aansluit bij Vrouwen voor Vrede landelijk, internationaal zelfs ook nog, en die hebben natuurlijk een aantal opvattingen over mannen en vrouwen, gelijkheid, vrede, milieu, derde wereld, en waren dat opvattingen waar u zich ook allemaal in kon vinden of soms niet?
RS	Ja, ik denk het wel.
RK	Ik zou geen dissonantie kunnen vinden.
NE	Ik dacht dat onze neuzen wel allemaal dezelfde kant op stonden.
RK	Ja, dat wilde ik even duidelijk hebben.

JV	Ze [Vrouwen voor Vrede landelijk] wisten altijd heel veel en ik kreeg het wel eens moeilijk met al die oorlogen. Ik weet dat ze altijd ook in het blaadje [de <i>Nieuwsbrief</i> van Vrouwen voor Vrede] dan overal weer een verhaal kreeg van hier iets, daar iets, en er speelde toen zo ontzaglijk veel en op zoveel plekken, en ik weet dat ik dat wel heel zwaar vond.
MM	Dus dat u het eigenlijk zwaar vond dat er zoveel was, dat het zo breed was?
JV	Ja, precies.
DB	En er kwam heel veel informatie, trouwens, nu nog steeds.
JV	Dat zal wel. Jij hebt het blad [de <i>Nieuwsbrief</i> van Vrouwen voor Vrede] nog steeds hè?
DB	Nee, nu niet meer. Ja, je had een boekje dat je elke maand kreeg, landelijk. [De <i>Nieuwsbrief</i> van Vrouwen voor Vrede, waar hier op bedoeld wordt, werd maar vijf tot zes keer per jaar verstuurd.] Maar ik hoor er ook niets meer van, ik ben eruit gegaan, vanzelf, zal ik maar zeggen. [De <i>Nieuwsbrief</i> is gestopt bij het einde van Vrouwen voor Vrede in 2016.] Ze gingen toen in Afghanistan een Vrouwenhuis [opzetten], ik weet niet meer hoe het heet, daar stuur ik nog steeds geld voor een keer per jaar, om een vrouwenhuis te bouwen, en dat ging uit van Vrouwen voor Vrede. En daar [van het Vrouwenhuis] krijg ik nog steeds wel bericht van.
MM	Want Vrouwen voor Vrede is natuurlijk gestopt, een paar jaar geleden.
RK	Maar als je doelt op de coherentie in de groep, of er misschien andere opvattingen waren, wat wel zo was dat als er mensen op de avonden kwamen die niet welgevallig waren ten opzichte van wat er werd verteld, dan bleven ze ook weg, dat kon ik ook merken. Dus als het punt bijvoorbeeld was dat wij geen verbetering van die of die snelweg wilden, de A50 was dat toen geloof ik of zoiets,

	dan dachten de voorstanders: nou, hier [bij Vrouwen voor Vrede Veghel] hoeven we niet meer te zijn. Dus nu geef ik maar even een typisch voorbeeld, maar het selecteert zich natuurlijk ook.
DB	Niet dat het daar nu over ging, maar als voorbeeld, ja.
JV	Nee, het was zomaar een voorbeeld.
RK	Nee, ik kon even niets bedenken. Maar dat voelde ik wel toen, die zie je niet meer terug.
MM	Maar die bijeenkomsten die u noemt, waren dat de vergaderingen, of stond dat er los van?
RK	Ja, die waren los. Als voorbeeld heb ik ook nog in gedachten de cursus ‘Vrouwen en Islam’, die heb ik ook nog georganiseerd, daar kwamen ook weer vrouwen op af waarvan ik dacht: oh, dat vind ik hartstikke goed! Bijvoorbeeld uit het Vrouwengilde.
MC	Ik heb dan dat soort cursussen weer parallel daaraan gedaan, ik weet niet precies welke tijd, vanuit de kerken. Daar heb ik jaren in contacten gezeten met Moslims en Christenen, vanuit de oecumene deden wij dat, en [wij hadden] ook een cursus over ‘Hoe om te gaan met de Islam’. Dus in Veghel gebeurden de dingen gewoon op verschillende niveaus, en dat maakt het ook alleen maar beter, dat je van elkaar weet. Maar onze groep [Vrouwen voor Vrede Veghel] op zich, daar zaten geen zware discussiepunten.
JV	Nee, onderling niet, nee.
MC	Het punt van Miep, die dus echt helemaal niets van die kerkendingen wilde weten, en ik die juist heel veel bij die kerkendingen actief was...
RK	Nou, dat lag ook een beetje aan waar zij inzat op dat moment, denk ik. Ik heb dat nooit zo meegemaakt.
MC	Nee, toen jij wegging kwam dat heel duidelijk naar voren.
RK	Nadat ik weggegaan ben dan.

MC	Nee, maar dat was er wel [toen Roos er nog bij was], maar op het moment dat ik voorzitter ben en zij tegen mij aankijkt als ‘de kerk’, dan krijg je dat, want zij zet zich heel erg af tegen de kerk. Zo heb ik het in ieder geval ervaren, laat ik het zo zeggen. Want persoonlijk hadden we verder geen problemen, maar wel in de vergadering. En Janny heeft dat niet, die is niet-kerk, dus dat kon wel.
DB	Dat was alleen maar tussen jou en Miep eigenlijk, hè. Want ik heb daar niks van meegekregen.
MC	Ja, maar je bent allemaal je eigen ding. Dus ieder heeft toch zijn eigen leven en zijn eigen...
DB	Ja, en dat is ook goed. Dat moet ook kunnen vind ik, in zo’n groep. En daardoor hadden wij nooit echt misverstanden eigenlijk.
JV	Nee, wij zijn gewoon een hele fijne groep, nog steeds, dus.
RS	Dat was ook wel de charme van onze groep.
NE	We waren respectvol.
DB	Nou, dat vind ik ook. Nog steeds, gelukkig.
MM	Ja, dat is wel bijzonder, zo na 35 jaar.
JV	Ik ben vanaf 1984 lid.
RS	Nou, toen waren wij al een tijdje bezig hoor.
MC	Voor mijn gevoel waren we toen ook al een tijdje bezig, misschien zijn wij in 1982 begonnen, naar mijn idee.
JV	Ja, jullie waren al behoorlijk lang bezig, want ik heb veel gemist, van het begin.
MC	Ik denk dat wij in 1982 begonnen zijn.
JV/DB	Ja, dat denk ik ook.
MC	Want ik ben aan het weven geweest totdat Bart geboren werd, en die is in 1981 geboren. Maar jij [Diet] bent hier aan mij het komen vragen [of ik me bij Vrouwen voor Vrede Veghel wilde aansluiten] daar aan tafel, dus dat is niet zo heel lang daarna geweest.
DB	Nee, dat zou best kunnen.

	0:54:55
MM	Ik vroeg me ook af, u had natuurlijk een alternatief beeld van hoe de wereld eruit zou moeten zien, maar wat wilde u eigenlijk veranderen? Wat waren uw doelen op korte, middellange, lange termijn? Wat waren dingen waarvan u zei: dit willen we echt gaan doen, dit willen we bereiken, in Veghel, of misschien nog wel breder?
MC	In die Vredesopvoeding is heel duidelijk dat wij zeggen: de volgende generatie moet zo opgevoed worden, dat ze de wereld vrediger maken.
RK	En met elkaar ook anders omgaan dan dat het met geweld, of met uitschelden, of met pesten is.
JV	Geweldloze weerbaarheid, daar zijn we behoorlijk mee bezig geweest.
RK	Daarbij had je ook spelletjes, [bijvoorbeeld] het Himalayaspel. Ik heb dat ook met de kinderen gespeeld. En dat heet dan dat je de Himalaya opgaat, en dat je altijd bij elkaar komt, en niet elkaar laat zitten, dat je elkaar ondersteunt, enzovoort. En nu zeggen mijn kinderen wel eens: “Oh, wij hebben vredesopvoeding gehad, en daardoor durven wij niet competitief te zijn!” Nou ja, dat is de gein natuurlijk naar hun moeder, van: daar zitten we nu mooi mee, met die vredesopvoeding. Want nu is de wereld een en al competitie, de sterksten komen het meeste naar boven, en dan zitten wij leuk iedereen met respect te behandelen, tijd te investeren, en jij mag ook aan de beurt komen... Dat is wel een heel apart iets.
JV	Ja, daar zijn we erg mee bezig geweest.
RK	Maar ook voor jezelf, met je vooroordelen, daar werd je natuurlijk ook op gewezen.
RS	Nou ja, dat moet je ook in de tijd zien, ja dat was toen zo...

MC	Ja, oordelen en vooroordelen. Ik weet nog een van die dingen, als je de foto van een muis hebt, die in een paar halen [is getekend], de een zegt dat hij een muis ziet, en de ander ziet een mens, ja dat is wel een bekend trucje denk ik, maar zo zit de wereld in elkaar, dat zijn de dingen die wij met elkaar deelden. Natuurlijk als je contact maakt, heb je een oordeel. Maar je moet je ervan bewust zijn dat je dat los moet laten, dat je ieder mens zijn eigen...
DB	En dat is wel moeilijk hoor.
MC	Ja, maar dat was wel de opdracht, dat is wel wat wij wilden uitstralen.
NE	Ik ben later weggegaan [in de jaren 1990 is Nelleke weggegaan bij Vrouwen voor Vrede Veghel], en toen heb ik in het speciaal onderwijs gewerkt. Ik heb mezelf ooit betrap op een vooroordeel, en ik heb mezelf zo terug moeten fluiten. Toen ik in opleiding was, kwam er iemand die bij ons op school zou komen in Arnhem, wat later. Ik weet nog wat ik dacht, en ik schaam me nog. Zij kwam, en ik dacht: mijn god, wat is die lelijk, hoe kan het zo lelijk groeien. Dat dacht ik. En dat is een vriendin geworden. Een goud mens, een goud mens! Nog steeds, ik ben nog steeds bevriend, heel hecht bevriend. En dat [dit voorval] gebruikte ik op school, dat ik me zo schaamde, dat je zonder dat je iemand kent zo oordeelt, op een uiterlijk. Ik heb al die jaren dat ik voor de klas stond, op het begin van het schooljaar, bij zo'n inleiding verteld over vooroordelen, iedere keer. Ik kan er nog om janken, ik vond het schandalig, schandalig van mezelf! Dat ik iemand die zo goed is, zo veroordeeld heb, zo bij de eerste blik. Maar het is zo'n goed thema geweest voor school, ieder jaar begon ik er weer over, ik dacht, dit is de beste manier om het te leren en te onthouden ook. En dat is nog steeds een van mijn beste vriendinnen van over de jaren heen, en zij heeft een

	zusje waar ik ook mee bevriend ben, en haar heb ik het een keer verteld. Want zij weet dat zelf helemaal niet, maar het is zo'n goud mens, en ze is nu net zo oud als ik, en ze is een hele mooie vrouw geworden, ik vind haar prachtig.
DB	Maar het gekke is, als je een lelijk iemand, wat we dan lelijk vinden van uiterlijk, leert kennen, je ziet later helemaal niet meer dat die lelijk is.
NE	Nee, maar ze straalde zóveel uit. Maar mijn eerste indruk in die trein, dat ik haar zag, dat ik dat dacht, en dan schrok ik er een beetje van. En ik vond het altijd een geweldig voorbeeld, ik kon het er best een uur over hebben met de kinderen. Ik zeg: "Ik schaam me nog, jongens." En het is ook wel een beetje klein voor de kinderen, gewoon, je bent gelijk, ik schaamde me, en ik schaam me nog. Maar ik weet wat een prachtig mens het is en ik vind het nog steeds een heel goed voorbeeld, niet dat ik daar zo over oordeelde, maar wel hoe het verder gegaan is.
JV	Als je daar zo bewust van bent, dan hoeft je je daar toch niet meer voor te schamen?
NE	Nee, maar als je daarover gaat praten, dan mag je best vertellen dat je je schaamt.
JV	Maar natuurlijk, maar natuurlijk.
NE	En nu schaam ik me niet meer, maar toen, dat ik later dacht: oh... En niemand kon het zien, want ik had het nog niet uitgesproken. Het was mijn gedachte, maar daar schrok ik van, dat je zo kunt denken van een eerste indruk, en hoe fout het is. Dus ja, dat had er vast ook wel mee te maken dat we het erover [gehad hebben].
RK	Ja, we hebben ook aan onszelf echt gewerkt.
RS	Nu heb je [Marijn] nog geen antwoord op deze vraag, of wel?

MM	Volgens mij begint dat te komen. Ik begrijp in ieder geval dat uw doel enerzijds wel heel dicht bij uzelf was, bij uw kinderen en bij de mensen om u heen.
JV	Ja, precies.
MM	Maar was er ook nog iets anders, wilde u ook in Veghel de mensen echt anders doen denken...?
Enkelen	Ja, natuurlijk.
MC	In die tijd hadden we ook Moeder Fourage, wat ze in het begin al zeiden, een natuurvoedingswinkel. En natuurlijk waren we er ook voor dat je at uit je eigen omgeving, al die dingen die voor de natuur beter zijn, daar waren we ons ook van bewust. Of je het allemaal doet, en of het in je eigen leven allemaal past, dat is het volgende, hè. Maar wel dat je je ervan bewust bent dat wil je de aarde voor de toekomst bewaren, dat je niet zoveel in een auto moet zitten, dat je voeding moet nemen die niet van kilometers ver komt, en dat soort dingen. Daar zijn we allemaal mee bezig geweest.
RK	De dingen die nu actueel zijn, die hadden we toen eigenlijk al aan de orde. Ik was op dat feest van jou [Janny] [kort geleden], toen jij een bepaalde leeftijd had, en toen kwam er een man naar mij toe, en hij zei tegen mij: “Ben jij Roos, van Vrouwen voor Vrede, blablabla, blablabla.” En toen zei hij: “Jullie waren wel heel goed bezig, maar jullie liepen wel voor de troepen uit.” Dus: alle dingen waar jullie mee bezig waren, waren hartstikke goed, maar het draagvlak was nog zo van: wat is dit...? En dat was ook zo! Want de abdij van Heeswijk was ook hartstikke progressief, en daar hadden we ook een Vredeskoor, wij schudden de boel ook op hier, hoor. Net zoals dat Emancipatierapport, is natuurlijk ook iets wat specifiek voor vrouwen was. Je kunt niet zeggen: “Daar is het beter geworden en daar is het beter geworden”, maar ik heb wel het idee dat het invloed gehad heeft.

MM	Dat is wel bijzonder dat u dat zegt, ook omdat u juist ook zegt dat het enerzijds toch ook wel heel veel tegenstand opriep.
RK	Onbekendheid ook van anderen.
DB	En dan leerden de mensen je kennen en dan zien ze ook dat het allemaal niet zo heel erg is... Ik hoopte alleen altijd dat al die moeders een beetje verstandig zouden worden, dat ze niet de jongens zouden voortrekken en dat ze in dienst moesten. Dus ik dacht, als alle moeders nu zeggen tegen de jongens: “Niet vechten, niet in dienst”, dan zouden we al geen leger krijgen, hoopte ik. Maar dat is nog steeds niet gelukt. Ik heb twee zonen. Een werd afgekeurd voor zijn steunzolen, want ze hadden hem niet nodig denk ik, dat is een heel raar motief om iemand af te keuren, maar de ander die heeft dienst geweigerd, die moest alternatieve dienstplicht [vervullen].
JV	Nu durf ik niks meer te zeggen. Mijn zoon was marinier.
DB	Maar ik veroordeel jou [Janny] niet en die zoon niet, maar ik bedoel, als moeders daarover gaan praten, dan gaan ze [de zoons] meer nadenken, denk ik. En dan kunnen ze [de zoons] wel kiezen [om toch het leger in te gaan], ze hadden bij mij ook kunnen kiezen, ze hebben het niet gedaan, gelukkig.
JV	Maar ik had wel discussies, en dan zei hij [haar zoon] altijd: “Mama, wij zijn ook voor de vrede, wij zijn niet voor de oorlog, wij zijn voor de vrede.”
RK	En wat ik ook een leuk voorbeeld vind, wij deden ook een keer een rollenspel, en dat ging over macht. Met deze groep, maar ook met anderen erbij, er werden ook subgroepjes gemaakt, enzovoort. En toen werden de rollen aangeboden, en toen wilde ik de burgemeester zijn. En er kwam iemand aan de tafel bij mij dan, als burgemeester, en die had een verzoek, en de opdracht aan mij was dat ik haar af moest

	wijzen, en ik moest mijn macht gebruiken. Dat soort dingen, dat had zo'n effect op mij. Dat ik nu tot op de dag van vandaag weet: oh, dus macht is zo simpel, je kan iemand zo vernederen, je kunt iemand zo misleiden, je kunt iemand zo beschadigen... Je ziet het nu nog, tot op de dag van vandaag. Ik denk dat, weet je, je bent je er nu veel meer van bewust. Dus op het moment dat je met iemand contact had die op een bepaalde machtspositie zat, dan wist ik: oh, jij voelt je zo, of jij kan dat makkelijk hanteren want jij hebt het veel makkelijker. Kom ik met een vraag vanuit een hulpvraag, dan heb ik het veel lastiger, want ik moet die rol van hem wel serieus nemen, of tenminste er rekening mee houden. Dus, je wordt én weerbaarder, maar je kunt ook beter met allerlei nuances omgaan, het is niet eenduidig. Wat jij [Nelleke] net vertelde, dat is een eerste impuls, dat snap ik, maar nu zeg je ook, los van schaamte of zoiets, dat je zo niet met mensen om wil gaan, je leert heel anders met mensen om te gaan.
NE	En jezelf kennen dan ook, beter kennen.
RK	Weten jullie dat nog, van die cursus? Dat we dat ergens hebben gedaan?
MC	Ja, ik weet het wel, maar ik weet niet of ik aan een rollenspel meegedaan heb.
RK	We hebben ons soms een deuk gelachen, we moesten het echt uitspelen ook. Dat was met Magda van de Ende, nu weet ik het weer, met die Weerbaarheidstraining, ja.
RS	Daar was ik bij, maar ik herinner me dat ik moest duwen of zoiets.
MM	Maar dat is eigenlijk wel bijzonder. Vrouwen voor Vrede landelijk heeft hele brede, 'grootste' doelen. Maar als ik aan u vraag wat uw 'doelen' waren, of ze dan uitgesproken waren of niet, zijn die eigenlijk veel kleiner, veel dichterbij.

JV	Ja.
??	Is dat zo?
MC	Er zijn verschillende mensen uit onze groep. Kijk, in Uden, voor die hekken [waarschijnlijk van de vliegbasis in Volkel], daar gingen ook mensen van ons mee. Maar niet allemaal.
JV	Ik heb nog in Volkel [waarschijnlijk bij de vliegbasis] gezeten.
MC	Dus wij deden mee in de vraag van die anderen, maar waar je zelf mee bezig bent, dat moet wel dichtbij, anders dan... je kunt niet alles. Je moet je ervan bewust zijn dat jij de wereld niet kunt veranderen, dat je gewoon een klein stukje bent en een kleine uitstraling hebt.
JV	Een klein radartje, ben je.
DB	Je kunt maar een heel klein beetje doen
JV	Ja, ik heb daar ook nog op het gras gezeten, in Volkel.
MM	Ja, want Volkel is heel dichtbij, het volgende dorp.
RK	Maar je wordt ook politiek bewust, want je kunt wel zeggen, ik heb het bij mezelf, zelf ben je ermee aan het trainen of oefenen, in je eigen omgeving, maar je ging ook verder kijken, hoor. Je wist ook gewoon van defensie-uitgaven, of sturen we manschappen naar Mali, zoals nu ook. Daar ben je veel dichterbij betrokken dan wanneer je dit niet had meegemaakt, denk ik. Je leest er dus iets met meer interesse over, en dan zie je weer die factoren die er dus altijd van oudsher al inzitten. En dat wilde ik ook zeggen, je verliest ook je naïviteit. Wat jij [Diet] ook vertelde, dat je wilde dat je zonen niet met geweren vertrouwd raakten, maar ja, zo wilde je het graag, maar zo is het dus niet gegaan! Je moet er wel mee leren leven dat het toch nog zo is.
DB	Nee, maar je kunt ook niet verwachten dat het helemaal gaat zoals jij het wil. Al zijn het maar kleine stapjes zoals we nu

	gedaan hebben, en je geeft dat aan je kinderen, en aan je kennissen, en misschien je vrienden, dat je erover praat, en dan krijg je, die gaan... Als mensen er maar over nadenken. Mijn schoonzusje zei: “Oh, ik kan ’s nachts niet slapen. Ik lig de hele nacht wakker.” Ik zei: “Waar lig je dan wakker van?” “De wereld, en alle ellendige dingen, enzovoort.” En ik zei: “Kun je daar wat aan doen dan?” “Nee,” zei ze, “ik kan er niets aan doen.” Ik zei: “Dan moet je er ook niet wakker voor gaan liggen. Als je ergens iets aan kan doen, moet je het doen, en dan kan je ook heel lekker slapen.”
MC	Zij [het schoonzusje van Diet, en Diet zelf] heeft heel veel voor Amnesty geschreven, we hebben ook wel eens avonden bij ons gehad, dat we met zijn allen voor Amnesty gingen schrijven. Dus je probeert regelmatig wat praktische dingen te pakken. En ieder pakt op zijn eigen plek, op zijn eigen manier, aan wat hij eraan kan doen.
JV	Die kraanvogels vouwen...
MC	Ja, dat is in die nacht [de Vredeswake in 1987] geweest.
MM	Maar vandaag de dag zou je eigenlijk kunnen zeggen dat er in Veghel en in de wereld niet heel veel veranderd is [ten opzichte van enkele decennia geleden], maar u heeft toch het gevoel dat u wel iets heeft kunnen bijdragen, dat er andere mensen zijn, naast uzelf, die nu meer nadenken?
DB	Nou, ik denk wel dat er wat veranderd is. Kijk maar om je heen nu, mensen zijn toch veel meer milieubewust, ze gaan toch wat meer nadenken, hoor.
MC	Ja, maar ik heb ook altijd het gevoel gehad dat binnen Veghel de contacten met de verschillende groepen, Moslims enzovoort, die zijn, onder andere door die dingen [bijvoorbeeld de Internationale Vrouwendag uit 1993], wel goed geweest. Nu speelde de gemeente daar ook heel goed op in, want die zorgde ook dat we met die mensen

	[buitenlandse mensen] in gesprek kwamen, en dat ze hen naar ons verwezen, dus het heeft wel degelijk veel meer invloed dan dat je zo precies kan zeggen, dat of dat.
MM	Nee, dat snap ik, dat is natuurlijk heel lastig om te zeggen.
MC	Ja, en wat de oorzaak is van het een en wat de oorzaak is van het ander. Bijvoorbeeld, bij dodenherdenking. Er is jarenlang een heleboel heisa geweest over dorpen of steden waar ze Duitse mensen bij hadden [waar er Duitse mensen bij de herdenking aanwezig waren] of zoiets, hier niet. Wij hebben van begin af aan, al meer dan twintig jaar, iets van 22, 23, 24 jaar, komen Duitse mensen hier. In het begin waren ze er alleen maar bij. Maar wie komen er ook bij? De mensen van de moskee zijn er óók bij, die leggen óók een krans. Kijk, de eenheid binnen jouw gemeenschap moet je gewoon proberen goed te krijgen. En dat je niet alle mensen meekrijgt, en dat ze flink protesteren – ze hebben flink geprotesteerd! Maar uiteindelijk zien ze toch dat het verder gaat, en dan gaan we toch maar door, want ja... Je moet het op een vriendelijke manier doen.
RK	Ik denk dat langzaamaan die weerstanden veranderen en dat die toch afgebroken worden.
NE	Ja, dat heeft heel veel tijd nodig.
DB	Ja, dat kost allemaal wel veel tijd.
RK	Ik was in Den Haag, in 1981. Daar was Internationale Vrouwendag, daar was ook één grote zaal vol vrouwen, [met] álle culturen. Daar was Astrid Roemer ook. En in Breda hadden ze [dat] [een Internationale Vrouwendag] ook, en daar hadden ze ook een Emancipatieprijs. Toen wij in Veghel dat startten, heb ik ook gezegd: “Dan komt er ook hier een Emancipatieprijs.” Om de vrouwen zichtbaar te maken. En dat wilde jij [Marie-Thérèse] misschien ook [zeggen]... [Hiervoor liet Marie-Thérèse de Veghelse

	Emancipatieprijs zien die zij ooit gewonnen heeft, maar zij wist niet meer wat ze hier nu over wilde zeggen. Dit gedeelte is niet getranscribeerd.]
MT	Ik weet weer wat ik wilde zeggen. Kijk, ik heb die prijs gekregen. Maar ik heb geen baan gehad in het gewone [circuit], het is puur door het vrijwilligerswerk enzovoort dat ik gedaan heb, dat ik aan die prijs gekomen ben. Maar, een van de vrouwelijke ministers [van het huidige kabinet Rutte-III], die hoor ik nu vertellen dat vrouwen vijf dagen in de week <i>moeten</i> werken en <i>moeten</i> ..., dan denk ik: waar is de vrije keuze voor de vrouw gebleven? Want als jij toch als vrouw en man met elkaar beslist hoe jij de zaken verdeelt? Natuurlijk moet die vrouw in het arbeidsproces blijven, anders dan kom je later niet meer aan bod. Maar laat toch iemand kiezen of die twee dagen, zolang de kinderen klein zijn, bij zijn eigen kinderen wil blijven of niet. En dan denk ik, ben ik nu geëmancipeerd of niet? Want wat die vrouw zegt, dat is dat ik anders moet denken!
RK	Maar ik weet ook <i>waarom</i> zij het zegt, hè. Als zij niks zegt, gebeurt er helemaal niks. En zij wil dat vrouwen economisch zelfstandig zijn, en dat mannen leren dat vrouwen economisch zelfstandig zijn en zij [de mannen] minder gaan werken, dan kunnen de zorgtaken verdeeld worden, want anders krijg je die vrouwen altijd aan het aanrecht, die blijven de achterwacht. Nou, als je het gelijk wil trekken, dan moet je harder roepen dan dat je misschien kan bereiken, en dan zegt ze dat vrouwen betaald moeten werken.
MC	Nee, ze moeten wel betaald werken, maar zij zei heel uitdrukkelijk: “Ze <i>moeten</i> een fulltime baan hebben.” Dat is wat ik haar heb horen zeggen. Waarop ik dacht: sorry hoor, maar waar is de vrijheid van de vrouw om zélf te beslissen

	hoe zij haar leven wil inrichten? En natuurlijk, als je ieder vier dagen werkt of wat dan ook, dat is misschien handiger.
DB	Dat is emancipatie, dat is eigenlijk de bedoeling.
MC	Ja, maar dan moet je niet zeggen dat je vijf dagen moet werken, omdat met vier dagen niet te doen is. Nee, dan denk ik, je moet stimuleren dat je het met z'n tweeën oplost, en niet zo dat...
DB	En als een vrouw het nou fijn vindt om thuis te blijven met de kinderen, dan moet dat toch kunnen?
MC	Ja, dan wordt je gestraft. Nee, dan wordt je gestraft. Want de eenverdieners moeten veel meer belasting betalen. Dus daar zijn ze echt... Maar ja, zulke discussies hadden wij natuurlijk vroeger ook hè. En dat doen we dus eigenlijk nog steeds, als we bij elkaar zijn.
DB	Dan wordt de wereld wel even behandeld.
MM	Maar je zou dus eigenlijk kunnen zeggen dat er toch best veel discussie was, maar de 'grondslagen' waren jullie het altijd wel over eens?
Enkelen	Ja.
MM	Er waren nooit discussies waarbij de groep bijvoorbeeld echt in tweeën dreigde te splijten?
JV	Binnen onze groep niet.
DB	Nee, dat hebben we niet gehad. En anders maakten we dat wel weer goed, want dat wilden we ook niet.
MC	Nee, maar dat hebben we niet echt gehad.
RK	En Henny [Korsten] is er niet bij, die is er in 1994 ongeveer ook bijgekomen, die heeft later ook de Vrouwenraadbijeenkomsten mee gedaan, en dat ging ook allemaal [goed]...
MC	En dan hadden we nog Yvonne erbij, enzovoort, er waren ook nog meer mensen.
RK	En Annie Hamelijnck heeft ook héél lang meegedaan.

MC	Maar die koos toen op gegeven moment toch voor een andere richting. Het is ook: waar wil jij jouw vrije tijd aan geven? En dat zijn elke keer opnieuw keuzes.
RK	Maar nooit negatief weggegaan, hè? [Dit gaat over alle vrouwen, niet alleen over Annie Hamelijncx.]
MC	Nee, nee.
DB	Nee, gelukkig niet.
RK	Ja, dat [Annie Hamelijncx] was ook een héle goede toen.
MC	Ja, die had ook met veel contacten met de Turkse gemeenschap.
RK	Haar huishoudelijke hulp was Menece.
RS	Ja, en ook door haar school, waar ze werkte.
DB	Ja, dat scheelt allemaal wel hè.
RK	En daardoor leerden we Ferda [de dochter van Menece] kennen, en Ferda werd later ook bij de Vrouwenraad betrokken. Dat heeft allemaal in elkaar [ingewerkt]...
MC	Ja, het zat allemaal in elkaar verweven. Want de zonen van Menece, die kwam ik weer tegen binnen het bestuur van de Turkse moskee, dus die kwam ik ook weer tegen. Zo was de wereld in zo'n plaats als Veghel niet zo heel groot.
MM	Ik nam het al wel aan, maar ik zal het toch even vragen: het [Vrouwen voor Vrede Veghel] is eigenlijk altijd een Veghels iets gebleven, toch wel?
Enkelen	Ja.
MM	Of ja, Veghel en de dorpjes eromheen misschien? Want het is natuurlijk voor Veghel opgericht, voor de mensen in Veghel, maar...
RK	Zo had je dus Uden [een groep van Vrouwen voor Vrede in Uden], die deed dat voor Uden, en dan had je Eindhoven [een groep van Vrouwen voor Vrede in Eindhoven], die deed dat voor Eindhoven...
MC	Maar af en toe gingen we naar de regiobijeenkomsten. Want ik weet ook één keer dat wij die moesten regelen of zoiets,

	en dat is toen ook weer in de Johanneskerk gebeurd, toch? Dat we die mensen hebben uitgenodigd, dacht ik.
RK	Nee, de Blauwe Kei, dacht ik.
RS	Dat weet ik niet meer.
JV	Ja, dat weet ik nog wel.
DB	Zo duur in de Blauwe Kei.
RK	Toen was ik waarschijnlijk al in Eindhoven, toen had ik Arelis bij me, uit Peru, en toen zat Trees Lambregts [wellicht onjuist gespeld], die sprak toen over ‘Amerika’, en toen zei zij [Arelis] tegen mij: “Heeft ze het nu over Noord-Amerika, of Zuid-Amerika?” Toen heb ik mijn vinger opgestoken: “Heb jij het over Noord-Amerika?” Want Zuid-Amerika had heel veel last van Noord-Amerika, dat wist ik inmiddels ook, en dat zijn ook van die dingen waarvan je denkt: wat goed dat je dat eens even in een breder perspectief zet. En dat heeft ook ertoe geleid dat ik zelf op reis ben gegaan naar Peru, om de positie van vrouwen daar te zien.
MM	En was dat in de tijd van Vrouwen voor Vrede [Veghel], of daarna?
RK	Nou, het was wel kort daarna. Ik woonde toen net in Eindhoven.
MC	Ja, wij gingen toen gewoon nog door, maar zij [Roos] was verhuisd. En zij [Nelleke] is op gegeven moment naar Valkenswaard verhuisd. Dan kom jij niet meer constant hier vergaderen voor Veghel, hè.
RK	Maar in het begin nog wel, maar...
JV	In het begin wel, ja.
DB	Maar op ten duur weet je niet meer waar het over gaat.
NE	Nee, als je de lijn niet hebt dan...
RK	Ja, dus het heeft heel veel teweeg gebracht.
MM	Interessant.

	1:21:43
MM	Ik was ook wel benieuwd, ook omdat ik daar in de literatuur over Vrouwen voor Vrede niet zo heel veel over lees, wat nu, als je jullie basisgroep vergelijkt met de andere groepen, de overeenkomsten en de verschillen waren. Wat jullie misschien hetzelfde deden als alle groepen, en wat jullie misschien echt uniek maakte.
RS	Maar dan moet je wel ook weten wat de andere groepen doen, en dat weten wij niet.
MC	Zij [Roos] weet dat als enige, want zij ging naar die bijeenkomsten...
RK	Ja, ik heb er eens over nagedacht, want jij [Marijn] stelde ook de vraag wat dan [wat dan de overeenkomsten en verschillen waren], nou heb ik toevallig gisteren een vrouw uit Waalre gesproken, die ook bij Vrouwen voor Vrede Waalre zat. [*] Wat overeenkomt, is denk ik dat de vrouwen in de groepen vaak toch wel goed opgeleid waren. Wat ik ook heb gezien, is dat de vrouwen... Nou, je hebt het hier over Brabant. Wie is hier Brabantse?
RS	Ja, dat wilde ik ook net zeggen. Weinig, hè.
MC	Ik ben uit Limburg.
RK	Jij bent uit Limburg, jij [Diet] bent...
DB	Uit Arnhem.
RK	Dat was in Waalre dus ook. Dat waren allemaal vrouwen van buiten, die er actief in waren.
RS	Geen boerenvrouwen van Veghel.
RK	Dus, [het ging om vrouwen die,] misschien hadden ze ook wel een baan, betaald werk, maar toch het interessant vonden om de wereld buiten het gezin te vergroten.
MM	Dus het waren altijd wel... ‘kosmopolitische’ is misschien niet het goede woord...
JW	Ja, toch wel.

MM	...maar toch altijd wel mensen die sowieso de blik iets meer naar buiten gericht hadden?
RS	Ja, en wat mij ook nu opvalt, wij hadden geen van allen eigenlijk een baan hè, en voltijds baan.
JV	Ik had een voltijds baan.
RK	Annie Hamelijnck, had ook een baan. En Henny werkte niet meer, maar altijd gewerkt.
MC	En jij [Nelleke], werkte jij?
NE	Nou, toen ik hier kwam even niet, en toen ging het niet, maar daarna, zodra de kans er was, ben ik weer gaan werken. En voor die tijd [de tijd voor de komst naar Veghel] had ik ook al gewerkt, ja.
RK	En vrouwen waren misschien aan het werk geweest als er kinderopvang was, want dat was er hier in Veghel natuurlijk ook niet. Dat heeft ook iets opgevangen [Vrouwen voor Vrede Veghel], het is ook een soort compensatie geweest. Maar wat ik wel verschillend vond [in vergelijking met andere basisgroepen], maar dat fantaseer ik misschien meer dan dat ik het echt vast kan pakken, [is] dat wij hier, met inderdaad, met veel overeenstemming hebben kunnen werken, onder elkaar. [We waren] heel verschillend, maar we vulden elkaar ook steeds weer goed aan, en in andere groepen weet ik ook dat er dus wel een soort hiërarchische conflicten ontstonden. Dus als de voorganger de anderen niet goed meekrijgt, dan gaat de groep morren, en dan hou je de samenhang niet zo goed [in stand]. Maar, dat kan ook heel lang goed gaan.
MC	Ik heb nog wel één ding. Ik ben niet iemand die aan het demonstreren gaat. Maar dat hoefde ik van jullie ook niet.
DB	Nou, ik ben denk ik ook niet mee geweest, want ik kon het gewoon niet. Maar dat geeft niks [?].

MC	Nee, maar wij waren dus niet zo op de barricade als vrouwen die het eens even allemaal gingen vertellen. Ik denk dat dat ook wel...
RS	In het algemeen, bedoel je?
JV	Wij als groep.
MC	Natuurlijk ging Jantje of Pietje of Klaasje wel met die demonstratie of die demonstratie mee, maar er zijn van die groepen geweest die dat heel belangrijk vonden...
RS	Ja, en dat hadden wij niet nee.
MC	...en die constant buiten met kraampjes wilden staan enzovoort, nou, dat hebben wij niet gedaan. Waardoor wij dus niet echt een bedreiging waren, en met die Smits [een wethouder], die was van de PvdA, daar konden we ook heel goed mee in overleg, en ja, dan krijg je ook invloed. Het is maar op welke manier je invloed wilt hebben.
RK	Ja, maar het gaat ook erover wat binnen de groep anders is dan in de andere groepen, hè.
MC	Ja, maar [bij] die andere groepen, als je wel wilt demonstreren, dan krijg je een heel ander soort klimaat, denk ik. Kijk, ik heb best meegelopen toen met die [demonstratie? fakkeltocht?], waar jouw [Diet] man bij was...
DB	Ja, dat was klein.
MC	En zo heb ik nog wel meer dingetjes gedaan, maar dat moet je mij niet te veel laten doen, want dat is niet mijn ding, dat vind ik niet fijn.
DB	Op de barricade staan?
MC	Nee, dat vind ik niet fijn.
RK	Nee, als je dat niet hebt, dan kan ik het toch niet opdringen? Maar dat zal bij andere groepen misschien wel... dat weet ik bijvoorbeeld uit Eindhoven, dat dat dus wel gebeurde, dat vrouwen afhaakten, want je kreeg gewoon schuldgevoel opgedrongen als je dit of dat niet doet.

MC	Ja, en dat hebben wij niet gedaan.
RK	En dat is ook het normatieve wat er ook in die tijd was, van ‘je moet de wereld beter maken’, alsof iedereen daar maar toe in staat was.
MC	Nee, en op het moment dat ik dus ook gezegd heb, bij dit [bij de Vredeswake van 1987]: “Ja sorry, maar daar heb ik dus echt geen tijd voor”, hebben jullie dat ook aanvaard. Zo van, nou ja, goed, ze doet niet mee.
RK	Weet jij [Ria?] dat ook nog, dat zij...?
RS	Nou ja, ik had dat ook, denk ik.
RK	Nee, maar ik weet ook nog, dat jij [Marie-Thérèse?] zei: “Ik sta daar niet zo dichtbij, hoe vinden jullie dat?”, en toen zeiden wij: “Nou, oké!”
DB	Dat kan ik me helemaal niet meer herinneren.
MC	Ja, maar voor mij was dat natuurlijk wel...
RK	We gingen gewoon door, hè? En zij nam die positie in, ja, oké, ze bleef erbij. Dat weet je [Ria?] toch nog wel?
RS	Maar ja, jouw vraag, wil je jouw vraag nog een keer herhalen?
MM	Ik vind het lastig om ze te formuleren, omdat ik ze niet te gesloten wil maken. Mijn vraag is eigenlijk wat in jullie optiek overeenkomsten en verschillen zijn in vergelijking met andere groepen [van Vrouwen voor Vrede] zoals bijvoorbeeld in Volkel, Nijmegen, of ‘waar ook in Nederland’.
RS	Ja, maar dan moet je die groepen kennen. Jij kent ze [Roos]...
RK	Ja, ik ken die groepen ook van binnenuit, natuurlijk.
RS	Jij [Roos] kent ze, dus jij [Roos] zou antwoord kunnen geven.
RK	Ja, ik vond het razend interessant als je die gróte groep in Nijmegen zag, ik dacht: wie zitten hier allemaal? En dat waren dan afgestudeerde vrouwen ook, die gingen ook echt

	op dat niveau vergaderen, maar dat was ook haast mannelijk, zo van: zo moet het, hier. Ik keek dat daar allemaal af, en ik dacht: nou, zo doe ik het dus niet! En anderen, in Son en Breugel waren hele artistieke vrouwen, heel zacht. Ik ken ze nog, want ze zitten nu weer bij mij in een ander netwerk, van het feministisch netwerk, en ik denk: oh ja, jullie deden dat altijd zo! Die gingen [*] mooie toneelstukken maken...
RS	En die in Nijmegen, hoe is dat verder gegaan? Want ik ben daar ook wel eens bij geweest. Met jou [Roos].
RK	Nee, ik weet niet of dat nu nog is. Ik denk dat er heel veel groepen stil geworden zijn.
MM	Ja, volgens mij bestaan er nog vijf [basisgroepen] nu. In Amsterdam, en op een paar andere plekken. Maar het is ook lastig om te zeggen... Want je zou kunnen zeggen dat deze groep [Vrouwen voor Vrede Veghel] in 2000 is gestopt, of dat die nu nog steeds bestaat, het is maar net hoe je het 'meet'.
MC	Maar we doen geen actie. We komen bij elkaar.
RK	Ja, we zijn meer op elkaar nu betrokken dan inhoudelijk op vrede.
MM	Maar als jullie nog steeds ermee bezig zijn en elkaar motiveren, dat sluit wel heel erg aan bij wat jullie deden toen het nog wel 'echt' bestond. Je zou ook kunnen zeggen dat de groep [Vrouwen voor Vrede Veghel] nog steeds bestaat, in bepaald opzicht.
RK	We weten hoe het met elkaar gaat, en als er iets is, zal je ook steun geven, of vragen.
MC	Ja, maar het andere punt, als wij voor een verjaardag bij elkaar zitten, nodigen we alleen maar de groep zelf uit, en daar gaan we een middagje mee bij elkaar zitten...
DB	En meestal niet op dezelfde dag [als de verjaardag].

MC	Nee. En als het niet over iets inhoudelijks gaat, dan gaat er altijd wel iemand protesteren, van: nu is er genoeg gekwekt over niks, nu moeten we toch weer...
JV	Dan komt wel iemand even met een onderwerp, of met iets wat er speelt, ja.
RK	Ja, we mogen nu even over onze dingen klagen waarom dat we ouder worden, alle ziektes komen dan op tafel,...
MM	Dat mag dan op die andere verjaardag, op de echte?
RK	Nee, dat mag wel even...
MC	Maar, ik ben pas veertig jaar getrouwd. Kijk, dan krijg ik natuurlijk wel van Vrouwen voor Vrede een boek, wat natuurlijk toch gaat over oorlog, vrede, en... [Hierna werd even over het boek (<i>De zoon van de verhalenverteller</i>) gepraat en werd het boek bekeken; dit gedeelte is niet getranscribeerd.] Maar, het gaat ook wel weer over oorlog en vrede, en wat het met de mensen doet. Kijk, zo blijven we toch steeds...
DB	Ja, maar we hebben ook wel boeken waar het niet over oorlog gaat. Want dat andere boek, <i>Als je het licht niet meer kunt zien</i> , dat is een schitterend boek, ja daar komt misschien wel oorlog in voor, maar dat is niet de bedoeling, het gaat over dat meisje, dus dat zijn wel een ander soort boeken dan.
JV	Ja, natuurlijk.
MC	Ja, maar het blijft maatschappelijk.
JV	Het is wel een boek met inhoud, met wel inhoud die ons interesseert...
MC	Ja, dat over mensen gaat...
JV	...,wat wij belangrijk vinden, ja.
MC	...en hoe je met vluchtelingen omgaat, en... hoe de wereld in elkaar zit.
DB	Ja, hoe je met vluchtelingen omgaat, hè, Ria. Die Somalische jongens, die zal ik ook nooit meer [vergeten].

	Die zouden we dan les geven. Nou, [met hen] sprak je 's morgens af, en dan lagen ze allemaal nog op bed.
MM	Ja, zij hebben een iets ander idee van afspreken meestal, denk ik.
DB	Netjes afgesproken, want ze kenden niks. We hadden zo'n getypt ding, aan de ene kant was het Nederlands, aan de andere kant was het Somalisch, en zo moesten we hun dus eerst leren tellen, enzovoort. Nou ja, je kon wel merken dat de vrouwen in dat land nog niet meetelden. Ze lieten je rustig voor de deur staan. Toen ben ik maar begonnen om 's middags te gaan, en dan was de een [er] wel, dan weer de ander niet, enzovoort. Maar ze leerden wel met geld omgaan, maar het begon mij eigenlijk aardig te vervelen. Omdat je je een beetje nutteloos voelde, laat ik het zo zeggen. Toen hebben we anderen gehad, wat wel beter ging. Heb jij [Ria] hetzelfde, want jij ging bij een andere groep.
RS	Ja, ik heb zes jaar gedaan hè, zeven jaar, dus wel wat ervaring.
NE	Jij [onduidelijk wie bedoeld wordt] hebt de Vietnamezen toch ook gedaan?
DB	Ja, ik heb nog zo'n Turkse groep gehad.
MC	Vietnamezen waren hier eerder, en die zitten anders erin dan Somaliërs.
NE	Ik heb nog eens een poosje een Vietnamese man gehad, waarvan later...
RS	Nee, ik had iemand uit Kroatië, daar is nog een vriendschap uit gekomen, en...
DB	Maar misschien is dit een beetje te ver van het onderwerp [van het interview]...
MC	Nee, maar die dingen deed je doordat Vrouwen voor Vrede ervoor gevraagd werd. Het zijn allemaal... En op gegeven moment heb je het zo druk met al die dingen die jij doet

	omdat je denkt dat op die manier de maatschappij beter wordt.
MM	Ja, het blijft allemaal nog steeds wel bij Vrouwen voor Vrede passen.
	[Van 1:33:20 – 1:38:43 was er een pauze. Alles wat in deze pauze werd gezegd en wat voor het interview van belang is, werd elders uitgebreider besproken. De pauze is daarom niet getranscribeerd.]
	1:38:43
RK	Ja, daar begon jij [Diet] aan het begin van de middag over, jij [Diet] hebt meegelopen in een mars, toen leerde ik jou [Diet] net kennen, naar Brussel ging die mars. [Naar aanleiding van een opmerking van Janny, dat het onderwerp van de mars van Denemarken naar Brussel ook op het lijstje staat van onderwerpen die de vrouwen mij wilden noemen.]
DB	Ja, ik heb zelf niet meegelopen, want ik kon toen niet...
RK	Nee, toen kon je niet lopen...
DB	... maar die Duitse jongen die wel meeliep, heeft toen bij ons de nacht gelogeed. We zochten ook slaappleatsen voor de mensen die allemaal met die mars meeliepen.
RK	Maar dat was een vredesmars, maar dat was tegen bewapening?
DB	Ja, het zal allemaal wel in hetzelfde kader zijn geweest. Maar dat was denk ik nog toen ik met Miep bij Volkel...
JV	Uden.
DB	...was.
RK	Maar was dat niet vanuit Denemarken gestart?
JV	Ja, het was van Denemarken, en toen ging naar Brussel.

RK	Dat heb je [Diet?] me toen verteld, en toen dacht ik: oh, daar weet ik niks van.
DB	En toen dacht ik nog: sjonge, we hebben een Duitse jongen te logeren! Want ja, ik heb de oorlog meegemaakt, dus wij zijn niet zo heel... In het begin konden we geen mof zien, hoor! Dat mag ik wel zeggen. Nou ja, dat waren verschrikkelijke dingen, en ik heb ze van dichtbij meegemaakt, dus wat dat betreft... Ja, die Duitsers... Maar dat moet je dan eventjes... Maar ja, die jongere generatie kon daar eigenlijk niks aan doen. Dus we hebben een heel goed gesprek gehad [met de Duitse jongen die kwam logeren]. Je moet je altijd ergens overheen zetten, hè. Dat kost soms wel moeite, maar...
JV	Ja, nou ja, goed, maar dat is ook een leerproces.
RK	Maar ik wil terugkomen op dat Word Perfect. [Even eerder, in een niet getranscribeerd stuk van het interview, heeft Roos hier al heel kort iets over gezegd, namelijk: als er geen computers waren geweest, waren we zover niet gekomen, denk ik.] Het zegt jou [Marijn] toch wel iets hè?
MM	De allereerste versie van Word, denk ik.
RK	Toen moest je nog van die schijfjes insteken. Dan moest je eerst Word Perfect opstarten, dan had je de software staan, en dan met een schijfje...
RS	Ja maar toen was hij [Marijn] er nog niet, hoor.
MM	Ja, die schijfjes kan ik me nog wel van heel vroeger herinneren.
RK	Nou goed, in ieder geval. Wij deden nog papieren in de typemachine, met carbon. Of je ging stencilen. En toen kwam dus die eerste computer, en Jan Brandsma, de partner van een vriendin van ons, die had zo'n ding staan. Nou, als je een verslag maakt, is het natuurlijk heel handig als je niet met dat carbon hoeft te werken, en je kon [bij de computer]

	alle fouten er zo weer uithalen. Daar hebben wij veel van geleerd toen, hè. Dat was ook leuk toen, hè.
RS	Ja, allemaal [?] leuk.
NE	Daar ging jij [Roos] veel heen, hè, naar Jan Brandsma.
RK	Ja, maar Ria ook. Jij [Ria] was taal-technisch heel goed, zij haalde de taalfouten eruit. En daardoor krijg je ook, als je die verslagen ziet... Ook nadat ik weg was, zag ik ook verslagen, ik denk, het heeft echt altijd iets heel, tegenwoordig noemen ze dat 'branding'... Maar je had altijd dat merkje erop [het logo van Vrouwen voor Vrede], en dan huppakee ging het verslag de deur uit.
RS	Ja, maar misschien heb jij [Marijn] ze [de verslagen] wel gezien in het archief.
MM	Ja, het viel mij wel op, eerst was het typemachine[werk] en later wordt het Word, zonder strepen erdoorheen, enzovoort.
RS	[*], dat heeft hij allemaal gezien.
DB	Wanneer is dat eigenlijk begonnen dan, dat jullie met die computer...
RS	Voor mij in de negentiger jaren, want toen kreeg ik een andere taak, toen ging ik bij kunstgroep de Compagnie, het secretariaat, en toen had ik drie secretariaten, van alles en nog wat, en toen ben ik met de computer begonnen, maar jij [Roos] was al veel eerder.
NE	Eerder, ja.
RS	Héél veel eerder.
RK	Ja, maar jij [Ria] zat naast mij toen ook met de pc bij Jan, hup, hup, delete, delete, delete, dan maakten we weer een nieuwe zin. Soms hielp je mekaar dan goed Nederlands te maken.
MC	Het was vroeger geen doen. Ik ben, toen ik hier kwam, ook eerst actief geworden bij de Arbeiderspartij Veghel. En daar was ik ook secretaresse. Maar ik zie me nog met die

	typemachine en vijf carbonpapiertjes en dan..., gewoon voor de rekeningen enzovoort, daar ben ik gestopt toen mijn eerste kind kwam, want ik dacht: als ik nog niet naar de kopieermachine mag, nou, dan stop ik er ook mee, dit schiet gewoon niet op. Maar toen heb ik dus wel ook inzicht gekregen in hoe de politiek hier in Veghel zat. En toen dacht ik: nee, dit is het dus helemaal niet. De grootste partij was het CDA, die hadden echt meer dan de helft, dus die had het gewoon voor het zeggen. En dan de Arbeiderspartij Veghel, die had zeven mensen, dat was de tweede partij, die was best groot, en die hadden een hele goede voorman, meneer Schilder. Die had ik ook leren kennen, daarom was ik bij die partij gegaan. Maar, als je een fractievergadering had, dan werd er niet gediscussieerd, nee, men wachtte tot Schilder er was, die zei hoe het was, en dat werd gedaan. Behalve als je naar de raadsvergadering ging. Dan had je afgesproken om te zeggen dat iets groen was, en dan zeiden ze in een keer dat het blauw was. Zo ging het gewoon! Ik denk, ja, nee, dit is voor mij: nee. Dus dat is dan ook wel de keuze, dat je zegt, van nou, ik ben toen dus wel bij de kerk actief gebleven, en daarna bij Vrouwen voor Vrede, omdat je toch ook met jouw eigen kwaliteiten dingen wilt doen die jij verantwoord vindt, en waar je [ergens] over mag nadenken, en mee mag discussiëren, en dat discussiëren, dat zat er gewoon niet in [bij de Arbeiderspartij Veghel]. En nu was ik het dus wel altijd eens met Schilder, maar die Partij is dus ook heel snel verdwenen...
RK	Maar snap je [Marijn] wat ik bedoel te zeggen, dat het ook van belang is geweest dat je aan een computer kon werken. En dan ging ik naar Pieter Breughel [een kunstzinnige vormingsinstelling], en daar kopieerde ik tweezijdig, ik weet nog niet hoe die jongen het deed. Nu doe ik het gewoon thuis met de printer, maar dat heeft wel... Het

	[Vrouwen voor Vrede Veghel] geeft ook vaardigheden daardoor.
DB	Ja, jullie [onduidelijk wie precies bedoeld worden] hebben veel in de loop der jaren [*]...
RK	En daardoor leerde je ook later met de smartphone en het internet veel makkelijker omgaan. Er zijn zat vrouwen die zeggen: oh, dan moet ik mijn man vragen, enzovoort, nog.
MM	Ja, omdat je het zelf als vrouwen moet doen...
RK	Ja, je wilde het gewoon, dat vond ik normaal. Ik heb ook vanuit mijn studie scripties moeten schrijven en dan moet je ook tekst uitleggen en lay-outs maken enzovoort. Het was jouw [Ria] talent ook, vond ik toen, ...
RS	Lay-outs, enzovoort?
RK	Ja, maar ook vormgeving, en...
DB	Ja, maar het interesseert je [Ria] ook heel erg, dan leer je het ook graag.
RK	Die talenten bij elkaar maken het ook mogelijk.
RS	Ja, dat denk ik ook. Wij hadden allemaal onze eigen talenten, en dat maakt de groep ook zo compleet, ja.
MC	Dat paste, daarom paste het gewoon. Ze kunnen dat nu heel mooi allemaal maatschappelijk uitzoeken hoe een groep in elkaar moet zitten, maar je moet het met toeval bij elkaar vinden.
RS	We zijn talentvolle vrouwen eigenlijk.
MC	Allemaal.
RK	Ja, en dan deden wij [met een vriendin] ook nog samen, met nog twee andere vrouwen, in een groep muziek maken. Dan gingen wij prachtige muziek met blokfluiten, met houten fluiten, maken.
RS	Maar volgens mij heb jij [onduidelijk wie bedoeld wordt] bij de badminton gevraagd of ik bij Vrouwen voor Vrede kwam, dat denk ik, maar dat terzijde hoor.

RK	En dan had je ook jaarlijks de Wereldgebedsdag, als dat niet acht maart was. [De Wereldgebedsdag is ieder jaar op de eerste vrijdag van maart.]
RS	En Solidariteitsmaaltijd heb ik nog op mijn lijstje staan.
JV	Acht maart is [Internationale] Vrouwendag.
RK	Ja, maar de Wereldgebedsdag is...
MC	Ja, die is ook rond die koers...
RK	Zes maart dan?
MC	Zeven maart, kan wel...
RK	Kijk, nu krijg je ineens alle vrouwen uit alle kerken bij elkaar, en dan speelden wij muziek.
MC	Kijk, en daar [bij de Wereldvrouwengebedsdag] zat ik dan ook weer bij. Eerst als lid, maar als dan weer eentje opstapte van hen, mocht ik dat weer bij elkaar houden. [Bij de Wereldvrouwengebedsdag had elk jaar een vrouw uit een ander land de viering gemaakt. Dat waren landen heel ver weg.
JV	Ja, dat was wel heel interessant altijd. Daar ging ik toen ook heen, ja.
MC	Ja, dat was heel interessant. En wat we dus hier in Veghel deden, dat was niet één vaste locatie, maar dan gingen we een keertje [naar] Joachim en Anna, we gingen een keertje in de Heilig Hartkerk bovenop het altaar, we gingen [naar] allerlei verschillende...
RK	De protestantse kerk.
MC	... ja, bij de Peppelhof hebben we dat gedaan, dus elk jaar zochten we een andere locatie om weer andere mensen te bereiken bij die vrouwenactiviteit [de Wereldvrouwengebedsdag], want dat was dus ook puur een vrouwenactiviteit.
RS	Dat waren dus de lijntjes die wij vanuit onze groep naar buiten hadden, en ik weet niet hoe dat in andere groepen is, dat weet ik niet. Wij hadden er wel héél veel, denk ik.

MM	Ja, want iedereen brengt eigenlijk zoveel netwerken mee, als ik het zo hoor.
JV	De groep Uden [van Vrouwen voor Vrede] die kwamen hier ook wel, die deed af en toe ook met ons mee, die luisterde af en toe mee als we een activiteit hadden.
MC	Ja, wij nodigden elkaar uit of zoiets.
DB	Ja, dan was het goedkoper hè, als je samen iets doet.
RK	Ja, ze deden ook mee, inderdaad.
DB	Doe je met andere verenigingen ook wel vaak, ja. Conny [kan ik me herinneren uit Uden].
RK	Riek Lammers [kan ik me herinneren uit Uden].
MC	Ja, maar ook die ene mevrouw, Amie Knechten of zoiets, die was daar heel druk. En bij kerken, en bij armoedebestrijding, en bij [Vrouwen voor Vrede]... Er zijn overal, op alle plekken wel vrouwen geweest die het voortouw namen. En ik denk ook dat het belangrijk is dat mensen gewoon dingen blijven doen. [Bijvoorbeeld] net als [ik], ik ben dan bij de kerken actief. Haar [onduidelijk wie bedoeld wordt] buurvrouw, die is ook een gastdame, die is dus negentig, en die is nog steeds gastdame. Sommige organisaties zeggen wel dat je niet ouder dan tachtig mag zijn of wat dan ook, maar ik denk juist hoe langer jij met je hersenen actief bezig blijft in de wereld, hoe beter jij functioneert en hoe langer jij het gezond volhoudt.
DB	Ja, dat klopt. Bezig blijven.
MC	Ja. Jij [Diet] bent ook altijd in jouw hersenen actief.
JV	Diet is ook bijna negentig.
DB	Ja, dat scheelt niet veel. Maar goed, je moet van alles blijven doen, als je het kan, tenminste. Het is niet iedereen gegeven, hè.
RK	Nee, dat is waar.
MC	Nee, als je gaat dementeren, dan houdt alles op.
DB	Of als je andere ziektes krijgt.

MC	Maar als jij al met jouw zestigste niet meer intensief gaat nadenken, dan...
DB	Nee, je moet gewoon leuke dingen blijven doen. En het moet een beetje nut hebben, hè, dat ook.
JV	Ja, dat ook.
MC	Ja, dat is wat wij vinden, dat is niet wat iedereen vindt, hè.
DB	Je kunt ook wel leuke dingen tussendoor doen. Ja, dat heb ik ook wel, hoor.
RK	Tuurlijk.
JV	Gelukkig wel.
RK	Zeker weten.
DB	Ik ben nog zeer geïnteresseerd in alles, maar langzamerhand denk ik: ik hoef me niet meer zo héél druk te maken, want dat mag nou een ander doen.
RK	Maar dat is ook terecht.
JV	Ja, dat vind ik ook.
RK	Je moet het overdragen aan de volgende mensen [de volgende generatie].
MM	Dat is denk ik ook wel gelukt. Als je ziet, wat u zegt, hoeveel mensen er nu met dit soort dingen [vrede, milieu, etc.] bezig zijn.
DB	Maar het lukt niet om helemaal niks te doen, tenminste mij niet. Ik moet toch altijd wel iets te doen hebben. Maar, dat wil niet zeggen vergaderingen hè, daar ben ik nu niet zo meer voor in.
	1:52:05
MM	En ik vroeg me ook af, dat is eigenlijk de laatste ‘grote vraag’ die ik heb, wat de belangrijkste ontwikkelingen zijn, of opkomsten of neergangen, van 1983 tot 2000, of misschien wel tot nu. Wat zijn nu belangrijke dingen geweest die toen [zus] waren, maar langzaam zo zijn geworden, of dingen waarvan u zegt: dat deden we toen

	[zus], maar nu doen we het helemaal zo. Er waren natuurlijk heel veel dingen door de jaren heen hetzelfde en heel veel dingen zijn ook veranderd, maar zijn er los daarvan ook een paar lijnen te zien?
RK	Ik zou het wel weten, maar ik weet dan even niet hoe het voor Veghel is. Ik weet niet of je het breder wilt zien?
MM	Ja, het mag ook breder, zeker, ik was vooral benieuwd naar Veghel.
RS	De zorg voor het milieu, wat wij toen hadden. Dat is toch wel breed opgepikt nu in de politiek.
DB	Ja, gelukkig wel.
JV	En ook door de mensen ook, hè. Want hier ligt het dak vol met [zonne]panelen. Ik bedoel, dat werkt wel door. En de voeding werkt door, biologisch eten.
NE	En de troep in de oceanen wordt nu [ook aandacht aan besteed]... Vandaag in Trouw, het stond er helemaal vol van, hoe erg het is. Dus het is wel heel lang wél slecht gegaan.
JV	Oh, dat Antarctica, dat dat toch smelt.
MC	Nee, onze rivieren en alles, [met] dat plastic, ja ik heb vandaag niets gehoord...
NE	In Trouw stond werkelijk...
RK	Dat je geen plastic tasjes meer krijgt bij de Kruitvat, is ook iets.
MC	Wij zijn ook een tijd bezig geweest, zo van: je moet je eigen tas meenemen. Dat zijn ook acties die wij gevoerd hebben.
NE	En dat gebeurt nu, hè, iedereen heeft [nu een eigen tas mee]...
MC	Maar dat zijn de acties [waarbij] wij in de beginjaren ook zeiden: neem je tas mee, enzovoorts. En dan zie je...
RK	En weet je, in Mozambique krijg je een boete van driehonderd-zoveel...
DB	Ze zijn daar verder dan hier.

RK	...als je je eigen tas niet mee hebt, en je loopt met plastic. Heb jij [Nelleke] het ook gelezen?
NE	Ja, dat heb ik ook gelezen.
RK	Ik overdrijf niet, hè?
NE	Nee, helemaal niet, nee, geweldig.
RK	Nee, ik dacht erover, ik zal het eens zeggen [?].
NE	En dan zo'n land, hè.
RK	In zo'n land.
NE	Dat hadden wij al veel jaren eerder moeten doen.
MC	Ja, maar je snapt ook niet, in die jaren kon je nog naar de Hema gaan, en je kon gewoon in een papieren zakje koekjes kopen. En nu moet <i>alles</i> drievoudig verpakt worden in dat plastic.
DB	Voor de hygiëne, hè...
MC	[Marie-Thérèse vertelt over een zeer recent voorval dat zij heeft meegemaakt bij een supermarkt in Veghel, waar een aantal scholieren hun afval gewoon op de stoep gooiden. Dit stukje, en de reactie van de andere vrouwen daarop, is niet getranscribeerd.] Dat is het gevaar van de wereld, dat je bij de groep wil horen. En bij welke groep wil jij horen? En dat is dus ook op gegeven moment [de vraag]: hoe zelfstandig durf jij te denken? En als jij bij een groep als Vrouwen voor Vrede gaat, dan durf je gewoon jouw eigen mening te hebben en daarvoor uit te komen, want andere mensen vinden jou links, en die vinden jou...
NE	Och ja, dat is heel lang ook héél erg geweest voor sommige mensen.
MC	Dat is het nog steeds!
JV	Maar wij moesten wel klein denken, want wij konden niet groot. En dat is wel eens een frustratie geweest, van: toen was er oorlog, en nu is er oorlog. En daar heb ik het wel moeilijk mee, ik bedoel, het wordt nooit... En dan ben je zo

	machteloos. En dat heb ik me tijdens Vrouwen voor Vrede ook gevoeld, dan voel je je...
MC	En uitgesproken vaak, hè.
JV	Ja, in dat opzicht voel je je machteloos.
NE	Ja, dan is het wel heel fijn dat je hier zit en dat dat [je machteloosheid uitspreken] kan.
JV	En daarom richtte je je op het kleine, en op wat wij konden hier, wat je kon bereiken.
MM	Maar het is uiteindelijk dus wel iets goeds geweest, wat u heeft neergezet?
RS/JV	Ja.
MC	Wij zijn er zelf tevreden mee.
JV	Wij zijn er zelf in ieder geval, goed, ja...
RS	Jij [Roos] had zo'n mooie slotzin in ons verhaaltje [in de WhatsAppgroep met daarin de vredesvrouwen die nog regelmatig bij elkaar komen], van wat het jou gebracht heeft, hoe had je dat mooi samengevat?
RK	Ik zal het even zeggen. Dus we waren druk aan het heen en weer aan het doen [aan het WhatsAppen], ik schrijf dan op gegeven moment: "Ja, we zijn wel breed actief geweest en het heeft veel persoonlijke ervaring en ontwikkeling geboden, kan ik in ieder geval voor mezelf wel zeggen. En onze band [de band tussen de vredesvrouwen die nog regelmatig bij elkaar komen] heeft dit alles dus ook goed doorstaan. En dat kunnen andere groepen ons niet nazeggen." En daar reageerde jij [Ria] op – "Mooi verwoord" – en jij [Janny] ook. Jullie [de andere aanwezig vrouwen] hadden het net over die oorlogen, maar ik kan toch heel positief zijn. Ik ben in Eindhoven betrokken geraakt bij GroenLinks. De vrouwen wisten: oh, Roos van Vrouwen voor Vrede Veghel hebben we in Eindhoven, die werd gelijk uitgenodigd voor GroenLinksbijeenkomsten voor de vrouwen, die hebben een eigen groep, daar zaten

	Vrouwen voor Vrede-vrouwen in. Want je wil toch iets <i>doen</i>, en dan ga je in de politiek zoeken naar een kanaal. Daar heb ik dus ook jaren, tot en met de dag van vandaag, me actief gemaakt, gisteravond hadden we ook nog weer een bijeenkomst. Wat ik daar dus zie, zaterdag hebben wij een festival in Eindhoven met GroenLinks, daar komen ook weer honderden mensen op af, dat is niet te geloven, over de duizend, met name juist vanwege het milieu, met name vanwege duurzaamheid, met name [vanwege] verbinding zoeken, met name [vanwege] ‘niet te groot, laten we bij elkaar blijven en de verschillen accepteren’. Dat is onvoorstelbaar wat daar in een keer allemaal bij GroenLinks boven water komt. En het gaat mij niet om de partij, hoor, maar wel [erom] dat, als je ook landelijk kijkt, is de mensbesef heel erg geweest: we stemmen GroenLinks. Hoeveel colleges nu met GroenLinks moeten gaan werken is onvoorstelbaar, zelfs in Rotterdam. En daar [met de steun voor GroenLinks] zitten al die elementen in: dat je Europees moet samenwerken, dat je met uitzendingen uit moet kijken, wat doe je, waar investeer je geld in, enzovoort. Daar ben ik heel positief over, dat de jonge mensen zo... En gisteren was er ook een bestuurslid nodig, en dan zit er op de hoek een jongen, en die meldt zich gelijk, er hoeft maar een vraag gesteld [te worden] en dan komt hij. En dan ga je daarna met elkaar iets drinken, en dan denk je: oh, hij neemt zijn vriend mee, en iedereen vindt het heel gewoon. Dus het lijkt hier dan misschien rustiger geworden te zijn in Veghel, maar als je het breder bekijkt zie je toch dat het overal gonst van: we laten dit allemaal niet fout gaan, we moeten erbij blijven.
JV	Ja, dat mis je hier [in Veghel]. Maar daar ben je [Roos] ook niet bij betrokken.

RK	Zou er niet iets te bewegen zijn hier in Veghel op dat gebied? Ja, niet van Vrouwen voor Vrede, maar gewoon jonge mensen. Of zitten er hier geen?
JV	Onze kinderen zijn allemaal uitgevlogen, hè, die zitten niet meer in Veghel.
RK	Eindhoven is ook een universiteitsstad hè, en er zitten veel mannelijke studenten. Maar er kwam een jonge vrouw van 22 vanuit designacademie met voorkeur zo de [gemeente]raad in, bij ons in de fractie. Práchtig vond ik dat.
JV	Ja, mooi.
	[Van 2:01:50 t/m 4:19:50 (einde opname, tevens het moment waarop iedereen weer vertrok en het groepsinterview dus ten einde kwam) hebben we nog gepraat en gegeten. Het gesprek ging in deze tijd ook vaak over zaken die in het kader van dit interview niet relevant zijn. Alleen de delen van de ruim twee uur die wél relevant zijn, zijn getranscribeerd.]
	2:11:01
RK	En het aantal inwoners [van Veghel] in die tijd [einde van de 20 ^e eeuw] was ook nog iets van 17.000, hè. Hoeveel heeft Veghel nu? [Het gesprek gaat vervolgens verder over het huidige aantal inwoners van Veghel en vooral van Meierijstad, de fusiegemeente die op 1 januari 2017 is gevormd door samenvoeging van de gemeentes Veghel, Schijndel en Sint-Oedenrode. Dit gedeelte is niet getranscribeerd.] Maar goed, alleen Veghel is toch ook enórm uitgedijd?
MM	In de afgelopen jaren?

JV	Ja, pas ook nog.
	2:11:29
	2:11:41
DB	Maar in Schijndel was wel een Wereldwinkel, hè? Maar die is geloof ik opgeheven.
MM	Ja, ik weet niet of dat die er nog zit. Er zitten volgens mij wel een paar kringloopwinkels... [Marijn woont in Schijndel].
DB	Ik dacht dat de Wereldwinkel daar ook moest stoppen.
JV	Want Diet en haar man hebben hier de Wereldwinkel in Veghel opgezet.
DB	Nee, niet mijn man.
??	Gerrit [de echtgenoot van Diet] niet?
DB	Nee, Gerrit niet. Nee, dat denkt iedereen, maar dat is niet zo. Ik ga daar eens even tegenaan.
RK	Oh, dat is weer een vooroordeel.
RS	Maar er was eerst nog een Wereldwinkel tegenover [*] Broks, in een oud pandje.
DB	Toen wij hier in Veghel kwamen wonen was in 1960 of zoiets, 1961, toen was er in de Hoofdstraat, die ziet er nu ook heel anders uit, een winkel waar zakken met koffie en thee voor de ramen hingen, maar die was maar twee keer in de week open.
JV	En was die ook van jou?
DB	Nee, [die was] niet van ons, nee. En die is toen weggegaan, want dat liep niet, hè, twee keer in de week maar open, dat werkt niet zo. En in Uden, [door inspanningen van] de vrouw van de dominee, hadden ze dus Wereldwinkelproducten in de koffiekamer [van de protestantse kerk]. En dan verkochten ze niks, maar dat deden ze om mensen bewust te maken van wat kon. En toen was die domineesvrouw [*], en nog iemand, en toen zeiden

	we: “Goh, dat kunnen we in Veghel eigenlijk ook wel doen!” De koffiekamer achter de protestantse kerk [in Veghel] konden wij dan voor een halve dag [in de week?] krijgen, en een halve kast, want we hadden natuurlijk spullen, en toen konden we bij Uden wat spulletjes inkopen om met een tafel wat te bieden te hebben. Want wij zeiden: “Onzin, we kunnen mensen wel bewust laten worden, maar daar hebben ze daarginds in die Derde Wereld niks aan, laten we het meteen maar gaan verkopen, dan...” En zo is het eigenlijk begonnen. En toen waren wij een halve dag [per week?] [bezig], en als je dan geld binnenkreeg met de spullen, kon je dus met dat geld weer nieuwe [producten kopen], en zo breidde zich dat uit. En toen kregen we wat medewerkers, Nelleke is ook een van het begin geweest, want anderen zagen dat niet zo zitten. Die wilden wel winkeltje spelen, maar wij moesten die dozen allemaal opbergen in die kasten, en dat was nogal hoog zo, hè.
RS	En welk jaar spreek je nu over, weet je dat nog?
DB	Vrouwen voor Vrede hadden we nog, en toen zijn we met die vluchtelingen aan de gang gegaan, ik denk in 1990, zoiets.
RK	Ja, toen waren wij toch ook zo’n vijf, zes jaar bezig, en toen kwam de Wereldwinkel.
RS	Ik herinner me nog dat jij [Diet] een lintje kreeg, of een... voor de Wereldwinkel, wat was dat toen? Toen werd je in het zonnetje gezet door de gemeente?
JV	Heb je een onderscheiding, Diet?
RS	Ja, iets, ik was daarbij.
JV	Marie-Thérèse heeft er ook een, hoor.
DB	Ik heb een onderscheiding, nou ja, door die Wereldwinkel. Ik hield [op gegeven moment] op met de Wereldwinkel, want ik heb die tien jaar gehad, en toen dacht ik: nu moet ik uitkijken. Toen was ik 73 [jaar oud].

JV	Zeventien jaar geleden dus, ja. 2001, ja.
DB	En toen [bij] het afscheid, ik wist er natuurlijk niks van, toen kwam de burgemeester, en toen mocht ik wat mensen uitnodigen, en toen kreeg ik dus de Welzijnsspenning van de gemeente Veghel. Ik heb zo'n mooi bordje gekregen, waar dan op staat: vanwege de activiteiten voor Vrouwen voor Vrede, Vluchtelingenwerk en de Wereldwinkel. Ja, dat was wel heel mooi, dat is waar. Heel mooi toespraakje...
RS	En als je Marie-Thérèse googelt, dan komt er ook 'Internationale Vrouwendag' en 'Emancipatieprijs' bij [als zoekresultaat], en dan staat er ook bij 'Vrouwen voor Vrede'.
DB	En het is allemaal vrijwilligerswerk. Een hele hoop mensen denkt dan dat je er geld mee verdient.
MM	Dat is dus ook wat ik zo bijzonder vind. Iedereen draagt natuurlijk op zijn eigen manier iets bij, maar dat mensen zo lang en zo actief zoiets [als Vrouwen voor Vrede] uit zichzelf doen [dat vind ik bijzonder].
DB	Ik heb het met plezier gedaan, daar niet van. Het is ook heel leuk.
JV	Ja, het was zo leuk.
DB	Maar het kost wel heel veel uren, hoor.
MM	Dit sluit wel aan bij iets wat ik nog helemaal niet heb gevraagd. Hebben jullie ook wel eens een tijdje gedacht: ik vind het helemaal niet meer leuk, of...?
Enkelen	Nee.
DB/JV	Nee, eigenlijk niet.
DB	Soms is er een reden waarom je op moet houden. Want ik ben wel [op gegeven moment] opgehouden met Vluchtelingenwerk, want al die gezinnen kregen een status, dus die mochten een huis inrichten, en omdat ik dus heel slecht loop, kostte me dat zoveel energie, en ik ging steeds slechter lopen. En eigenlijk moest je dan gaan winkelen

	enzovoort, en toen dacht ik: [*], want ik was ook al met de Wereldwinkel bezig, om te stoppen met Vluchtelingwerk. Want dat is héél veel werk, en...
RS	En het gaf jou ook niet zoveel voldoening, hè?
DB	Nee, het gaf mij minder voldoening, omdat... Sommigen wel, ik heb een Pools meisje lesgegeven, maar dat was er maar eentje. Ik zei: “Kom zaterdag ’s ochtends maar bij mij, want dan hoeft ik de deur niet uit”, en die had het zo in de gaten, die kende zo Nederlands. Maar [ik gaf ook les aan] een gezin, die twee kinderen, die leerden zo de taal. Maar die vader, die vond het eigenlijk ook maar niks, dat hij les kreeg van een vrouw. Want dat zit er ook in, hè, die deed niet zo z’n best, want die vond het hier maar niks, dat hij niet mocht werken, maar de moeder [vond het] wel [iets], die deed heel erg haar best. Maar die wilde alsmaar dat ik naar haar kwam, en die kwam nooit terug, en ik zei: “Dat red ik niet meer, met mijn voeten”. Dus dat is als een nachtkarsje uitgegaan.
NE	Oh, jammer. Dat ze dat niet snapte dan.
DB	Dat is dus op die manier een beetje... Ik kon het niet meer volhouden. [Dit heeft waarschijnlijk (ook) betrekking op de ‘culturele verschillen’ (onder meer dat de man zijn vrouw sloeg) tussen Diet en het gezin dat zij les gaf. Dit gedeelte is niet getranscribeerd.] Niet dat ik niet moest sjouwen in de Wereldwinkel, dat nog wel, maar goed.
RK	Maar over het geheel genomen ben jij misschien wel het langste van ons nog actief geweest.
RS	Eerder begonnen, dat halen wij niet meer in.
NE	En nog langer doorgegaan. [Het gesprek gaat hierna verder over culturele verschillen, waarbij onder meer wordt verteld door Nelleke over haar ervaringen in Iran. Dit gedeelte is niet getranscribeerd.]
	2:27:25

	2:40:51
RK	[Het gesprek gaat vanaf nu weer over de Internationale Vrouwendag in 1993.] Ik heb nog een probleem. Wij hebben ook nog een videoband van die Internationale Vrouwendag, van die lezing, en van die modeshow. [Vervolgens gaat het gesprek over hoe een videoband op een cd of dvd overgezet kan worden.]
MM	Maar wanneer was die dag dan?
RK	In 1993.
MM	Maar eerder werd dat niet georganiseerd?
MC	Nee, toen was de eerste keer dat we in Veghel dat deden. Dat gebeurde natuurlijk [al eerder] op heel veel plaatsen, maar niet in Veghel.
RK	Nee, ik was er al vertrouwd mee. Wij zijn in 1992 al begonnen met het opstarten van dit plan, voor die dag. [Er is weer even wat discussie over wanneer de Internationale Vrouwendag nu precies plaatsvond; dit is niet getranscribeerd.] Maar het leuke van de [Vrouwendag], jij [Marie-Thérèse] vertelde dat jij voor het eten zorgde, jij [Janny?] deed dit, en jij...
JV	Ja, [ik deed?] van alles, hè.
RK	Jij [Janny?] staat ook op het draaiboek. En toen was het avond, en toen hadden we al wel wat gehad [?] ondertussen, want het liep vanaf 13.00. En toen was het onderdeel dat de meisjes een modeshow deden, bij de voorbereidingen daarvan ben ik niet betrokken geweest.
JV	Ja, de bruidenshow ook nog, bruiden!
RK	Ja, maar voordat de bruiden er waren, waren eerst de meisjes. En ik had ook contact met die technische man van de Blauwe Kei, want het moest bandje in, bandje uit, of zoiets, en toen kwam dus die muziek van <i>I feel love</i> , en toen kwamen die meisjes op, nou, ik kreeg werkelijk kippenvel.

	Marokkaans, Turks, mijn dochter ook, haar [Ria] dochter ook, en dan die muziek, die is echt heel lang nog populair geweest. En daarna kwam dan dat verlovingsfeestje van Ferda, met dat jongetje ook en dat boekje en dat ringetje, en daarna die Marokkaanse vrouwen.
JV	Och, en die haren, och, die bruiden, wat waren die mooi...
RK	Toen had jij het ook niet meer, ik hoor jou nog roepen!
JV	Ooh, die waren zo mooi...
MM	Nu zou ik die videoband wel een keer willen zien.
RK	Ja, het is echt heel bijzonder. [Vervolgens gaat het gesprek weer verder over de videoband en het al dan niet op cd of dvd zetten daarvan, en over andere zaken. Ook krijgt Marijn een fotoboek, dat Roos heeft meegenomen, ter inzage met foto's van de Internationale Vrouwendag.]
DB	Ik kan het [de Internationale Vrouwendag] me helemaal niet meer herinneren, Roos, en ik zal er toch wel bij zijn geweest, maar ik...
RS	Er waren wel driehonderd mensen, naar mijn idee.
JV	Ik heb geen idee.
	2:47:05
	2:50:00
MM	[Het gesprek gaat weer verder over de Internationale Vrouwendag in 1993, en over het fotoalbum daarvan.] Maar dit is in de Blauwe Kei dus, dat is een gemeenschapshuis hier, of niet?
RK	Ja.
JV/NE	[Het is] een theater.
MC	Ja, buitenlandse vrouwen... haar invlechten enzovoort hadden we, hè, het waren echte leuke workshops die er waren, 's middags. Maar daarom moesten die buitenlandse vrouwen... [Dit wordt gezegd naar aanleiding van de foto's in het fotoboek.]

MM	Maar wonen er zoveel buitenlandse mensen in Veghel dan? Ik weet niet hoe dat in Schijndel [de woonplaats van Marijn] is eigenlijk...
MC	Ja, heel veel. Want mijn kinderen zaten hier op school, ik weet niet, meer dan twintig nationaliteiten zaten hier al op zo'n simpele basisschool.
MM	Oh, dat had ik eigenlijk helemaal niet achter Veghel gezocht.
MC	Maar hier zijn heel veel fabrieken. En die werknemers van die fabrieken wonen hier! En je hebt hier van alles, ...
JV	De Mars, de DMV.
DB	Veghel heet niet voor niets 'Voedingsstad'.
MC	Ja, er zijn echt veel fabrieken, betonfabrieken... We hebben echt de laagste werkloosheid van... Maar dat geldt ook voor Schijndel, want die mensen die bij de Mars werken wonen net zo makkelijk in Veghel als dat ze in Schijndel wonen. En toch is er een totaal andere sfeer in Schijndel dan in Veghel. Ik werkte in Den Haag toen mijn man bij de Mars ging werken en we hiernaartoe [naar Veghel] gingen. En toevallig had ik daar [in Den Haag] een collega die uit Veghel kwam. En zij zei: "Veghel is het Haagje van de Meierij. Het dorp met 176 standen." En zo is het ook. Rangen en standen.
RK	Heel veel onderscheid tussen standen.
NE	Dus iedereen heeft zijn eigen eilandje, en jij mag niet op mijn eilandje.
MC	En ik merk daar niks meer van. Vroeger had je natuurlijk de zakenwereld enzovoort, en dat waren allemaal families die ik nu dus in de kerk tegenkom.
DB	En rijke families, nou.
MC	Maar niet allemaal rijk, want daar hoor ik nu ook de verhalen van. Als jij gewoon geen eten [?] had, en dan kwam je bij de nonnen, dan zeiden ze: "Jullie hebben een

	winkel, dus jij kunt wel een dubbeltje missen.” Maar dat was niet zo, want die moesten ook sappelen om het rondgebroid te krijgen. Maar het is gewoon een andere sfeer dan in Schijndel en in Uden.
JV	Maar ja, de baas van de Sligro, de baas van de Jumbo, dat is allemaal Veghel...
MC/NE	Ja, nu wel.
RK	Als ik ergens anders ben, ook bijvoorbeeld in Eindhoven, en ik vertel iets over Veghel, wij hebben natuurlijk in Eindhoven ook veel allochtonen enzovoort, en dan zeg ik: maar in Veghel heb je héél veel allochtonen! Want daar [in Veghel] heb je de CHV en de DMV, en die [de allochtonen] draaiden altijd de nachtploegen. Daarom wist ik ook: je moet zoveel mogelijk de deuren open zien te krijgen bij die allochtone vrouwen. Want Veghel heeft natuurlijk heel veel, op het totaal gezien.
RS	Dat is ook wel iets voor hem [Marijn] [om te verwerken in de scriptie], al die gastarbeiders. [Het gesprek gaat nog verder over (andere) grote bedrijven in Veghel. Dit is niet getranscribeerd.]
	2:53:58
	2:55:51
RK	[Het gesprek gaat weer over de Internationale Vrouwendag.] Daarachter [in de Blauwe Kei] was Astrid Roemer nog, want daar was limonade aan de bar te halen, enzovoorts, toen hebben wij een tijdje staan praten en toen zei zij ook: “Dit moeten jullie echt twee keer per jaar doen. Dan krijg je er echt samenhang in.”
MM	Astrid Roemer, dat is een schrijfster?
RK	Ja, zij is een schrijfster, zij komt uit Suriname. Ik heb van tevoren [voor de Internationale Vrouwendag] met haar een gesprek gehad thuis, daar heb ik ook een verslag van

	gemaakt, dat is echt héél erg leuk, dat verslag. Maar zij werd ook heel veel als schrijfster gevraagd bij het Katholieke Vrouwengilde in het Limburgse, daar vertelde ze mij toen over. En mijn reactie, ik sta ervan te kijken wat ik toen allemaal zei tegen haar... Maar zij wist eigenlijk ook helemaal niet waar Veghel lag. Ze woonde in Den Haag. Ze had toen een relatie met een vrouw, die was pedagoge, daar wist ik natuurlijk ook het een en ander van enzovoort, en toen is zij naar Den Bosch gekomen, iemand heeft haar daar opgehaald, ik weet niet meer wie dat geweest is. En toen kwam zij binnen, zag die bewegingen allemaal zo, en toen was het einde van de dag, dus ik stond met haar te praten en ik wilde ook wel een beetje polsen, van: hoe heb jij dit gevonden? Want dit had ze ook nog nooit zo meegemaakt. En ze was diep onder de indruk, diep onder de indruk. Ze zei: "Als dit door heel Nederland zou gebeuren, wat zouden we dan beter met elkaar..." Dat hoor ik haar nog zeggen. En toen later ben ik met de videoband nog een keer naar haar toegegaan om het nagesprek te hebben, en toen was kennelijk die relatie over, maar ze woonde daar dus niet meer, en toen is ze ook een hele tijd van de radar gebleven. Pas is ze weer terug in het nieuws gekomen, heeft ze ook een literaire prijs gekregen, en toen was ze ook weer zo'n hele onafhankelijke vrouw, ze wil niks geen poespas...
MC	[Het gesprek gaat verder over Surinamers in Nederland en in Veghel. Dit gedeelte is niet getranscribeerd.] Doordat je ermee bezig bent [met andere culturen, in dit geval met de Surinamers], krijg je ook veel meer inzicht in hoe die mensen leven.
DB	Anders zou ik er niks van weken. Want als je ze niet ontmoet, dan weet je het niet.
	3:01:25

	3:03:26
RK	[Naar aanleiding van een map die Marijn ter inzage krijgt met materiaal over de Vredeswake in 1987.] In het begin, was ook mijn idee: overal affiches, zoveel mogelijk. Bij de bakker, bij de [reclame]zuilen in het centrum, enzovoorts. En toen heb ik een jongen gevraagd, Gerard, en die heeft zo heel grote affiches met een vredesduif en dan ‘Vrouwen voor Vrede’ [ontworpen]. En dat heeft ook jaren, en dat noem ik dan ook ‘branding’, goed gewerkt, altijd. Ik leverde ze af bij de gemeente en dan hingen ze overal in de [reclame]zuilen, en in de bibliotheek, en...
MM	Het valt mij op dat de gemeente zo ‘toereikend’ was.
RS/NE	Ja, zeker.
RK	Het [Vrouwen voor Vrede Veghel] was denk ik een van de progressiefste activiteiten.
RS	Ik herinner me dat ik een cursus penningmeesterschap deed, bij een ambtenaar van de gemeente, en ik kan niet op zijn naam komen. [Het was een cursus] voor verenigingen. En toen moest je je voorstellen, want er waren nog meer mensen. Dus ik zei: “Ik ben van Vrouwen voor Vrede”. En toen zei hij [de ambtenaar]: “Vrouwen voor Vrede, wat is dat? Hebben die haar op hun tanden?” En daarom heb ik dat zo bewaard. Zo van: ik heb de cursus gedaan, en dat was dus wat een ambtenaar zei tegen mij.
MM	Dus eigenlijk zijn er twee [groepen mensen]? Want ik hoor de hele tijd dat er van de ene kant wel heel veel mensen waren die uiteindelijk wel steunden enzovoorts, maar dat er ook altijd een andere groep mensen was, die minder is geworden maar wel is gebleven?
JV	Die er bang van waren, ja, klopt.
RK	Ik heb wel eens meegemaakt dat ik een deur opendeed en daar zat Gerrit Zoet, die toen de subsidies regelde. En aan

	de andere kant van de tafel bij hem zat een andere ambtenaar. En als ik dan binnenkwam bij Gerrit Zoet, nou, je [Marijn] hebt nu een beetje in de gaten hoe ik doe, dan was Gerrit natuurlijk súperaardig tegen mij. Maar als ik de deur dichtdeed, en op de gang liep, weet ik niet hoor... En dan deed ik net of ik iets vergeten was, dan ging ik weer terug, en dan was hij ineens weer met hem [de andere ambtenaar] aan het praten, zo van: “Nou, moet ik dat weer regelen”. Om weer met hem mee te zeilen, zeg maar. Zulke dingen zag je ook, hè. Ook wel eens dat ik binnenkwam, dat er ook echt ambtenaren wegliepen, zo van: oh, hier komt de opstand weer.
MM	Maar is dat dan minder geworden in twintig jaar?
RK	Dat weet ik niet, ik kom niet meer in [Veghel]...
MC	Je mag er niet meer in, je komt niet meer zo kortbij de ambtenaren.
MM	Ik bedoel het hele geheel, dus de ambtenaren, in Veghel, en...
RS	Nou ja, kijk, toen die asielzoekers kwamen, dat was in 1990, toen hadden ze ons eigenlijk wel nodig, want toen zat Veghel met de handen in het haar. Dus toen telden we wel mee.
DB	Ja, ze hadden ons hard nodig.
RK	En ik weet ook nog wel, dan was er een commissievergadering en dat ging toen over landbouw. Pijnenburg [wellicht onjuist gespeld] was toen wethouder, ik zie ze daar nog [zitten], hij met rechts en links een ambtenaar. Wij zaten daar ook, [het was] een openbare vergadering, en ik had spreektijd aangevraagd. En toen waren ze aan het woord geweest, en toen kreeg ik dan spreektijd. En toen heb ik gezegd dat Veghel de meest vervuilde regio van het land is. Nou, die man kon me wel vermoorden. Dat had ik nou niet moeten zeggen. Want het

	was zo, maar dat mochten die boeren allemaal niet weten, want dan moesten ze ermee aan de slag. Maar er zat hier heel veel mest in de grond, en dat is nu nog misschien... Kun je je voorstellen, die man kon me met ogen doden. En als hij me dan op de markt of zoiets later tegenkwam, was hij echt zo van: kun je haar niet uit mijn ogen halen. Dat is allemaal wel verbeterd hoor later. Vooral eigenlijk door zulke dingen als de [Vredes]wake, dan maakte je weer een andere sfeer mee. Dat was zo katholiek als wat, eigenlijk ook.
RS	[Naar aanleiding van een gesprek over het symbool van het vogeltje dat Ria voor de Vredeswake zelf heeft ontworpen.] Ja, dat was spelen. Af en toe hebben we ook gespeeld, hè.
RK	Ja, zeker. Dat was hartstikke leuk.
DB	Dat hoort er ook bij.
RK	En toen met die Vrouwendag, vond ik het ook apart, wij [de vredesvrouwen] deden alles samen met elkaar, maar toen moesten er van die standaarden opgezet worden, en een soort affiches aan de kanten. En daar was Ed [de echtgenoot van Janny] bij, daar was Baptist bij, en daar was Gerrit bij. Toen kwam er ineens drie mannen,...
JV	Toen kwamen de mannen eraan!
RK	...die dingen in grote standaarden op hun plek zetten.
JV	Ja, ja, wel raar, ja dat weet ik nog.
RK	Ja, dat ging allemaal dan weer buiten mij om, ik dacht: oh, wat slim, dan...
JV	Ja, Ed stond daar enorm achter. Ja, dat was een enorme vredesman.
	3:13:22
	3:13:22
MM	[Naar aanleiding van een anekdote van Marie-Thérèse over de echtgenoot van Yvonne Meerman, een vrouw die

	ook lang heel actief is geweest bij Vrouwen voor Vrede Veghel.] Heeft u allemaal steun gehad van uw man?
MC	De mijne wel.
JV	Ja, absoluut.
NE	Ja, ik ook hoor.
JV	Ja, en Theo [de echtgenoot van Ria] toch ook? Theo was [toch] ook niet zo erg?
MC	Hij heeft jou [Ria] niet tegengehouden.
RS	Hij werkte mij niet tegen.
DB	Oudere mannen stonden er wel wat vanaf.
RS	Maar hij had denk ik ook wel een beetje angst dat ik feministe zou worden of zoiets.
NE	Was je dat niet allang?
RK	Nou, dat kreeg je bij Ria niet zo gauw eruit! Want ik heb dat wel gezien... En Theo had ook naar mij toe problemen...
JV	Ja, tuurlijk. Nee, maar ik had gewoon de vrijheid verder, hoor. Maar hij keek wel kritisch, ja.
RK	Ik had er ook moeite mee dat vrouwen hun eigen naam bij hun huwelijk opgaven. Dus ik was ook altijd, van: je zegt niet 'een meisjesnaam', zoals je ook niet zegt 'een jongensnaam'.
RS	[Naar aanleiding van een aantal archiefstukken die de vrouwen hebben meegenomen.] We hebben veel bij jou [Nelleke] vergaderd, zie ik. Weet je wel?
MC	Ja, dat weet ik ook wel.
NE	Toen had ik een paar kinderen, en toen kon ik niet zo makkelijk weg.
RS	In 1994, 1995, kom ik hier tegen.
MC	En toen is er ook vaker wel eens een avond geweest dat we het niet veel over Vrouwen voor Vrede hadden!

NE	Mijn man was ernstig ziek, dus ik kon niet makkelijk van huis. Ik had een man met niet aangeboren hersenletsel, en dat openbaarde zich na een jaar of dertig.
MC	En dan drie opgroeiende kinderen, dus dan gingen we bij haar, omdat zij niet weg kon, en dan gingen we bij haar vergaderen.
RS	1993...
NE	Ja, ik had lagere schoolkinderen, hè.
RK	Nou, jij had ook flink de ruimte in dat huis.
MC	Ja, maar het was ook omdat zij niet zomaar weg kon toen. [Het gaat weer over het Franciscanessenklooster en de betrokken zusters. Dit gedeelte is niet getranscribeerd.]
	3:17:39
	3:19:28
NE	[Naar aanleiding van een opmerking van Marijn dat er ook de groep ‘Vrouwen tegen Kernwapens’ bestond.] Oh ja, daar heb ik met Jan Linders gedemonstreerd, in Amsterdam, daar was die trein zo stil. Toen gingen we tegen de kernbewapening demonstreren in Amsterdam. En daar was [Desmond] Tutu, geloof ik. Nou, zoveel mensen, en zo stil!
JV	Daar heb ik ook gelopen, Nelleke.
MC	Baptist is daarheen gegaan, volgens mij. Maar ik niet, want al die kinderen, dus die kan je niet iedere keer...
NE	Ik denk dat wij oma gevraagd hebben om op te passen. Maar ik had dat ook nog nooit gedaan, maar ik was er zó van onder de indruk.
JV	Dat was mooi, hè? Ja, dat was heel mooi.
NE	Ja, ik was er héél erg van onder de indruk.
JV	Ja, met Ed en met Richard heb ik daar gelopen.
NE	Maar in die trein, dat vergeet ik nooit meer. Zóveel mensen, en...
RK	Stil.

NE	Stil.
	3:21:06
	3:21:53
RK	[Naar aanleiding van een gesprek over de brief die Marijn naar alle vrouwen afzonderlijk had gestuurd om ze te interviewen, niet wetende dat een aantal vrouwen nog altijd samenkomen.] Zitten we nu in 2018, zijn we nog alle jaren samengekomen.
MM	Maar op gegeven moment [in 2000 / 2001] is de beweging dan gestopt, maar eigenlijk toch niet?
RS/RK	Nee, klopt.
MC	Nou, het actief naar buiten treden is gestopt. En het lid zijn van de Vrouwenraad is gestopt.
DB	Ja, dat soort dingen.
MC	Het actief naar buiten moeten [?].
RS	Maar we zijn nog wel kritisch.
MC	Ja. Er verandert niks.
NE	Maar wat er in ons brein ontstaan is.
JV	Ja, dat zit er nog, en dat...
NE	Je leest de krant anders, en...
MM	Nee, dat sowieso, maar ook dat u nog samenkomt...
RK	En ik zit ook nog in een feministisch netwerk, vanuit theologische achtergrond, en daar kom ik al die vrouwen ook weer tegen, van Son en Breugel, waar ik net [bij de vraag van Marijn over overeenkomsten en verschillen tussen Vrouwen voor Vrede Veghel en andere basisgroepen] van vertelde.
	3:24:12
	3:28:20

MM	Maar de Internationale Vrouwendag hebben jullie toch niet zelf opgestart, maar wel bij betrokken geraakt?
MC	Roos zat in de Vrouwenraad, wij [Vrouwen voor Vrede Veghel] hebben ons er sterk voor gemaakt en wij hebben het eigenlijk moeten doen. Er zat dus een bestuur van de Vrouwenraad, die hebben meegewerkt, maar eigenlijk... De modeshow was voor haar [Ria], het inhoudelijke deel, dat was voor Roos.
JV	Ik was omloop, denk ik. [?]
MC	Dus het voelde een beetje wel alsof het ons project was. Maar het is daarna dus gewoon voortgezet, eigenlijk door de anderen,...
MM	En niet zoals jullie wilden, eigenlijk?
MC	...maar dus in een uitgekleden versie. Dan gingen ze à-la-Nederlands gewoon broodjes smeren of zoiets. Kijk, de dag is dan wel gevierd gebleven, maar niet... En je wil wel dat de buitenlandse vrouwen komen, maar die komen dan gewoon veel minder! Ferda Angay die jij hier ziet [in het fotoalbum van de Internationale Vrouwendag van 1993], die is op gegeven moment ook voorzitter geworden, die heeft dan toch niet helemaal die kwaliteiten, dus...
JV	Nee, dat ging niet.
MC	...dus dan wordt het hem niet meer helemaal. Je kunt wel willen dat zij die dingen doen, maar niet iedereen heeft die capaciteiten ook. Maar Henny Korsten, die bij Vrouwen voor Vrede zat, is nog jarenlang bij de Internationale Vrouwendag betrokken gebleven om dat te regelen. Maar dan was het gewoon een avond, een avondvullend programma, maar nooit meer een dag.
RK	En toen kwamen er ook geen allochtone vrouwen meer, hè?
MC	Veel minder, hè.
JV	Ja, een paar.

MC	Ja, dat was gewoon de keuze die ze gewoon maakten. Ze wilden die dingen niet, ze wilden geen oppas, ze vonden het allemaal onzin.
JV	Maar die energie die wij er toen ingestoken hebben om al die mensen te verzamelen en te doen en te bezoeken en...
MC	Ja, en Annie Hamelijnck is daar toen ook druk mee geweest, volgens mij.
JV	Nou, daar ben ik ook druk mee geweest, om mensen te...
RK	Te enthousiasmeren.
NE	Te motiveren, ook.
JV	...erbij te halen, ja.
	3:32:45
	3:32:45
MC	[Naar aanleiding van een verhaal van met name Marie-Thérèse, dat illustreert dat vrouwen vandaag de dag nog steeds niet altijd als volwaardig worden aangezien.] Maar dat is waarom wij nog steeds strijden, en ieder op zijn eigen plekje.
RK	Ja, ik heb daar geen ergernis meer over. Vroeger werd ik er pissig van, maar nu snap ik de andere kant ook beter. Dus, inderdaad, ik zeg dan: die man [de man die de hoofdrol heeft in het verhaal van Marie-Thérèse] heeft nooit tegenstand gehad. Als die vrouw al met de handjes omhoog gaat staan, dan kan die man over haar heen walsen.
MC	Dan moet hij even kijken als hij mij tegenkomt, dat hij met mij iets anders moet doen, die man heeft ook in een normaal arbeidsproces gezeten.
RK	Ja, ik denk ook, die zien toch ook de televisie, die zien toch ook wat er gebeurt tegenwoordig... [Het gesprek gaat weer verder over het verhaal zelf.]
	3:40:34

	4:10:04
RK	Maar ik heb echt nog een lijntje, van die tijd naar dat feministisch netwerk [waarover Roos eerder vertelde]. Dus ik weet niet of jullie nog een lijntje hebben naar een vrouwenclub?
JV	Ik heb geen lijntje meer. Wij hebben geen lijntjes!
MC	Nou, jij [Roos] was degene die altijd landelijk en provinciaal en weet ik wat allemaal bezig was, en Diet ging naar die dingen toe, en wij, wij zaten hier rustig...
RS	Ik ging wel mee, maar ik had geen initiatieven in die tijd.
RK	Maar als je op zo'n bijeenkomst [van de feministisch-theologische vrouwen] bent, dat zijn vrouwen vanuit Brabant en Noord-Limburg, dus van Breda, tot en met Asten, Tilburg, Den Bosch. Daarachter zitten ook weer allerlei lijntjes, dus dat komt ook steeds binnen. En thema's die wij ook zelf aandragen, dat richt zich ook steeds meer op het eigen welzijn van de vrouwen, omdat ze natuurlijk ook ouder worden, en ze zitten in een levensfase dat het korter de tijd wordt. Dus volgende keer is dat ook het thema, van: waar ben je tevreden over als je terugkijkt, en hoe sta je nu naar de toekomst te kijken?
JV	Eigenlijk zo'n beetje wat jij [Marijn] ook gevraagd hebt, hè, indirect.
RK	Maar dat is twee keer in het jaar.
	4:11:38

Enkele uren na afloop van het interview, gaf Roos Kras (RK) mij ook nog onderstaande informatie via e-mail: Miep Vergoossen en ik hadden vanuit het Missiecentrum in Den Bosch de uitnodiging gehad (dat zal ook in een van de eerste jaren zijn geweest) om een kadertraining te volgen. Hier deden een tiental vrouwen uit Brabant en Zeeland aan mee, en het werd gegeven door twee professionele medewerkers. Het werd een eenjarige training van één keer in de twee weken, gericht op het leiding geven aan een groep vrouwen, de thema's voorbereiden en deze op elkaar uitproberen. De thema's hadden voor de Vrouwen

voor Vrede-groepen ook een mondiaal karakter. Ook literatuur en verwante adressen werden beschikbaar gegeven. Ik vind het belangrijk als aanvulling, want het gaf ons achtergrond en vaardigheden. Daardoor waren Miep en ik ook zo enthousiast en het gaf een enorme stimulans aan het groepsgebeuren en de activiteiten.